

Jan Amos Komenský

muž víry, lásky a naděje

*Napsal a výňatky
z jeho spisů vybral*
RUDOLF ŘÍČAN

KALICH PRAHA 1971

<i>Úvodem</i>	9
ŽIVOT A DÍLO	
I. Mladá léta doma a na studích	13
II. V počátcích práce před katastrofou	20
III. Trpící těšitel	23
IV. Nové slovo Hospodinovo?	29
V. Učitel	31
VI. V záři naděje na svobodu	35
VII. Počátky vševědy	39
VIII. V Elbinku	43
IX. Od vestfálského míru po zkázu Lešna	49
X. V Amsterodamě	56
XI. Poslední léta a závěrečné práce	67
XII. Místo Komenského v národě a v církvi	71
V ÝŇATKY ZE SPISŮ	
<i>Poznámka</i>	79
List Petru Montanovi	80
Theatrum universitatis rerum	81
Retuňk proti Antikristu	85
Přemýšlování o dokonalosti křesťanské	93
Labyrint světa a ráj srdce	97
Didaktika česká	106
Haggaeus redivivus	112
Cesta pokoje	116
Kšaft umírající matky Jednoty bratrské	121
Řvání hrdličky	125
Kancionál	131
Všenáprava	139
<i>Seznam obrazových příloh</i>	146

Blizkost třístého výročí smrti Jana Amosa Komenského nás staví před úkol seznámit se nově s ním a s jeho dílem. Lze ovšem odkázat na spisy jemu věnované v nedávných letech při novém vydání jeho „Veškerých spisů didaktických“ (1657 až 1957) a zejména z podnětu bližšího poznání jeho konečného díla, „Všeobecné porady o nápravě věcí lidských“, objeveného teprve roku 1934 a vydaného tiskem roku 1966. Mním zvláště obsáhlé pojednání Jiřiny Popelové „Cesta k všenápravě“ (1957) a společnou knihu Jaromíra Kopeckého, Jana Patočky a Jiřího Kyráška „Jan Amos Komenský, Nástin života a díla“ (1957), kterou doplňuje studie Jana Patočky „Komenského Všeobecná porada“ v jeho knize „Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové“ (1964). Povšechný životopis psaný historikem se zvláštním zájmem o politickým událostem a vůbec k době Komenského podal Josef Polišenský (1963) v knize „Jan Amos Komenský“. Nejrozsáhlejším českým dílem Komenskému věnovaným zůstává nadále spis Jana V. Nováka, dokončený Josefem Hendrichem „Jan Amos Komenský, jeho život a spisy“ (1932). Jemu po bok se nyní řadí německy psané dílo české autorky žijící v Norsku Milady Blekastadové „Comenius“ (1969). Další širší nebo k jednotlivým stránkám zaměřené spisy o Janu Amosovi budou nepochybně následovat. Jistě si od nich smíme slibovat další obohacení známosti o našem velikém pedagogu a mysliteli.

V této nevelké knížce, jejíž předem určený rozsah jí uložil podání stručné a sevřené, chceme si Komenského přiblížit z hlediska často málo respektovaného. Komenský se nám jeví především jako křesťan, v samých základech své osobnosti určený zakotvením v jednotě bratrské jako v nejvýraznější církvi vzešlé z české reformace. Čímkoli se stal na kterémkoli

poli své činnosti, plyne z tohoto východiska. Tuto základní skutečnost zde chceme vyzdvihnout, prokázat a rozvinout v přesvědčení, že právě odtud vede cesta k plnému postizení jeho významu i jeho odkazu pro nás i pro budoucnost.

Zvláštní pozornost věnujeme v této knížce literárnímu dílu Jana Amosa se záměrem uvést našeho čtenáře do jeho spisů bližším naznačením jejich obsahu. Jako úvod do četby jeho knih má sloužit výbor z jeho spisů, jenž tvoří druhý díl této publikace, opět obmezený na neveliký rozsah, ale snad dostatečný, aby vzbudil zájem o bohatší přímé poznání jeho díla.

V PRAZE, 25. LISTOPADU 1969

Život a dílo

I. Mladá léta doma a na studiích

Dvacátého osmého března roku 1592, v úterý po velikonocích, narodil se Martinovi a Anně Komenských syn *Jan*, patrně z dětí nejmladší, a zůstal synem jediným. *Příjmení* rodin u nás tehdy ještě nebyla ustálena; členové rodiny Komenských, která pocházela zřejmě z Komny u Bojkovic na Uherskobrodsku, zvali se i jinými jmény: Fojtů, Staněk, Segeš. První z těchto tří jmen svědčí o rodině zaujímající přední společenské postavení ve venkovském prostředí. Posledním jménem, původu zřejmě maďarského, označil se náš Jan Amos v pramenech nám dostupných jedinkrát, a to ve vysokém stáří. Jihovýchodní Morava měla odedávna živé styky s uherským sousedstvím; turecký vpád r. 1526, stupňovaný okupací středu země po pádu Budína r. 1541, mohl přispět k vystěhovalectví z Uher na Moravu; byly tu i obchodní styky. Tak docházelo k míšení obyvatelstva podobně jako v Čechách. Nepochybně žila rodina Komenských na Uherskobrodsku již v první polovině 16. století a náležela nedílně k domácímu obyvatelstvu českého jazyka. Příslušnost k moravské zemi a k české národnosti byla Janu Amosovi samozřejmá.

Jako student a pak jako spisovatel se zpravidla podepisoval „Nivničan“ (Nivnicenus), teprve později podle Komny „Komenský“ (Comenius). *Nivnice* u Uherského Brodu byla patrně jeho rodištěm; jeho zámožný otec byl tam snad mlynářem. Podepsal-li se Jan Amos v době, kdy působil v Blatném (Šaryšském) Potoku, výjimečně jako „Hunnobrodensis“, tedy „z Uherského Brodu“, hlásil se k městu svému rodišti nejbližšímu, v tomto případě snad i proto, že se tak chtěl přiblížit uherskému prostředí, v němž byl právě hostem. V *Uherském Brodě* žil ostatně s rodiči již ve svých dětských letech. Martin Komenský byl tamním měšťanem již dlouho před Janovým narozením,

časem získal dům na náměstí a r. 1603 si koupil na předměstí dvůr.

Brod náležel se svými asi dvěma tisíci obyvateli k významným moravským městům. Komenský mohl již v mládí vnímavě pozorovat ruch a snahy tohoto měšťanského prostředí, ať byly obráceny k cílům vezdejšími nebo duchovními. Čeští a moravští měšťané té doby tvořili důležitou společenskou složku. Jejich synové získávali vyšší školení doma i na zahraničních akademiích, často jako průvodci mladých šlechticů.

Martin Komenský patřil se svou rodinou k *Jednotě bratrské* a Jan vyrůstal od dětství v její víře a v jejích řádech. V Komně bylo Bratří jen málo. Větší sbor měli v Nivnici. Uherskobrodský sbor náležel k předním centrům Jednoty na Moravě. Mezi tamními Bratry byli vedle chudých lidí i zámožní měšťané jako právě otec Jana Komenského. Majetnost se zračila i ve výstavnosti sborových budov a v jejich poměrně bohatém vybavení. Sbor měl ráz kostela, byt jen o jedné lodi, zato však s věží. Nad vchodem četl chlapec Komenský výrok z knihy Přísloví (18, 10) „Věže pevná jest slovo Páně, k níž se spravedlivý utíká a nebude zahanben“. Tento nápis se mu snad vynořil na mysl, když po letech těšil čtenáře spiskem „Nedobytedlný hrad jméno Hospodinovo“. Latinský nápis vedle onoho českého — „Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine“ (Ž. 119, 105) — byl snad první větou v jazyce vzdělanců té doby, kterou chlapec Jan četl. V bratrském domě měli kolem r. 1600 poměrně bohatou knihovnu. Mladý Jan žil v Brodě do svých dvanácti let. Lze si představit, že by v době, kdy v měšťanských kruzích školská a knižní vzdělanost zobecňovala, a v bratrském prostředí, proslulém kulturou tištěného slova, neměl přístup ke knize nad slabikář a katechismus, i když otec v jediném synu snad viděl příštího měšťana určeného k světskému podnikání?

Brodský sbor se vyznačoval značným konfesijním sebevědomím. Jeho duchovní správcové dbali o zachování osobitosti Jednoty vedle církve podobojí a vzpírali se unii s ní.

Náš Jan byl s církevními poměry ve sboru, v němž jeho otec náležel mezi přední osobnosti, jistě důvěrně seznámen. Ba více: přilnul k Jednotě, dal se proniknout jejím duchem, zamiloval si její řády. „Přivykl jsem sladkému jhu kázně už od mládí, a tak

mi bylo po celý život slasti mít dozor nad sebou, i když mně byl svěřen dozor nad jinými“, psal ve své „Obraně dobrého jména“ (1659).

Roku 1604 zemřeli Komenskému oba rodiče. Byl pak u své tety v nedaleké *Strážnici*. I zde žil ve městě, i zde kvetl jeden z předních sborů Jednoty na Moravě. Vynikající bratrský senior Matouš Konečný (zemřel 1622) pocházel ze Strážnice stejně jako potomní bratrský člen pražské konzistoře a pak starší Jednoty v polském exilu Pavel Kovář-Fabricius, ježž Komenský jako staršího druha v úřadě pochoval v Lešně r. 1649. Ve Strážnici chodil do bratrské školy s Mikulášem Drabíkem, o něco starším synem bohatého měšťana. Mezi evangelíky a Bratry tu vládla dobrá shoda. Zásadu vzájemné dobré vůle ve vztahu obou církví si Jan osvojil snad již zde. Bratrské školy strážnické, ač snad již uherskobrodské, týkaly se patrně jeho pozdější žaloby na velmi nízkou úroveň vzdělání, jaké si tehdejší mládež ze škol odnášela; nadto si v dospělosti trpce stěžoval na své poručníky, že ho nedali včas do latinských škol. Příští klasik didaktiky měřil zajisté školy svého mládí tím přísněji, čím vyšší cíle příštím školám vytýčil.

Klidný život jihovýchodní Moravy byl r. 1605 *násilně přeruš*en vpádem vojsk Štěpána Bocksaie, jenž se postavil v čelo odboje proti císaři Rudolfovi II. na obranu politických a církevních svobod uherských stavů, především protestantů. Vojským zásahem chtěl přimět Moravany, aby se k odboji připojili. Výsledkem jeho akce bylo zpusťošení špatně hájeného kraje — smutná předzvěst pozdějších hrůz třicetileté války. Strážnice i Brod a okolí utrpěly těžké ztráty. Jan Komenský přišel o velkou část svého jmění: dvůr zděděný po otci lehl popelem. Rozběhli se i žáci školy ve vypálené Strážnici. A zdá se, že v dalších dvou letech neměl mladý Komenský vůbec příležitost k soustavnému vzdělání. V našich vědomostech o jeho mládí je tu mezera.

Roku 1608 se s ním setkáváme jako s *žákem bratrské školy v Přerově* pod dozorem biskupa sborů severní Moravy Jana Lanecla. Byl tedy v té době určen k duchovenskému stavu v Jednotě. Nevíme však, jaký byl podnět k tomuto určení, za nímž byl nepochybně i vlastní souhlas již šestnáctiletého jinocha. Mohly tu působit i příbuzenské vztahy; jméno Segeš se

vyskytuje v seznamech bratrských kněží již r. 1572 a pak zase po r. 1640. Nevíme, odedky byl Jan bratrským mládencem čili akolutem, ani za vedení kterého staršího kněze se připravoval k jáhenství jako k dalšímu stupni vedoucímu k bratrskému kněžství. Mimoto máme zprávy, že do vyšších oddělení přerovské školy přijímali teprve žáky, kteří pobýli dva i tři roky na německé bratrské škole ve Fulneku. Platilo to i v případě Janově? Svědčilo by pro to jeho pozdější působení právě v tomto městě. Svým kněžským mládcům dávali Bratři při jejich akolutské ordinaci ke křestnímu jménu *jména nová*, zpravidla biblická. Tehdy pojmenovali Jana Komenského Amosem. Hebrejské jméno starozákonního proroka upomíná svým zvukem zároveň na latinské Amosus, milující, láskyplný, milovaný. (Biblisté a komeniologové trvají na psaní v původní formě: Amos, nikoli Ámos.)

Když se Jan konečně dostal na latinskou školu slušné úrovně, doháněl zřejmě s velikou dychtivostí, co v dosavadním vzdělání bez své viny zameškal. Šlo hlavně o latinu, snad i o řečtinu, a o vědy a vědomosti, které shrnujeme pod pojmem školení humanistické. Klasikové latinští a řečtí, antičtí filosofové, básníci a řečníci byli zdrojem učenosti a vzorem k napodobení. Jen málo vědomostí matematických, přírodovědných, dějepisu a zeměpisu bylo přidáváno. Základem vzdělání a výchovy zůstávalo křesťanství. Jmenovitě ovšem vzdělání příštího kazatele a duchovního pastýře bylo u Bratří zakotveno v Písmu a v dogmatice. Po tom, čemu se již dříve z bible, z katechismu, ze zpěvníku, z mravoučných příruček naučil doma v nižší bratrské škole nebo u staršího kněze, měl jistě další vodítko v obvyklé bratrské učebnici „Naučení mládcům“ a v běžné u Bratří mravoučné příručce „Napomenutí všechněm věrným“, obecně zvané „Náprava“. Osvojil si velikou známost bible i bratrských spisů, vytrřibil se v latině a v klasických vědách tak, že přípravu k duchovenskému povolání spojil s žádoucí úrovní vzdělance své doby.

Biskup Lanecius zastával kalvinismus, jehož vliv od konce 16. století mezi Bratřimi vůbec převládal. Týmž směrem vedl zajisté i své žáky. Někdejší úzký vztah k luterskému Vitemberku vzal v Jednotě od let sedmdesátých zasvě, když na tamní universitě došlo k změně orientace ve prospěch výlučného lu-

terství. Výrazní luteráni odmítali smířlivější pojetí jednak pokud jde o způsob přítomnosti Kristova těla ve svátosti večeře Páně, jednak o způsob spojení božství a lidství v Kristově osobě. Bratří by byli rádi udrželi střední směr; šlo jim o dobrý vztah k luteránům i ke kalvinistům; jejich příkrý rozchod je uváděl do rozpaků. Byla však řada bodů v učení i v řádech Jednoty, které ji přibližovaly k západní reformaci. Její vliv rostl, když Jednota nyní posílala své bohoslovce do Švýcarska a do západního Německa. Byly jí blízké přísné mravní řády, které na školách reformovaného směru vládly. Západoevropskému protestantismu byl oddán i pán Přerova, přední moravský šlechtic Karel st. ze Žerotína, velmi vzdělaný muž, člen Jednoty, jehož podpoře děkovala i přerovská škola za svůj rozkvět a ne jeden bratrský bohoslovec za možnost studia v kalvínském zahraničí.

Vedle Jana Lanecia učil od r. 1608 na přerovské škole valašskomeziříčský rodák *Tomáš Dubinus*, jenž se právě vrátil ze studií v Herbornu v západoněmeckém Nasavsku a v nedalekém Marburku. Šel tedy cestou, na níž ho měl Jan Amos brzy následovat. Lze si představit, že se mezi dychtivým a nadaným studentem, jakým mladý Jan nesporně byl, a mezi mladým učitelem vyvinul úzký vztah, že zejména Dubinus svému žákovi rád sděloval, čemu se sám nedávno naučil, a pěstoval v něm zájem o předměty, které jej samého na studiích zaujaly. V pražské universitní knihovně se chovají dvě drobné latinské práce, které Dubinus vydal v Herbornu r. 1606 a 1608. Druhá z nich se zabývá večeří Páně. V duchu Jednoty a jistě i svých německých učitelů Matyáše Martinia a Jindřicha Gutberletha klade zde důraz na základní věci bez zacházení do zbytečných otázek, jasně však zastává názor, že je tělo Kristovo při svátosti přítomno jen duchovně. Požívání chleba je věřícímu znamením požívání těla Kristova, jež se děje vírou. Velice pak záleží na zachování vlastního cíle svátosti; je jím veřejné připomínání smrti Kristovy a potvrzení spojení věřícího s Kristem a se spolyznavací, kteří všichni mají ke stolu Páně přistupovat řádně připraveni. Po letech se vrátí i Komenský v stručném „Navržením (Náčrtu) o pravdivém všech věřících s Kristem sjednocení“ (1656) k témuž tématu v témž duchu. Starší z obou Dubinových spisků podává přehled zeměpisu, „pokud je dosud znám“.

Svědčí, že byli herbornští studenti vedeni k širokým encyklopedickým zájmům a neobmezovali se na otázky duchovní. Bude to platit i o Komenském, mezi jehož drobnými učebnicemi z lešenské doby najdeme rovněž stručný světový zeměpis, v leningradském rukopise žel jen z malé části zachovaný.

Po tříletém studiu v Přerově vyslala Jednota svého bohoslovce, jenž zřejmě již osvědčil zvláštní schopnosti a pílí, za podpory Žerotínovy do *Herbornu* na tamní akademii kalvínského směru. Mezi jejími prvními učiteli byl kdysi Kašpar Olevianus, známý spoluautor Heidelberského katechismu, na ní učil až do své smrti (1626) *Jan Fischer-Piscator*, znamenitý bibliista, za jehož vedení Jan Amos dále rostl ve známosti Písma v jeho reformačním hodnocení jako pramene pravdy, zvláště i v lásce k žalmům. Ne-li dříve, obeznámil se zde dokonale i s latinským a s německým biblickým textem. V *Herbornu* trval jistě ještě za studií Komenského vliv tamního profesora *Viléma Zeppera* (1550—1607), autora díla „*Politia ecclesiastica*“, jenž s jinými německými reformovanými učiteli zdůrazňoval, že k reformaci nutně náleží s čistotou učení náprava života a církevní kázeň; upozorňoval na potřebu pečlivé výchovy duchovenského dorostu a mládeže vůbec. Ve všech těchto směrech mohl být Komenský v *Herbornu* jen posílen v bratrské tradici. Od konce století získávala u německých reformovaných učitelů půdu i církevně-politická tendence Zepperova. Stát i církev mají společně uplatňovat vůli Boží v celém rozsahu veřejného života. Stát má chránit a podporovat církev, a přitom dbát vzájemné nezávislosti církve a státu v jasném vymezení jejich kompetence. V dřívějších letech byla Jednota vůči světské vrchnosti ostražitější. Za mladých let Komenského dozrála již nová orientace a Jan Amos mohl být v *Herbornu* i v tomto směru utvrzen ve smýšlení svých moravských bratrských učitelů.

Zejména však určil jeho další myšlení a naději *Piscatorův chiliasmus*. *Chiliasmus* (z řeckého *chilioi* — tisíc) souvisí s křesťanským učením o posledních věcech (s eschatologií). Jeho podstatným rysem je mocná naděje, že Bůh má stále činně na mysli církev a svět, takže křesťané nečekají nadarmo na konečný příchod Kristův. Tu se ujme vlády zde na zemi, zahladí protibožské moci, jmenovitě Antikrista, a nastolí blažené období svého tisíciletého království, na němž budou mít

jeho věrní podíl. Kniha Zjevení Janova, zvláště její 20. kapitola, ukazovala horlivým čtenářům Písma k této naději, po jejímž brzkém naplnění toužili křesťané zejména v časech tísně, kdy kolísaly domnělé jistoty tohoto světa. Piscatorův chiliasmus nevyzýval k boživým zásahům do nespravedlivého světa, nýbrž vyhlížel trpělivě po tvůrčím zásahu Ježíše Krista, jenž způsobí nové nebe a novou zemi, kde nebude bolesti a křivd, kde budou králové poslušně plnit úkoly, které jim určí Kristus.

Chiliasmus sdílel také mladý herbornský učitel filosofie *Jindřich Alsted*, příslovečně pilný, s širokým encyklopedickým a didaktickým zájmem. Snažil se shromáždit všecko vědění a najít způsob, jak nejlépe je vštípit v paměť žáka. Tytéž snahy poznáme brzy i u jeho moravského žáka.

Kratší dobu studoval Komenský na universitě v nedalekém *Heidelbergu*, sídle falckého kurfiřta, jenž se měl zanedlouho stát českým králem, a navštívil odtud poprvé holandský Amsterodam, město a zemi, kterou si po své vlasti nejvíce oblíbil. Z heidelberských profesorů mu byl zvláště blízký *David Pareus* svou snahou o smír evangelických církví. Pareus věděl — možná, že prostřednictvím Jana Amosa — i o takových snahách v Čechách a v Polsku, kde na nich měli Bratří podíl, a chválil tyto kroky zcela tak, jako později náš Komenský. *Holandsko* tehdy ještě bojovalo o politickou svobodu proti španělské monarchii a proti vnucovanému římskému katolictví. Byla to situace velmi podobná postavení Čechů v zápase s týmiž Habsburky, kteří své panství u nás rovněž spojovali s římským katolicismem. Byly tu ovšem i rozdíly. V Nizozemí vládla federace „stavů“, totiž šlechty s rostoucí převahou měst za rychlé hospodářské prosperity země, bohatnoucí zejména zámořským obchodem. Česká evangelická šlechta neměla pro společný postup s městy porozumění a české země proti evropskému Západu politicky i hospodářsky zaostávaly. Chyby a zanedbání, které připravovaly svým podílem bělohorskou katastrofu.

II. V počátcích práce před katastrofou

Dvaadvacetiletý, nadprůměr vzdělaný bratrský diakon — tehdy jím asi již byl — vracel se r. 1614 na Moravu s cílem a s připravenými již pracemi, jež vzbuzují obdiv. Své mimořádné dary postavil do služby úkolům, které jej pudily k dalekosáhlé aktivitě, sotva kým z jeho představených v té šíři určované. Stál ovšem především v *oddané službě rodné Jednotě*, která jej nejprve ustanovila učitelem na přerovské škole a po dvou letech jej pověřila kněžstvím. Službu Jednotě Komenský nikdy neopustil. Vždycky se jí cítil zavázán, ji miloval a pro ni oddaně pracoval až do konce svého života. Bratři si však byli živě vědomi své odpovědnosti za odkaz husitské reformace jako hnutí, které dalo závazný smysl a cíl *českému národu*. Svou věrnost evangeliu prokazovali snahou budovat sbory Jednoty tak, aby ukazovala směr a cíl duchovním životu celého národa. Prací Blahoslavovou a kralických mistrů stanuli její vzdělanci v čele českého reformačního humanismu. Mladý Komenský se k nim cílevědomě přiřadil. Rychle předstihl bratrské spisovatele starší generace pracovním programem i vlastní výkonností.

V často citovaném přehledu své literární činnosti, který sestavil již jako proslulý spisovatel a učenec pro amsterodamského tiskaře Petra Montana (1661), pověděl hned úvodem, že jeho původním záměrem vůbec nebylo psát latinsky. Chtěl prospět svému národu spisy psanými česky, aby přispěl k zvelebení české vzdělanosti, jejímž stavem nemohl být ve srovnání s kulturní výší jiných národů spokojen. Zcela programaticky začal již v druhém roce herborských studií pracovat na *slovníku českého jazyka*, výrazů, rčení i přísloví, a pracoval na něm přes čtyřicet let. Podnětem mu mohlo být pečlivé pěstování českého jazyka, které se stalo v Jednotě tradicí od dob Blahoslavových, ovšem i práce bratrských překladatelů Písma

i pokusy o českou biblickou konkordanci. Téměř celé toto rozsáhlé dílo shořelo při požáru Lešna r. 1656.

Druhým rozsáhlým dílem měl být souhrn všeho dosavadního vědění, jenž by jako výtah nahradil celé knihovny. Český spis měl po vkusu doby latinský hlavní titul: „*Theatrum* (v druhém zpracování *Amphitheatrum*) *universitatis rerum*, to jest Divadlo světa“; vznikl asi v letech 1616—1618. Vliv encyklopedických snah Alstedových je tu patrný. Komenský věděl i o současném spise Matouše Konečného „*Theatrum divinum*, to jest Divadlo Boží“, předstihl však mistra šíří, v jaké své téma pojal. Po naléhavé výzvě k vzdělaným lidem v českém národě, aby nezanedbávali vědeckou práci a pěstování mateřského jazyka, měl jeho spis obsahovat čtyři knihy: přírodopis, sociologii, zeměpis a dějepis. Popis a výklad přírody je prochnut radostnou pohodou. Prozařuje tu optimismus skoro osvícenský, zdůvodněný zvěstí Písma o dobrotě všeho, co Bůh stvořil. I propuká autor v chvalozpěv Boží všemohoucnosti, moudrosti a lásky a odmítá troufalost těch, kdo nejsou spokojeni se světem, jak vyšel z ruky Boží. Neprožil ještě těžkosti, které jej naplní úzkostmi o málo let později. Z rukopisného díla, jež ještě ve vlasti přepracoval, avšak přepracování nedokončil, zbyla jen část; ostatek byl zničen rovněž při záhubě Lešna.

Třetí dílo mělo platit Písmu. V „*Theatru universitatis rerum*“ je ohlásil pod názvem „*Theatrum scripturae*“. Soudí se, že je to spis, jemuž Komenský dal v jeho konečném zpracování (do r. 1623) název „*Manualník aneb jádro celé biblí svaté*“. Obsahuje promyšlený výtah z bible, i z apokryf. Svědčí o pilném přilnutí k biblickému textu i o svobodě vůči jeho liteře. Mladý biblista vybral důležité věci a vynechal méně podstatné, ovšem s výslovným poukazem k autoritě a vzácnosti bible v její úplnosti. Přidržel se znění kralického, nikoli však vždy téhož vydání, a vůbec svobodně volil výraz, který pokládal za nejvýstižnější. Tiskem vyšel „*Manualník*“ teprve r. 1658.

Jako kazatel začal Jan Amos hned v prvních letech své praxe připravovat sbírku kázání. Jejich náčrty dozrály jen zčásti k vydání tiskem jako „*Kázání XXI o tajemstvích smrti, vzkříšení a nanebevstoupení Krista, Spasitele světa*“ (1636), založená na harmonii všech čtyř evangelií, kterou vydal i samostatně;

je to „*Historie o umučení, smrti, pohřbu i vzkříšení Pána našeho Ježíše Krista*“ (1631). Kázání Komenského se tedy soustřeďují především ke Kristu. Mladším kazatelům sepsal, podobně jako Blahoslav, asi r. 1620—1622 „*Zprávu a naučení o kazatelství*“, příručku, jak psát a přednášet kázání. Ještě r. 1823 vydal tento spis s málo změnami katolický bohoslovec Josef Liboslav Ziegler pod názvem „*Umění kazatelské*“. Závěrečná modlitba ke Kristu v této knížce náleží k nejkrásnějším projevům srdce Komenského.

Je patrné, že Komenský nevyrostal v učence, který by se zabral do vědecké práce, nedbaje na své okolí. Ač sám ze zámožné rodiny, cítil s chudými, kterých zřejmě nechybělo ani pod Žerotínovým přerovským zámekem, a hleděl k překonání, i když nikoli k revolučnímu odstranění společenských rozdílů. K němu dojde teprve na brzkém Kristově konečném soudu. Tím závěrem vyznívá jeho živě psaný, chudých se ujímající spisek „*Listové do nebe*“ z r. 1617 či 1619. — Zároveň dovedl mladý autor v těchto letech pracovat na dílech z domácích dějin.

Svému ochránci Karlu ze Žerotína se zajisté zavděčil spisem *o příbězích jeho rodu*, jenž se však v příštích dobách ztratil, stejně jako jeho spis *o dějinách Moravy*. Cest po vlasti užil k nakreslení velmi dobré *mapy Moravy* (1618—1627).

Komenský cítil dusno příštích let za zjevného nebezpečí vystávajícího z bezostyšné útočnosti katolické strany, ideově vedené, za podpory habsburské vlády, jezuitským řádem. Po letech, kdy se zdálo, že se v českých zemích mohou evangelíci bezpečit získanými zárukami a sliby náboženské svobody vedle katolíků, přibývalo známek blížícího se konfliktu. Nikdo ovšem netušil, že by mohlo dojít k válce tak dlouhého trvání a tak strašných důsledků, jaké pak ve skutečnosti nastaly. Ještě se zdálo, že je čas varovat a upozorňovat na podstatu nepřítelů, jenž ohrožuje dílo reformace. V té situaci napsal Komenský velmi rozsáhlý, historicky bohatě doložený spis „*Retuňk proti Antikristu*“ (1617), aby v duchu protestantské polemiky, započaté u nás již husitstvím, označil za Antikrista papeže a aby odhalil jeho odvrát od pravého křesťanství, jeho úklady, svody i hrozby. I nadále viděl v římské církvi protiklad čisté církve Kristovy a brojil proti ní, se stálým zásadním protestem proti

užívání násilí ve věcech víry, jakého se dopouštěla proti reformačním církvím, zvláště u nás v pobělohorské době.

V Přerově působil Komenský asi do počátku r. 1618, kdy byl vyslán za správce sboru a školy do *Fulneku*. Tamní sbor vznikl již r. 1480 z valdenských exulantů braniborského původu. Zůstal v podstatě sborem německým a měl i německou školu. Ve Fulneku se mladý kazatel oženil s Magdalenou Vizovskou, rodem ze Zábřebu, žijící v Přerově. Vládla značným jměním a Jan Amos se sňatkem sblížil s dalšími měšťanskými rodinami. O jeho nedlouhém působení ve městě se později mnoho vypravovalo jako o práci dobrotivého pastýře, trpělivého vůči jinověrcům, laskavého k dětem. Těžko rozeznat skutečné vzpomínky od pověstí vzniklých mnohem později k barvitému vylíčení proslulé osobnosti. Na okraj pověsti náleží vlastně i běžné líčení jeho fulneckých let jako rodinné idyly trávené v ústraní malého města. Jistěže nyní mohl ve chvílích klidné práce okoušet něco z radosti počínajícího rodinného života. Ale od jara r. 1618, kdy vypuklo české povstání, jistě již s napětím sledoval běh politických a brzy i vojenských událostí.

III. Trpící těšitel

Morava zdržovaná Karlem ze Žerotína se k odboji proti Ferdinandu II. přidala na neštěstí teprve roku 1619 za vedení Ladislava Veleny, člena téhož rodu. Komenský se patrně po volbě Fridricha Falckého za českého krále postavil nějakým způsobem aktivně na jeho stranu. Po bělohorské porážce (8. listopadu 1620) byl ohrožen perzekucí, nehledě k pohromě, kterou pro Fulnek a pro tamní sbor znamenalo dočasné obsazení města císařskými Neapolitánci. Asi koncem r. 1621 opustil Fulnek. Nastal mu čas ukrývání. Jeho knihy uložené na radnici byly při katolické misii v květnu 1623 spáleny.

Na svůj sbor nezapomínal. Ještě r. 1661 pro něj napsal a vydal německý katechismus „*Die uralte christliche katholische*

Religion“ (Prastaré obecně křesťanské náboženství) s úvodem, v němž potomkům jeho údů, jimž kdysi osobně sloužil, připomněl verše z proroka Micheáše, kterými při svém odchodu poroučel sbor Kristu. Nebyl to jediný projev jeho další péče o ně, i když s léty rostl a šířil se počet těch, k nimž se pastýřským slovem svých spisů obracel.

Byli to především ti, kteří jako on nesli kříž válečných strastí, ztráty ve svých rodinách, utíkání a ukrývání, násilí a útisk pro víru, když byli odháněni kazatelé od svých sborů, jejich věrní údové od kazatelů, když ztroskotávalo tolik zdánlivých jistot a hroutily se krátkodobé naděje v brzký zvrát událostí k dobrému. Odtud řada jeho spisů, jimiž *těšil s trpícími i sám sebe*. Útěšné spisy tvoří zvláštní výraznou skupinu v jeho tvorbě, vyznačenou hlubokým prožitím bolestí a otázek, s nimiž zápasil své jákovovské boje s Bohem modlitbami, jak i nazval jeden z pozdějších spisků této řady (1655).

Patří sem vlastně již některé části „Retuňku proti Antikristu“, zvláště kapitola 28 (Naučení těm, kteříž by v protivenství pro pravdu postaveni byli), k níž se Komenský vrátil spiskem „*Pres Boží*“ (1624), založeným v slově Pláče Jeremiášova 1, 15: „Tlačil Pán presem pannu dceru Judskou“ s vůdčí myšlenkou, že právě takový „pres“ je dokladem věrné Boží péče o člověka, jehož chce zformovat podle své vůle.

Předcházelo však již asketicky a hloubavě zaměřené „*Přemyšlování o dokonalosti křesťanské*“ (1622). Žádoucí dokonalost záleží v odvrácení od hynoucích věcí k plné lásce k Bohu, k povolné oddanosti jeho vůli a v ustavičném přemýšlení o něm. Odtud čerpá křesťan pravou útěchu. Zvláštní osobní ráz dodává tomuto spisku překrásný projev produchovnělé lásky k manželce, „klenotu po Pánu Bohu nejdražšímu“, jíž připsal „*Přemyšlování*“ náhradou za osobní přítomnost. Byl o svůj klenot brzy připraven: manželka mu i s dvěma dětmi zemřela asi ještě onoho strastiplného roku 1622. Až po dvou letech vešel vdovec v nový sňatek s Dorotou, dcerou bratrského seniora Cyrilla. Sdílela s ním životní cestu do své smrti r. 1648.

S rodinou Cyrillovou byl Komenský již dříve v přátelském styku. Na žádost seniorovy manželky napsal na podzim 1622 další útěšnou knížku „*Nedobytedlný hrad jméno Hospodinovo*,“

k němuž kdo se koli v svých jakýchkoli souženích a nebezpečnostech utíká, přichráněn a zachován bývá“. Mluví o marném hledání bezpečí kdekoli mimo Boha. Útočiště a ochranu dává Bůh jen tomu, kdo ho celým srdcem miluje, na něm všechno sobě zakládá, jemu se vždy modlí a jemu k vůli všechno činí nebo nechává. Hospodinův hrad však neznamená vždycky ochranu od protivenství, které má svůj od Boha určený smysl a cíl.

Zvláštním napětím je naplněn spis „*Truchlivý*“ v obou svých dílech, v prvním z r. 1622 či spíše 1623 a ve druhém z r. 1624. Ve zmíněném soupise svých spisů, určeném tiskaři Montanovi, rozpomínal se zestárlý autor na hroznou tíseň, v níž psal tento spis, a na vyproštění, jakého se mu nad jeho stránkami dostalo. Zmítán úzkostmi, volal za nocí beze spánku k Bohu o útěchu. Tu vyskočil z lože a chopil se s vroucí modlitbou bible. V ní nacházel konečně útěchu, nejprve při četbě Izaiáše, a jal se vypisovat své předchozí úzkosti i světlé prorocké odpovědi, rozptylující mrákoty zoufalství. S rozkoší, nad kterou, jak praví, co živ nezakusil větší, přikročil k dalším biblickým knihám a shromáždil látku ke knize, která by sloužila k útěše jemu i jiným. Rozvedl ji v dialog. Mluví tu nejprve sklíčená duše (Truchlivý) s Rozumem, odpovědi na své úzkosti však nenalézá. Utíká se tedy o pomoc k Víře, ale teprve když Truchlivého oslovuje, ovšem slovy Písma, sám Kristus a vysvětlí mu tajemství svého kříže a spasitelný užitek těžkého utrpení před Boží tváří, nabývá plného klidu a radosti. V nové podobné úzkosti příštího roku vznikl podobný díl druhý, stejného rázu. Třetí a čtvrtý díl přibyly, jak uvidíme, po mnoha letech za nových tísní, pod novými názvy a v docela odlišném slohu.

Předním záměrem autorovým náleží mezi útěšné spisy dílo proslulé především jako literární výtvar, ba přední ozdoba české literatury všech dob: „*Labyrint světa a lusthaus* (ve 2. vydání: *Ráj*) *srdce*“. Čtème však nadpis celý. Je to „světlé vymalování, kterak v tomto světě a věcech jeho nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání; ale kdož doma v srdci svém sedě, s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám k pravému a plnému myslí upokojení a radosti že přichází“, a motto z Knihy Kazatel 1, 14: „Viděl jsem všechny skut-

ky, kteréž se dějí pod sluncem, a aj, všecko jest marnost a trápení ducha“. „Labyrint“ nabyl proslulosti v české čtenářské obci vlastně teprve v probuzenecké době; slova „Písně vyhnanců“: „Nevzali jsme s sebou nic, po všem veta, jen bibli Kralickou, Labyrint světa“ jsou výtvozem básníka 19. století. Obecnou oblibu si získal především první díl barvitým líčením lidského života v jeho rozmanitých projevech a situacích i vtipnými šlehy, kterými odhaluje pošetilost prací podle zdání světa důležitých a rub všeho, v čem lidé vidí slávu a zisk. K tomu oživuje vyprávění o zkušenostech Poutníkových podání v první osobě; nejedna scéna je snad vzata přímo z autorova života. Sama živost líčení svědčí o jeho hlubokém zájmu o pozemský život a o jeho touze po proměně lidského pachtění v úsilí opravdovější a lepší. Proč by jinak věnoval tolik zevrubné pozornosti nejrozmanitějším lidským stavům a povoláním, proč by byl zklamán marnými pokusy napravit svět? Proč by rozšiřoval svůj spis pro tisk (1631) a pak pro druhé vydání (1663)? Ale Poutníkova pouť směřuje k cíli, který leží mimo tento svět. Po všem, co prožil, zoufá nad celým životem. Jeho průvodci, Všeživ a Mámil, jej opouštějí při pohledu na skutečnost smrti. Kniha vrcholí pohledem k nadpozemské skutečnosti, kterou vytváří moc a milost Kristova. U něho nachází Poutník všecku pomoc a všecku jistotu i radost, a to, jako v předchozích útěšných spisech, opět v odvrácení od světa, v zapření světských žádostí a ve vroucím milování Krista.

Komenský psal svůj spis v Brandýse nad Orlicí, kde žil pod ochranou Karla Žerotína. Jemu jej připisuje s datováním „pod Klopoty“, což je název místa poblíž města, v němž se po několika let kryla skupina bratrských kněží. Ale snad mu toto místo svým jménem připomínalo i klopy vlastního života. Zřejmě tam nebyl bez knih. Pro „Labyrint“ mu byly vzorem spisy jiho-německého theologa, spisovatele a politika Jana Valentina Andreae, který rovněž líčil bloudění poutníka ve vlasti a pak jeho obrat v občana křesťanské obce. Spisy Andreaeovy dávno zapadly, zatímco „Labyrint“ mluví živou řečí dodnes, v širokých čtenářských vrstvách ovšem právě jen vypravěčsky pou-
tavou první částí.

Podobnou tendenci má mnohem méně známé „*Centrum securitatis* aneb *Hlubina bezpečnosti*“, podle dalšího titulu opět

„světélé vymalování“, avšak se základním tónem theocentrickým: „jak v samém jediném Bohu a pokorném se jemu na všecku jeho vůli oddání a poddání všecka dokonalá přítomného života bezpečnost, pokoj a blahoslavenství záleží“. V ústředí úvah není zde Kristus, nýbrž Bůh v pojetí silně theosofickém.

Bůh je kruh, jehož střed je všude a obvod nikde. Je věčný kořen, z něhož vyplývá všecka bytnost (bytí, podstata života). Všecken svět se svou stránkou duchovní i tělesnou vyplynul z něho. Ve středu je člověku nejbezpečněji, protože zde ustává všechen pohyb a neklid; naproti tomu, čím dále k obvodu, tím rychleji se kolo točí. Člověk si přivodí zmatek a strast, vzdálil-li se od Boha, opustil-li místo sobě určené, s nárokem na svévolnou samostatnost, místo aby pamatoval, že bytostně závisí na Bohu. Pravým lékem je návrat do pravého centra, k Bohu, do jeho plnosti, kde dochází bezpečí a blaha. Cestu k sobě usnadnil Bůh tím, že se nám učinil viditelným v Kristu, odhalil nám v něm studnici naší bytnosti a pokoj v jeho zásluhách. Kdo chce trefit do centra Božího milosrdenství, musí vyjít ze všech tvorů i ze sebe a odevzdat se docela do vůle Boží — to zve Komenský rezignací. Jeho úvahy zřetelně navazují na theosofické spekulace zhořeleckého obuvníka-filosofa Jakuba Böhme, s jehož spisy se mohl seznámit právě r. 1625, kdy „Hlubinu“ psal; Zhořelec tehdy navštívil. Rychle do sebe nasál mnoho z jeho myšlenek, jež vycházejí z novoplatonismu. Ale jako již v „Labyrintu“, je i v „Centru“ patrný také vliv myšlenek Mikuláše Kusana, znamenitého filosofa 15. století, třeba ve své době nepřijemného preláta a protivníka husitství. Reformační zakotvení ve víře v Krista jako dárce spravedlnosti je zde velmi uvolněno. Je příznačné pro Komenského, jak i ve své zbožnosti a v myšlení víry vnímavě přijímal podněty odjinud — a neztrácel se v nich. „Hlubina“ není centrem jeho theologie.

Ke knize vydané teprve r. 1633 připojil drobný traktát „*Renuntiatio mundi, to jest Výchost světa*“, jenž navazuje na „Hlubinu“ a dává velmi silný výraz odvratu od světa. „Pojdiž sem na světlo, mrzutá (mrzká) potvoro, zpotvořený světe, ať tě, jak jsi krásný, spatříme . . .“ opakuje zde opět po Andreeovi, aby spisek zakončil novým vroucím pohledem ke Kristu, na

něžž vytrvale očekával: „Přijdiž, Pane Ježíši, a neprodlévej! Povstaň, aby(s) soudil zemi“.

Jako příručka k pěstování niterné zbožnosti se mezi protestanty neobyčejně rozšířila kniha anglikánského biskupa Lewise Baylyho „Practice of Piety“, překládaná do jiných jazyků a upravovaná konfesijně také ve smyslu reformovaném nebo luterském. Překlad byl doplňován druhým dílem, jež tvořila původně samostatná kniha Josefa Halla „The Art of Divine Meditation“. Komenský poznal německé reformované zpracování této dvojité knihy a vložil ji v dalším volném převodu do rukou českých čtenářů r. 1630, díl II. r. 1631, pod společným názvem „*Praxis pietatis, to jest o cvičení se v pobožnosti pravé*“. Je to kniha asketické a meditativní zbožnosti. Ukazuje k pozdějšímu pietismu. Z puritánských zásad vyzdvihuje vedle mravní přísnosti a kázně svěcení neděle, hojné, soustavné čtení Písma, zpěv žalmů a vážnou přípravu k účasti na večeři Páně. Úvahy o Boží podstatě připomínají „Hlubinu“, líčení kontrastu mezi Boží slávou a blaženým podílem věřících na nebeských slastech s hrůzou pekel se blíží ovzduší baroka. Převážnou většinou se pokyny k pěstování zbožnosti týkají soukromí jednotlivého křesťana s malým zřetelem k životu ve sboru, jak je tomu ostatně v útěšných knihách Komenského pravidlem. Kniha se českým čtenářům zalíbila. Byla tištěna v exilu i na Slovensku častěji než které jiné dílo Komenského a četla se se vzdělavatelným záměrem ještě v našem století.

Své místo má mezi útěšnými spisky trpícího těšitele dílko „*O sirobě*“, přes svůj spíše naučný než útěšný ráz. Bylo napsáno r. 1624, vydáno však až po deseti letech po morové ráně, která v oněch letech zachvátila Lešno, jež se zatím stalo útočištěm mnoha bratrských exulantů. V pozdější vzpomínce — v listě Montanovi — datuje Komenský jeho vznik již do r. 1622, do chvíle, kdy stihla siroba jeho samého jako manžela a otce. A přece právě tento spisek vyznačuje až necitová oddanost do suverénní moci Boží, jež plným právem zachází s člověkem a provádí jej podle své vůle životem i smrtí.

Komenský však nepřijímá smrt a umírání bez obrany a bez činného soucitu se smrtelně nemocnými. Bratrství exulanti pozorovali v Lešně s nevolí, že nemocní morem byli od vlastních lidí ze strachu před nákazou necháváni bez pomoci. Tu napsal

Komenský „Zprávu kratičkou o morním nakažení“, kterou vydal nejprve německy (1631, Kurzer Bericht von der Pestilenz) a následujícího roku česky. Po zbožné úvaze o moru jako o Božím trestu dokládá z Písma, že i za morové epidemie platí příkázání lásky a připojil zevrubné zdravotní předpisy, jak si za nákazy počínat.

IV. Nové slovo Hospodinovo?

Třicetiletá válka byla řetěz válečných tažení a bitev, vedených se střídavým zdarem v rozmanitých spojeneckých sestavách. Téměř stále byla aspoň některá část českých zemí prosta císařských vojsk a naděje Čechů se mohla upínat k dalšímu očekávanému zásahu evangelických mocností, i když předchozí naděje zklamaly. Uprostřed dvacátých let byla ovšem situace evangelíků a Bratří, zejména jejich kněží, zvláště tíživá a bylo třeba hledat pro ně útočiště za hranicemi. Bratří z Čech se chystali do Lešna na Poznaňsku, blízko slezských hranic, kde již od poloviny 16. století trval polský i německý sbor Jednoty pod ochranou velmožské rodiny Leszczyńských. Moravští Bratří, věrní své víře, se ubírali těsně za hranice na Slovensko, zejména do Skalice a do povážské Lednice a Púchova. Komenský směřoval z důvodů nám neznámých do Polska, ano byl pověřen, aby s jinými Bratry ubytování v Lešně připravil. Bylo to roku 1625. Cestou přes Zhořelec se Bratří dověděli, že v blízké Šprotavě předpovídá jirchář *Krištof Kotter* na základě zjevení brzkou změnu situace ve prospěch evangelické strany a blízké vysvobození českých zemí. Jeho proroctví se opírala o rozmanitá vidění, která zobrazovala záhubu šelmy-Babylóna-papeže, obrácení východních národů ke Kristu a rozkvět i slávu evangelické církve. Řada vážných lidí dotvrzovala poctivost prostého muže; podobná proroctví nebyla v té době ojedinělá. Uvěřil jim i Komenský.

O deset let dříve napsal (dnes ztracený) spisek o andělich,

kde dovedl, že k novým zjevením nedochází. V „Ráji srdce“ však již mluvil o prostých křesťanech obdařených prorockým darem. Nebyl tedy jeho přechod k víře v novodobá zjevení nadálý. V rychlém rozhodnutí přeložil Kotterova proroctví do češtiny s předmluvou zdůvodňující víru v jejich věrohodnost. Bůh je Bůh živý; proč by nemluvil? Církev potřebuje povzbuzení jeho slovem; posílá jí tedy proroky z lásky k ní, jako to činil v biblické době. Měřítkem pravosti jejich výroků je, docházejí-li splnění, slouží-li k Boží slávě a dodávají-li věřícím úlevu. Je pravda, že se nestalo, co Kotter ohlašoval na rok 1624. Ale Bůh není vázán slovem svých proroků, nesetká-li se s opravdovou kající vírou těch, kdo na jeho pomoc očekávají, jeho napomínání a hrozby však přесlýchají. Ostatně, snad se splnily určité počátky předpověděných věcí, a to již u Boha platí jako celé naplnění; a je třeba prosit Boha o osvětlení a vedení Duchem svatým, jenž otvírá mysl pro Boží řeči a znamení. Od té doby se již Komenský od víry v soudobá útěšná proroctví neodpoutal. V „Truchlivém“ přijímal potěšení ze slov Kristových, která mu živě zněla z Písma. Nyní slyší čerstvá ujištění o činné přítomnosti Hospodinově. Stal se jejich zastáncem a šířitelem.

Je zřejmé, jak vratké byly důvody pro víru v předpovědi, které se v určené, již prošlé lhůtě nesplnily. A přece se Komenský setkal s vírou v ně i u seniora Cyrilla i u některých českých pánů v exilu. Proroctví byla přijímána za doklad, že Bůh zasahuje do událostí a že v jeho přítomných plánech je místo pro výsledek válečných běhů, jenž by byl příznivý české a evangelické věci. Proroctví měla zřejmě aktuální politický dosah a byla tak pojímána. Ladislav Velen ze Žerotína pověřil Komenského, aby krásně provedený opis Kotterových výroků *donesl do Haagu králi Fridrichovi* (1626). Podnikl tu cestu. Moravskému pánu připsal svou mapu Moravy, kterou snad tehdy dal do tisku v naději, že mapa poslouží české věci i při taženích vojsk evangelických mocností. Zvláštní naděje skládali tehdy čeští a němečtí evangelíci v dánského krále Kristiána IV. Naděje se rozplynuly, když Albrecht z Valdštejna, český šlechtic vychovaný kdysi v Jednotě bratrské a nyní proslulý vojevůdce, získal vojenskou převahu císaři (1627). Je však příznačné pro vztah současníků k nesplněným Kotterov-

vým viděním, že vyšla v překladu Komenského česky r. 1628 tiskem, a Komenský je latinsky přetiskoval až do konce svého života v pozdějších souborech dalších proroctví, kterým postupně dal za pravdu.

Koncem roku 1627 upoutala jeho pozornost sedmnáctiletá dcera bratrského kněze polského původu *Kristina Poniatovská*. Za pobytu v Branné u Jilemnice, odkud měla se skupinou exulantů odejít do Lešna, byla stížena záchvaty, při nichž upadala do bezvědomí, potom však sdělovala svá vidění a vzkazy, jimiž byla pověřována. Šlo o vidění nebeského ženicha Krista, ale i o brzký pád papežův, Habsburků, Valdštejnův, jemuž měla osobně sdělit Boží výstrahy. Skutečně vyřídila své poselství v průvodu několika osob Valdštejnově manželce. Komenský se nedal zviklat úsudky, že Kristina podléhá chorobným stavům a hájil božský původ jejích vidění osobním svědectvím a spisem o starých a nových, pravých a nepravých proroctvích. Kristinina vidění se opakovala nějaký čas i v Lešně. Pak se dívka uklidnila, vdala se za bratrského kněze a tiskaře Daniela Strejce-Vettera, syna žalmistova, a zemřela jako matka pěti dětí již r. 1644. Ani její politická proroctví se nesplnila, a přece Komenský věřil v její božské poslání až do své smrti.

V. Učitel

Komenského důraz na dosah křesťanské naděje se může zdát scestím vedoucím na kluzkou cestu víry výrokům, jejichž původ je založen prostě ve zbožných přáních. Je nasnadě odvozovat je z tísně doby, plné těžkých zkoušek, jimiž se snáze prochází, oddáme-li se kouzlu iluzí. Komenskému však byla víra v proroctví především výrazem víry v neustálou Boží aktivitu, která svými průlomy do běhu světa osvědčuje aktuálnost Kristova blízkého příchodu k tisíciletému království. Bůh má své plány se světem a s církví, zrající k uskutečnění; a jako sám jedná, nechce být vzýván jen jako nebeská bytost vzdále-

ná světu a lidskému dění, ale očekává víru spojenou s poslušností jeho svaté vůle, víru rovněž zapálenou k činu, víru připravující sebe i svět k zjevení skutků Hospodinových, které vyvrcholí příchodem Kristovým k vládě.

Netušené pole k uplatnění čínorodé naděje se Komenskému otevřelo na poli *výchovy a didaktiky*. Již za studii v Německu si všímal soudobých reformních myšlenek o způsobu vyučování. Mezi jeho první spisy náležela stručná učebnice latinské gramatiky. Učitelská práce se mu stala povinností hned po návratu z Heidelbergu do Přerova; v ní trval i jako duchovní správce ve Fulneku; byl z ní vytržen pohromou pobělohorských let; vrátil se k ní, když r. 1628 našel nový domov v Lešně a zde nové působiště jako učitel — nikoli hned jako ředitel — tamní bratrské vyšší školy. Brzy se projevilo jeho neobyčejné učitelské nadání. Teprve r. 1931 byly v leningradské knihovně objeveny rukopisy jeho drobných, namnoze však průkopnických učebnic z prvních lešenských let. Učitelství však brzy zasadil do širokých výchovných plánů. Zůstává tím věren bratrské tradici pěstované od pokolení. I když mluvil velmi kriticky o bratrském školství svého mládí, sál do sebe z bratrského prostředí smysl pro význam výchovy v rodině, ve škole i ve sboru. Bratrský sbor vytvářel společenství s neustálým výchovným cílem. Vyučovat, aspoň základním křesťanským pravdám, vychovávat a napomínáním vést k nápravě — to bylo v bratrských sborech samozřejmou povinností všech.

Přímým podnětem k didaktickému spisovatelství se Komenskému stala německy psaná didaktika Eliáše Bodina z r. 1621, kterou spatřil v knihovně pana Zilvara ve Vlčicích u Trutnova r. 1627. Hle, na prahu vyhnanství si všímá nově vyšlé literatury — a jako v jiných případech, rychle přijímá podnět, aby jej zpracoval svým způsobem. A zraje v něm rozpoznání, že v Čechách nebude lépe, nedojde-li po brzkém, jak věřil, návratu do vlasti k nápravě ve výchově mládeže. Tuto nápravu je třeba bez prodlení připravit. I píše knihu, které dává název „Paradisus ecclesiae renescentis, ráj církve znovu se rozzelenávající, to jest nová, jistá, ušlechtilá forma rozkošného mládeže křesťanské u pobožnosti pravé, v mravních ušlechtilých a v umění jazyků i všelijaké moudrosti cvičení; jak by jakožto strůmkové ráje Božího rozšafně štěpování, zavlažování, okopávání, okleš

fování a vedení jsouce, zdárně a spanile růsti, zelenati se, kvěsti i hojnost Bohu a církvi pochotného ovoce nésti mohli“. Jak nadějně znějí všechny ty přívlastky! Jak slibně se doplňují v slunný obraz budoucnosti! Jak úzce je tu spjata myšlenka na lepší budoucnost národa výchovou mládeže s myšlenkou na krásnou církev! V ní především se má projevit Kristovo království.

Knihu psanou v letech 1628—1632 nazval autor v konečné redakci prostě „*Didaktika, to jest umění umělého vyučování*“. Vydání tiskem se dočkala teprve po dvou stoletích: r. 1849. Pro mimočeské čtenáře ji autor zpracoval latinsky po r. 1633, ale nedošel tehdy kupodivu velikého souhlasu, takže byla tištěna teprve r. 1657 s názvem „*Didactica magna*“.

Předmluva k české „*Didaktice*“, určená odpovědným činitelům v národě od vrchností a kněží po rodiče, je chvalozpěvem na Boha pro vznešené určení, kterým obdařil člověka, a žalobou na lidskou vinu i výzvou k nové naději a k činu. Bůh postavil člověka do ráje a chtěl, aby každý člověk byl jemu, Bohu, rájem a rozkoší. Obojí tento ráj jsme ztratili svým hříchem. Bůh však jej znovu štípl svou milostí v církvi. My jsme se znovu zpronevěřili a zabředli jsme do všemožných neřestí a do bídy. Nicméně zůstává nám potěšením vyhlídka na ráj věčný, a zde na zemi slibuje Bůh obnovu církve v utěšenou zahradu po brzkém zničení království Antikristova. Tu pak bude z lidské strany velmi záležet na nápravě dosavadních scestí dobrým vedením mládeže. V dětech jsou skryty nejkrásnější možnosti. Vždyť jim Spasitel přivlastňuje království nebeské a dává je za vzor dospělým, protože je při nich všecko prostší a nejsou poskvrněny nevěrou ani hříchem. Je na rodičích, učitelích, kněžích, aby vedli děti k dobrému a aby v nich tak chystali stavivo Božího chrámu. Sem nechť směřuje rozumové vzdělání, které ovšem samo o sobě nestačí bez výchovy mravní a náboženské. Předpoklady k tomu trojímu jsou člověku dány jeho původním stavem a jeho schopnostmi. Má touhu po vědění. Má vrozené porozumění pro soulad všech ctností. Poutem zbožnosti jsme spojeni s Bohem. Pádem do hříchu je člověk ovšem pokažen, ale i po ztrátě ráje nám zůstaly kořeny, které mohou Boží milostí znovu vypučet. To přece je smysl poslání Kristova. Je hanebné mluvit stále jen o zkaženosti

a nechtít nic vědět o obnově, nezkoušet moc nového Adama, Krista, když je ochoten vylévat na nás štědře svou milost.

Hle, Komenský je *pln optimismu* a neustále *vybízí k činu*, zde tedy k soustředěné práci na vedení mládeže. Vedení k zbožnosti, na niž klade přední důraz, nechť je založeno v trojím prameni: v Božím slově — v Písmu, v pozorování Božího díla ve stvoření a v Božím vnuknutí v nás. A všechna výchova nechť směřuje k přípravě světa na brzký příchod Hospodinův v slávě.

Neklademe si za úkol zabývat se v našem stručném přehledu pedagogickými a didaktickými zásadami Komenského v jejich širokém rozsahu. Povězme jen, že v něm mluví a jedná s neobyčejnou konkrétností znamenitý učitel a vychovatel, ale také myslitel promýšlející filosofické základy pedagogiky. Povězme aspoň, co znamená jeho často připomínaná *synkritická metoda* jako návod k poznávání, do něhož má být soustavně přirozenou a snadnou cestou mládež uváděna. Záleží v hojném užívání obdoby, analogie. Analogie nemá jen význam ilustrační. Je hodnocena ve směru myšlenek novoplatonských. Základem bytí jsou mu ideje, kterými Bůh uskutečnil svůj stvořitel-ský plán. Na tyto základní Boží ideje lze převést všechny skutečnosti a vztahy v přírodě i mezi lidmi. Poznáním základních idejí se tedy člověku otevře poznání všeho na světě. A je-li jediný Stvořitel a pochází-li z něho všechno, pak zajisté ve světě vládne soulad, harmonie, daná společným původem všech věcí z Boha. Pozorování analogií vede k postižení společného původu a sounáležitosti všeho v přírodě, ale i ve vztazích společenských. Odhalení analogií povede správnou cestou výuku i výchovu, protože odhalí přesvědčivou pravdu o přírodě, o člověku, o Bohu. Odhalení harmonie dá základ správnému pochopení zákonů lidského soužití. Už zde je Komenský zaujat snahou uspořádat lidské vědění, vyrovnat lidské vztahy a vést k nastolení míru mezi národy, které se mají spojit k úsilí o nápravu všeho na světě. Již zde se rýsují osnovné myšlenky životních plánů Komenského na vševědu, vševýchovu, všenápravu a na obecný mír.

Mezi dalšími didaktickými spisy Komenského vyniká teplem lásky k dítěti prodchnuté „*Informatorium školy mateřské*“, napsané asi r. 1630; tiskem vyšlo asi r. 1632, německy r. 1633,

česky v nové době poprvé r. 1858. „Zvláštní, drahý a slavný Boží dar a klénot jsou dítky, pilného opatrování hodný.“ Je v nich ještě nezašpiněný obraz Boží. Jsou nejčistší koupě Kristova, živí obrázkové živého Boha, jsou pod stráží andělů, jsou preceptoříčkové (malí učitelé) dospělých. Knížka vybízí k péči o duši, ale s celým porozuměním i o tělo dítěte. Od pesimismu „Výhostu světu“ se zcela liší úsměvným pohledem na vše, co dítě vidí kolem sebe; všecko stvoření je přece dobré a dítě se má učit radostnému pozorování jeho krás. Rodiče je ovšem mají od útlého věku vést k pobožnosti, k modlitbě, prostými slovy i snadnou písní z kancionálu, k pravdě o Bohu základními katechismovými otázkami.

„Informatorium“ a „Didaktika“ pronikly v odborných kruzích teprve později. Slávu Komenského jako učitele založila jeho učebnice latiny „*Janua linguarum reserata*“ (1631), vydaná brzy (1633) i česky jako „Dvěře jazyků otevřené“. Další učebnice a rozpravy o vyučování latině i jiným předmětům podle věkových stupňů žáků následovaly a jméno lešenského učitele brzy nabylo evropské proslulosti.

VI. V záři naděje na svobodu

Komenský měl počátkem třicátých let již na mysli, jak posloužit k lepšímu zítřku celému lidstvu. I dále však prožíval tíseň i naděje své církve a svého národa. Naděje stouply, když r. 1630 vstoupil do války švédský král *Gustav Adolf*, oddaný evangelické věci, i když dbal o mocenské zájmy své země. Vytlačil císařská vojska ze severního Německa a přiměl mimo jiné i saského kurfiřta ke spojení. Nebylo příliš upřímné; kurfiřt Jan Jiří si přílišného rozmachu švédské moci v Německu nepřál. Ale Gustav Adolf byl pánem situace a čeští exulanti, z nichž nejedni do švédského vojska vstoupili, sledovali plni

radosti *postup Sasů do Čech*, kde na podzim 1631 obsadili i Prahu. Mnoho Čechů se vracelo do vlasti v naději, že císařská moc nad českými zeměmi je navždy zlomena, a ujímali se majetků a panství, v pobělohorských letech opuštěných.

Tu se hlásí k slovu Komenský, který ostatně tou dobou doplsoval „Didaktiku“, aby byla připravena pro nové slibné možnosti. Na rozmezí let 1631/32 se obrátil ke krajanům jásavou „*Polnicí milostivého léta pro český národ*“ — známe ji jen v současném holandském překladu. Hlas rozptýlených se tu střídá s Hlasem Božím. Biblickými výroky jsou nedůvěřiví exulanti ujišťováni, že se jim dostává skutečného vysvobození jako někdy Izraeli návratem z babylónského zajetí. Bůh má český národ na mysli, má pro něj nové úkoly. Bude na něm, aby přijatou milost pojal s celou vděčností jako výzvu k dokonalejší poslušnosti Hospodina, zvláště i spravedlivým jednáním s chudými a poddanými.

S podivuhodnou pohotovostí, za níž lze tušit léta dřívějších úvah, má Komenský zároveň vedle „Didaktiky“ připraven nárys nové organizace českého školství, na jehož zdaru bude záviset rozkvět národa. Bude na vrchnostech, aby se ujal úkolu zanedbávaného již v předbělohorské době. To je obsah (netištěného) programového spisku „*Navržení krátké o obnovení škol v království českém*“.

A co Jednota sama? V „*Otázkách některých o Jednotě Bratří českých*“, jejichž rozvedením pověřila Komenského snad její Úzká rada, zamýšlí se autor nad její podstatou a nad její budoucností. Má vzácné dary čistého učení i života a kázně v jednomyslnosti. Měla by dbát, více než dotud, o své rozšíření: každá věc, která neroste, zachází; nových štěpů je potřebí. Zachování a rozšíření může Jednota dosáhnout buď sjednocením s jinými evangelickými církvemi, buď statečným obnovením vlastní existence. Je mnoho důvodů pro první cestu, započatou přece Českou konfesí r. 1575 a organizací církve podobojí ve společenství s Jednotou na základě majestátu z r. 1609. Rudolfův majestát platil ovšem jen v Čechách a Komenský asi střízlivě uvážil, že v exilu stoupl vliv luterského prostředí na české evangelíky.

Proto se klonil spíše k myšlence trvání obou církví vedle sebe v naději svorného soužití, v němž Jednota bude moci slou-

žit velké církvi svými duchovními dary i svými vydařenými pracovníky a knihami, bude-li jen sama na žádoucí výši.

K utvrzení řádu a kázně mělo přispět vydání „*Řádu církevního Jednoty Bratří českých*“ v Lešně r. 1632, provázené příštího roku vydáním latinským i německým. Komenský asi neměl účast na konečném zpracování „*Řádu*“, sestaveného již r. 1616 v Žeravicích na Moravě, vítal však jistě jeho tisk a jako písař Jednoty pečoval o jeho latinské vydání. O této jeho funkci povíme hned více.

Komenský má však na mysli českou církev celou, třeba se cele nesjednotila. Je mu celá lidem Božím, jemuž se osvobozením od cizovlády otevřela cesta k nápravě. Podává promyšlený program její obnovy spisem „*Haggaeus redivivus*“ (Oživlý Aggeus). Jako kdysi starozákonní prorok vybízel lid vrátivší se ze zajetí, aby pamatoval především na obnovu chrámu Hospodinova, tak je nyní na českém lidu, aby si s pokáním uvědomil, jak velice potřebuje reformaci v církvi. Rozumí se, že v osvobozené vlasti bude znovuzřízena církev evangelická; o jiné tu není řeči. Bude třeba, aby byla opravena v učení návratem k samému Písmu, především však v životě odvratem od veškeré bezbožnosti, a neutěšenou vnitřní roztržičností bude nutno překonat usilovným hledáním cest k svornosti. Třetinu spisu tvoří úvahy, jak odstranit zejména sváry o učení vzniklé různým výkladem článků víry, v nichž se přece evangelíci navzájem liší vlastně jen v nepodstatných věcech a různým důrazem na některé stránky téže pravdy. Nápravy církve nechť se ujmou vrchnosti, kněží a lid. Lidem se rozumí v podstatě měšťanstvo. Poddaný lid má vést pravou cestou světská vrchnost v souladu s duchovenstvem. Nechť nyní páni změň svůj vztah k selskému lidu a věnují mu pravou otcovskou péči k jeho dobru a k jeho vzdělání ve škole a v církvi. Kněží ať se odvrátí od lakomství, ať se upřímně oddají svým duchovenským povinnostem a obrátí se od bohosloveckých hádek a od sporů o obřady k prostotě v učení i v bohoslužbách. Obrazy by měly být z chrámů slušnou cestou odstraněny. Stručným závěrem načrtává Komenský hlavní zásady organizace a správy církve — opět mluví jen o církvi evangelické, kterou si patrně představuje podle stavu předbělohorského v Čechách jako církev rámcově jednotnou při zachování odlišností v ne-

podstatných věcech. Připojuje několik návrhů, jak dozírat na mravy lidu a jak upravit společenské a hospodářské řády. Na tyto věci tedy nezapomínal, i když celou pozornost obracel k obnově církve. S návratem svobody se zajisté očekával i návrat pravého českého krále ve Fridrichovi Falckém. Je napodiv, že není v „Haggaeu“ ani slůvkem zmíněn, jako by Čechy měly být stavovskou republikou.

Pobyt Sasů v Čechách netrval dlouho, ale v Lešně považovali jejich ústup v květnu 1632 za pouhou epizodu a počítali najisto s vítězstvím Gustava Adolfa. Ještě v říjnu se Úzká rada usnášela, jak řídit věci Jednoty po brzkém návratu do vlasti. Komenský byl v létě toho roku již *členem Úzké rady* a na říjnové synodě jej Bratři zvolili za *jednoho ze seniorů* (biskupů) s úkolem písaře, jemuž náležela literární činnost v zájmu Jednoty; byl pověřen i dozorem nad duchovenským dorostem. (Z této funkce plynula i jeho pozdější latinská kázání určená bratrským bohoslovcům a kněžím na synodu v polském Ostrorogu r. 1634 a pak r. 1637.) Ale i vůči němu zachovala Úzká rada vžitý řád, podle něhož bratrský kněz mohl vydávat spisy týkající se Jednoty jen se schválením starších; a jako r. 1617 starší nedoporučili tisk „Retuňku“, tak měli nyní poznámky k některým partiím „Haggaea“ a k tisku nedošlo. Teprve r. 1892 byl nalezen jediný zachovaný rukopis této bohaté knihy. Jaký div, že zapadla, když smrtí švédského krále v listopadu 1632 padla naděje na brzkou obnovu české svobody? Těžko změřit dosah králova odchodu z válečného i politického jeviště, i když otěže státu vedl za jeho nezletilou dceru Kristinu říšský kancléř Axel Oxenstjerna v intencích zesnulého panovníka.

Smutným svědectvím aktuálnosti „Haggaea“ s jeho voláním po svornosti evangelíků se po málo letech stal spor mezi Bratry a vůdcem českých exulantů podobojí žijících v Sasku, M. Samuelem Martiniem z Dražova. Šlo jednak o podíl na sbírkách konaných pro Čechy v evangelickém zahraničí, především však o poměr exulantů k saské zemské církvi. V ní vládlo rozhodné luterství, bez pochopení pro zvláštní ráz českého protestantismu. Martinius vnucoval i Bratrům úplné přizpůsobení konfesi a řádům luterské církve, když prý Česká konfese z r. 1575 je vlastně shodná s konfesí Augsburskou. Komenský bránil svou církev s bolestí nad rozepří, podle jeho přesvědče-

ní zcela nežádoucí, knihou „*Na spis proti Jednotě bratrské od M. Samuele Martinia ... ohlášení*“ (1636), důležitým i jako pramen pro dějiny české církve let předbělohorských, a hleděl převést diskusi na vyšší, zásadní úroveň „*Cestou pokoje*“ (1637), kde pokračuje v myšlenkách vyslovených již v „*Haggaeovi*“ a touží po dohodě evangelíků na základě společenství v podstatných věcech. Polemika se skončila Martiniovou smrtí a rozplášením evangelických exulantů z jejich saského střediska v Pernu za válečných událostí r. 1639.

VII. Počátky vševědy

Podivuhodná je výkonnost Komenského, jenž při svých povinnostech v lešenském sboru a v Úzké radě i na gymnasiu pokračoval ve spisech didaktických, které nadto přecházely v díla filosofická. Učebnicí přírodovědy, ale zároveň pokusem o uplatnění nových poznávacích metod, ba nové filosofie je jeho latinská „*Fysika*“, dopsaná r. 1632. Za základ pravého vědeckého myšlení zde klade tři principy poznání: smysly, rozum a Písmo. I později se k této trojtině vracel. Tak bude vytvořena filosofie opravdu křesťanská, nezávislá na pohanu Aristotelovi, jehož spisy platily stále ještě za základ školského vzdělání. Jsou ostatně zastaralé. Nová filosofie bude postavena na pevných základech. Bude při ní třeba postupovat metodou indukční: začít poznáním smyslovým, pokračovat rozumovým myšlením a dovršit cestu přijetím světla zjevení. Věřící má vědět, čemu věří. Zjevení je tím průkaznější, čím je srozumitelnější a čím je bližší jistotě, kterou poskytují smysly. Jedno druhému nemůže odpírat, jsou-li smysly i rozum darem Božím a je-li skutečnost poznávaná kterýmkoli ze tří způsobů táž. Víra nepřináší nic, co by se přičilo rozumu, ačkoli přináší mnoho, co je mimo rozum a nad rozum. Na základě *smyslů, rozumu a Písma* lze budovat filosofii přesvědčivě pravdivou, když bude rozhodovat přímý názor, jasný úsudek a svíce Božího slova. Tou

metodou chce Komenský vyložit žákům přírodovědu od předpokladů poznání až po nauku o člověku a o andělech. Rozumí se, že jeho přírodověda, ve své době se souhlasem přijímaná, je plna názorů dnes zastaralých. Vpodstatě tu však jde o pozoruhodný pokus o jednotný pohled na přírodu a na veškerou skutečnost.

„Fysika“ byla jen jedním z prvních článků dalšího úsilí Komenského o návod k získání takových vědomostí a takového rozhledu, aby zbožní učení lidé mohli světu otevřít přístup k vševědě, k pansofii, o níž se tehdy běžně mluvilo. V mládí plánoval vědeckou encyklopedii pro české čtenáře, nyní však vychází stále určitěji z přesvědčení, že lidstvo tvoří jediný celek a žádné jeho části nebude dostatečně pomoheno bez povznesení celku. Vědění, moudrost prospěje jedněm, bude-li otevřena všem. Úspěch „Dveří jazyků“ jej podnítil k plánu napsat knihu, která by neučila jen opakovat slova, nýbrž uvedla čtenáře a žáka do poznání věcí v souvislém pořádku, s přesnou průkazností v jasných pojmech. Chystal tedy stručnou vševědnou učebnici, pansofickou encyklopedii mládeže.

Z myšlenek na vševědu, která by Evropě zpustošené dlouholetými válkami ukázala k novým obzorům, vzešlo před r. 1637 několik přípravných vševědných spisů Komenského, zejména „*Prodromus pansophiae*“ (Předchůdce vševědy), vydávaný pak i pod jinými názvy. Mnoho ze zásad vyložených již ve „Fysice“ se tu opakuje. „*Prodromus*“ chválí cenu moudrosti, která má vést k Bohu jako k prameni blaha, a lituje, že dosavadní vědecké studium trpí tolikerou zvráceností. Proti tomu navrhuje novou cestu na oněch bezpečných základech poznání, na základě smyslů, rozumu a Písma. Vševědná kniha, kterou bude třeba v jejím celém rozsahu sestavit spoluprací kruhu vzdělanců, bude jasnou pochodní rozumu, pevným a bezpečným pravidlem pravdy věcí a životních prací a blaženým žebříkem k Bohu. Vše ať je doloženo zřejmými důvody s matematickou jistotou. Bude žádoucí shrnout a přezkoumat dosavadní výsledky lidského poznávání a bádání, i takové, které pocházejí z práce pohanských filosofů, jako Šalomoun stavěl chrám Hospodinův za pomoci fénických řemeslníků. Předpokladem náležitého poznání bude objevit ideje, podle nichž byl svět stvořen. Přitom vševěda nechce osobivě zasahovat do vševědounosti

Boží. Jde o snahu vědět všechno, co chce *Bůh*, aby lidé věděli. Není možná jiná vševěda než křesťanská, založená ve víře, že v Kristu jsou skryty všechny poklady moudrosti, a všechna vševěda má směřovat především k výkladu Kristových tajemství. Bratrskému filosofu nepřipadá ani na mysl, že by mohlo dojít k rozporu mezi pravou vírou a pravou vědou, když přece dílo člověka a zejména všechno stvoření zrcadlí ideje Boží. Cílem pansofie pak není vědění samo. Poznání nutně řídí vůli. Proto pansofie přivodí i nápravu mravů, a poznání základní harmonie povede k míru mezi národy. Komenský je nadšen vyhlídkou na dobrodiní, která taková kniha způsobí. Zvelebí se vyučování mládeže. Ustoupí mrákoty bludů a s nimi utichnou sváry a války. Křesťanský svět se zotaví z ran, rozkvete pravá moudrost a zbožnost, a národy dosud nevěřící budou tak přivábeny k pravdě evangelia, jak slibují předpovědi starozákonních proroků. Dalšími pansofickými spisy Komenský své myšlenky vysvětloval, rozváděl i hájil.

„Prodromus“ způsobil mnoho zájmu mezi filosofy a teology. Přední myslitel té doby *René Descartes* (Cartesius), s nímž se Komenský později (1642) i osobně setkal k dlouhému rozhovoru, vytýkal Komenskému, že příliš spojuje poznání získané přirozeně s poznáním založeným v božském zjevení. Snaha získat z Písma také pravdy, které neslouží k spasení, nýbrž toliko k vědění, není podle Descarta náležitá a vede k zneužití bible. Vůbec se nemají věci božské a lidské mísit. Descartova zásada se v moderní filosofii vítězně uplatnila a také teologie přestala vidět v biblických historických zprávách a přírodovědných názorech součást Božího zjevení. Descartes však sotva bral dost na vědomí, že se Komenský poměrem vědy a víry zabýval velmi živě, že však mu byl *soulad vědy a víry* základní skutečností. Descartovi bylo na prvním místě přirozené rozumové poznání. Komenskému šlo především o zakotvení v Bohu. Bůh mu byl daleko víc než idea, i přes vybočení do theosofie v „Hlubině“, hleděl k Bohu živému, jednajícimu, a k pravdě Kristově se vracel ve všem svém myšlení.

Ale i *bohoslovci měli své námítky* a vytýkali Komenskému v jeho vševědných spisech rozmanitá scestí; zvláště je zarážela jeho veliká důvěra v mravní a rozumové schopnosti člověka, kdežto přece reformace vyzdvihovala jeho úplnou porušenost.

Upadá tedy prý bratrský biskup v bludy Pelagiovy i Sociniho, nepostihuje dosah dědičného hříchu a mísí rozum do božského zjevení. Na žaloby polského bratrského šlechtice Jeronyma Broniewského se musil r. 1639 na synodu Jednoty hájit proti nařčení z nepravověrnosti. Obhájl se. Náleží ovšem k šíři myšlení Komenského, že se při vši věrnosti bratrskému vyznání nedržel v mezích protestantské orthodoxy a překračoval její cíle. Vidíme při mnoha příležitostech, že dovedl zvláštním způsobem v sobě srovnat zbožnost cele upjatou ke Kristu s myšlenkami o přirozeném náboženství, kde Kristus v ústředí víry nestojí. Klíčem k porozumění zůstává právě ujištění Komenského o souladu poznání čerpaného stejně ze smyslů a z rozumu, z přírody a ze svědomí, jako z Písma. Pokud pak jsou u něho skutečně zastíněny některé základní reformační důrazy, jako v pohledu ke Kristu důraz na ospravedlnění pouhou vírou v něho, je třeba pamatovat, že soudobá ortodoxie podávala pravdy evangelia příliš často v podobě vysušených bylin, nikoli v jejich čerstvé vůni a síle, a že zájem na čistém učení příliš převažoval nad živou oddaností Kristu v srdečné víře i nad snahou o čistotu života. To dráždilo Komenského k *odpору proti dogmatismu*, i když šlo o tézi o spasení z pouhé milosti, a nutilo jej k hlasitému připomínání potřeby dobrých skutků přes námitky strážců ortodoxie. Bylo to hledání nových výrazových prostředků, když se ukázaly nedostatky výrazů dotavadních.

Pansofické spisy Komenského oněch let poutají vroucím zaujetím pro dalekosáhlé cíle v nich vyložené, nelze však popřít, že podávají málo konkrétního a určitého. Byla ovšem i potíž se získáním a vydržováním spolupracovníků, bez nichž na provedení tak rozsáhlého díla nebylo pomyšlení. Tu obdržel Komenský r. 1641 pozvání od oživeného parlamentu *do Anglie*, aby se tam ujal organizace vědecké práce, která náležela do rámce jeho snah. Prostředkovalo tu několik jeho přátel zaujatých pro vševedu, zejména jeho londýnský podporovatel Samuel Hartlib, působila i současná akce Skota Johna Durieho, anglického presbyterního kazatele v polském Elbinku (Elblągu), pro smír evangelických církví, jež s Komenským sblížil společný irenický cíl. Komenský nyní poznal církevní a náboženský život v zemi autorů „Praxe pietatis“. Mladším druhem byl mu

v Londýně Petr Figulus, jeho někdejší žák a pozdější zeť. Komenský se nadál, že bude v Anglii pracovat pro reformu škol, pro smír evangelických církví, pro obecnou nápravu v náboženství a pro nastolení obecného míru. Psal memoranda ve smyslu těchto snah. Těšil se, že se v Londýně soustředí sbor učenců k vševědným studiím pro blaho lidstva na náklad anglické vlády. Ale přišel do složitých politických poměrů. Reakční vláda Karla I. byla vystřídána vládou parlamentu, za níž se otevřely vyhlídky na podporu vědy a míru, brzy se však rozpoutala revoluce, která rozvířila hladinu politického života a rozdělila do protichůdných táborů skupinu přátel plánů Komenského, takže se příštího roku vrátil na pevninu. Anglickým přátelům napsal před odchodem spis „*Via lucis*“ (Cesta světla) jako souhrn svých reformních návrhů. Po zásadních úvahách o světě jako škole Boží moudrosti, jež ve svém odvrácení od Boha potřebuje universální nápravy světlem pravého poznání, rozvíjí a upřesňuje své starší myšlenky. Pravého poznání bude dosaženo spořádaným shrnutím všeho, co Bůh člověku zjevil. Prostředkem k tomu bude sepsání universálních knih, vybudování universálních škol, ustavení universálního, světového kolegia učenců a vytvoření universálního jazyka. I pohané i židé se obrátí ke Kristu a svět bude prožívat zlatý věk, v němž povládne panharmonie. Spis zůstal netištěn do r. 1668, kdy jej Komenský vydal s věnováním londýnské akademii věd, která byla zatím ustavena. Naléhavou předmluvou upozornil tuto vědeckou společnost, že přírodovědné bádání, jež se tu mělo rozvíjet, nepovede samo k dosažení pravdy beze světla Boží pravdy.

VIII. V Elbinku

Propracování pansofických plánů pokládal Komenský za svůj přední úkol a těžce nesl netrpělivé poznámky těch, kdo mu vytýkali pomalý postup, zatím co zůstával bez vydatných spo-

lupracovníků a byl stále odváděn k jiným úkolům. Bylo jich mnoho a vedly jej na mnoho stran, čím více se snažil sloužit svému národu i církvi a čím odpovědnějšího jména nabýval.

Zájem o jeho pansofické práce se ozýval z Francie, z Holandska i ze Švédska, kam jej zval zámožný průmyslník a zbrojař nizozemského původu Ludvík de Geer, otevřený sjednocovacím protestantským snahám i plánům na podporu vzdělanosti ve smyslu návrhů Komenského. On a po něm jeho syn Vavřinec se stali vytrvalými podpůrci věhlasného pedagoga a myslitele. Podpora, kterou mu věnovali, zvyšovala jejich prestiž. Jeho jméno znamenalo program a slib, a rozumělo se, že jeho vědecká a osvětová práce prospěje především té zemi, v níž bude osobně působit. Tu se Komenský rozhodl pro Švédsko, zejména proto, aby podepřel zájem švédských kruhů o českou věc. Šel tak směrem české zahraniční politiky. I po smrti Gustava Adolfa bojovalo mnoho Čechů ve švédském vojsku a osvobození českých zemí zůstávalo mezi švédskými válečnými cíli.

Kancléř Oxenstjerna nesdílel naděje Komenského na všeobecný mír a pochyboval o správnosti jeho chiliasmu, jež Komenský stále projevoval, ale uznával didaktické schopnosti autora „Dveří jazyků“ a vyžádal si, aby pracoval pro švédské školy. Očekával od něho především jazykové učebnice. Ohled na luterské činitele jej nutil, aby Komenskému zdůraznil, že nebude smět vystupovat jako stoupenec reformované církve, s níž se Jednota v Polsku těsně sblížila. Určil mu pracoviště v *Elbinku* v Prusích ve sféře švédského pobaltského panství s ujištěním, že se ve městě dobře snášejí luterští i reformovaní, takže je naděje, že tu i bratrský biskup najde vlídné přijetí. Kromě toho nebylo odtud příliš daleko do Lešna.

V elbinských letech (1642—1648) napsal Komenský významné didaktické práce, přepracoval a nově rozvedl své učebnice, zejména však sepsal rozsáhlé dílo „*Methodus linguarum novissima*“ [Nejnovější metoda jazyků, 1648], jímž ukázal cestu od jazykového vyučování k vzdělání mládeže vůbec v duchu vševedy.

Práce při učebnicích jej však zdržovaly od hlavního životního díla a také naděje na klid stranou od církevních polemik se nesplnila. Byl příliš známou osobností, než aby se mohl držet

stranou od časových otázek. I při tradiční nechuti Bratří k bohosloveckým pŕtkám, kterou zhloubi sdílel, musil zaujímat stanovisko, šlo-li o podstatné věci víry. Tu prokazoval, že mu *základní bohoslovecké věci* lhostejné nejsou a že je v nich dobře obeznámen.

Odtud již jeho spisy z předchozích let, jimiž se vyrovnával s protivníky trojičního učení, s polskými *sociniány*. Setkal se s nimi ostatně při jejich propagační horlivosti již jako student v Přerově, nyní pak v Lešně. R. 1638 psal proti Melicharu Schefferovi pojednání, v němž dovozoval, že Kristus vstal z mrtvých vlastní mocí, nikoli jen z moci, kterou při něm prokázal Otec. Výrazně tu hájil zejména význam zástupné smrti Kristovy, tedy jádro reformační christologie. Spíše racionalistickými důvody podpíral trojiční učení spisem „*De christianorum uno Deo*“ (O jediném Bohu křesťanů, 1640). Uváděl pro Trojici až i doklady z pozorování přírody. Bůh jako osobnost tu přece jen ustupuje do pozadí za Bohem pojatým jako pojem nebo síla.

Na druhé straně měl nesnáze se stoupenci názoru protichůdného sociniánskému důrazu na Kristovo lidství, že totiž Kristus neměl skutečné lidské tělo. Tak dovodil exulant *Pavel Felgenhauer*, český Němec. Komenský se vyrovnával s jeho tézemi jako s „marcionitismem“ r. 1639 a 1640; své výklady shrnul tiskem r. 1662, když tyto polemiky oživily, pod názvem „*A dextris et sinistris*“ (Zprava i zleva). I když těmito spisy hleděl obhájit pravověrnost svou i své Jednoty, je patrné, že je psal se skutečným osobním přesvědčením.

Mimo nadání dostal se právě na polské půdě, kde vládlo se stoupající útočností katolictví, do styku se zastánci dohody katolíkŕ s protestanty. Plán podporovaný králem Vladislavem IV. měl určité úspěchy. Gdaňský kazatel nestálé konfesijní příslušnosti Bartoloměj Nigrin vnucoval se Komenskému do přátelství a uvedl jej pak do nemilé situace svým vstupem do římské církve. Nicméně z rozhovorů s ním vzešel jeden z nejpozoruhodnějších ekumenických projevů Komenského: „*De dissidentium in rebus fidei christianorum reconciliatione hypomnemat*“ (Poznámky o smíření křesťanů, rozcházejících se ve věcech víry; 1643). Připomněl tu do vlastních řad původní úmysl reformátorů obnovit církev jako celek a neustrnout na ustavení

dílčích církví, i povinnost reformaci dokonat, zejména v životě. Evangelíci nemají nikde zaručeno majetnictví pravdy, i když smějí mluvit o větší její čistotě ve svých církvích v porovnání s církví římskou. Zvlažnění je může přivést pod úroveň církve římské. Všecky dílčí církve se mají zastavit nad svými dosavadními cestami, vyznat svá provinění a roztoužit se po jednotě. Všecky církve jsou povolány, aby se účastnily opravdové reformy církve podle svých darů; každá z nich zastává, byť jednostranně, určitou dílčí pravdu.

Nigrina získal pro katolictví proslulý kapucín *Valerián Magni Milánský*. Od mládí vyrůstal a působil v Praze s velikou misijní horlivostí pro svou církev, avšak ve sporech s jezuity, jimž zásadně odporoval. Později přešel do Polska, neustáváje v soutěži s reformačními církvemi. Byl to vážný odpůrce. R. 1641 vyšel jeho spis o pravidle víry u katolíků a u evangelíků. Vzbudil značnou pozornost obou stran hloubkou svých výkladů. Komenský odpověděl dvojím obsáhlým posudkem jeho tézí (1644 a 1645), theologicky rovněž velmi dobře založeným, aby obhájl evangelickou zásadu vyvýšenosti Písma nad církví. [Narážkou na jméno Amos(us) z Nivnice podepsal tyto ovšem latinské spisy jako Ulricus de Neufeld.] Mluvil za protestanty vůbec a z dvojího vydání díla lze soudit, že došel značného ohlasu a že také stoupla důvěra k němu u těch evangelíků, kteří byli prve znepokojeni jeho pansofií. Valerián odpověděl r. 1646, Komenský však soudil, že jeho oponent nevedl nových důvodů a v diskusi nepokračoval.

Zatím král Vladislav opravdu svolal „*přátelský rozhovor*“ (colloquium charitativum) do *Toruně* a hnězdenský arcibiskup primas zval evangelíky k jednání se slibem věcnosti a největší vlídnosti. Těmto slibům se na evangelické straně mnoho nevěřilo. Bylo patrné, že jde o snahu přimět slábnoucí evangelické církve v polskolitevské říši, aby se podřídily římské převaze. V srpnu 1644 byla do litevské Orly svolána předběžná porada reformovaných a Bratří i luteránů k dohodě o společném postupu. Komenský na ní měl přední účast. Napsal pro ni obsáhnou přípravnou úvahu s varovným zdůrazněním vážnosti situace a staral se o výběr takových delegátů, kteří by skutečně stáli o smírné jednání především mezi evangelickými vyznáními, i o spravedlivý jednacím řád. Ze synodu Jednoty v Lešně byl

pak poslán luterským účastníkům konference obsáhlý list, vzešlý patrně rovněž z pera Komenského, s pojednáním o hlavních bodech sporných mezi evangelíky, tedy o večeři Páně, o osobě Kristově a o předurčení, jak se jimi Komenský zabýval již v „Haggaeovi“. Dalším elaborátem o náležitě ordinaci odpověděl za všechny evangelíky kladně na otázku, zda Luther a Calvin měli zákonitě poslání k reformaci církve a tak i k ustavení církví oddělených od Říma. Nijak přitom nepřipomínal zvláštní význam bratrského biskupství.

Tyto přípravné elaboráty podávají důležité pohledy do bohosloveckého a církevního myšlení Komenského. Ale výsledek celého toruňského rozhovoru, konaného r. 1645, odpovídal tehdejší přemíře dogmatismu. Zejména výrazně luterští bohoslovci osočili z věroučného odklonu od luterského učení své vlastní smířlivější druhy a konference ztroskotala v samých počátcích skutečného jednání. Katolíci mohli mluvit o hlubokých rozporech mezi evangelíky, které je usvědčují z nejistoty v učení. Komenský, jenž se k jednání ozval ještě spisem, dnes ztraceným, „*Christianismus reconciliabilis reconciliatore Christo*“ (Křesťanství lze smířit, bude-li je smiřovat Kristus), nijak si účastí na celé akci neposloužil. Musil snášet výtky Oxenstjernovy, že se vkládal do věroučných sporů a že odbíhá od práce pro švédské školy. Odešel z Toruně dříve, než se jednání rozbilo a spěchal k práci na učebnicích.

Do středu let čtyřicátých náleží zejména počátky jeho konečného, velkolepě rozvrženého, vševedného a všenápravného spisu „*De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*“ (Všeobecná porada o nápravě lidských věcí; kratčeji mluvíme o Díle poradním nebo o Konsultaci). Na něm pracoval do smrti s velikým úsilím a stále jeho náčrty přepracovával. Šlo o sedmidílný spis, jehož jednotlivé svazky se již rýsovaly. Bude to dílo zosnované tak, aby tvořilo souladnou, všestrannou stavbu, která se neobmezí na nic částečného, ba ani na vševednou encyklopedii, ale propracuje poradou předních bohoslovců, filosofů a politiků universální plán mezinárodní organizace všech lidských věcí. Bude stále zaměřeno výchovně, jak nemohlo být jinak u autora vyrostlého v Jednotě bratrské. Bratrský je i sám pojem a jméno „náprava“: tak se jmenovala příručka vydávaná Jednotou k povzbuzení jejích údů

k větší horlivosti v křesťanském životě. Zde však půjde o nápravu všeobecnou a od základů. Komenský vidí potřebu základního obratu, jenž by změnil lidský život vůbec ve všech jeho vztazích; obratu k původní podstatě, jímž bude lidem otevřeno pravé poznání, pravé náboženství a správné uspořádání společenství celého lidstva; to vše se stane předmětem porad nejpopovolanějších odborníků. Bratrská je v nárysu „Konsultace“ i trojina víry, lásky a naděje, jež se ozývá trojzvučným záměrem soustředit vše, co může člověk vědět, chtít a doufat křesťanskou vírou, láskou a nadějí, v jeden projekt tohoto nového řádu všech lidských věcí. Chiliastické očekávání brzkého nastolení království Kristova jeho mocným příchodem bylo předním podnětem plánů bratrského seniora a myslitele, jenž pro vytoženou tisíciletou Kristovu říši chce a musí připravit vše, čeho je třeba, aby člověk naplnil poslání, k němuž byl stvořen, dokud je čas. Tu povládne Kristus jako král pokoje, kdežto vládá antikristovských mocí, Říma a Habsburků, bude zlomena. Uvolní se pole pro působnost všech dobrých lidí vedených Kristem, které je třeba svolat k poradám o tomto slavném díle. Ale protože jde o dílo, k němuž se teprve chystají předpoklady Kristovým příchodem, je třeba připravovat je v soukromí; nelze s ním vyjít předčasně navenek. V Komenském vyrůstá nyní vědomí zvláštního poslání, které se bude v dalších letech stupňovat; poslání slavného a zároveň tíživě náročného, jehož tíže se již nezbaví.

Dílo pozvolna pokračovalo v letech čtyřicátých i padesátých. Jeho dalekosáhlé plány se stále stýkaly a srážely s danou drsnou skutečností. Nad vším, co Komenský podnikal a promýšlel, visela otázka, jaký bude po všech výkyvech konečný výsledek světového válečného zápolení. Ze strany Švédů byly nejednou znovu vysloveny závazné sliby, že se Čechům jako spojencům a pomocníkům v protihabsburském zápase dostane politické a náboženské restaurace. Ale všechny služby prokázané Švédům z české strany vojensky i sebezapíravou prací Komenského nevyvážily nakonec nepřízeň celkové situace na bojištích a za stoly diplomatů. Válka trvala příliš dlouho a habsburská strana odolávala, i když se ke Švédsku postavila katolická Francie. Vzestup francouzské moci zneklidňoval Holanďany. Mocenské zájmy zdaleka převažovaly nad konfesijní-

mi. Obecná únava byla příznivá myšlence na mír na základě kompromisu. Nebylo jen vinou Švédů, upustili-li nakonec od prosazování návratu k stavu z r. 1618, a tak od požadavku osvobození českých zemí. *Vestfálský mír* (1648) je ponechal v moci císařovně, jemuž zůstalo právo dokonat jejich pokatolizaci.

Komenský prožíval těžké zklamání, jemuž dal průchod i proslulými dopisy švédskému kancléři z 11. října 1648 a z 1. listopadu 1649. Ve dnech úzkosti o osud národa a církve jej stísnila i *smrt manželky* (1648), jež mu vedle dvou dospělých dcer, Dorotky Kristiny a Alžběty, zanechala pětiletou Zuzanku a dvouletého Daniela. Alžbětin manžel Petr Figulus, v jehož potomstvu pokračuje rod Jana Amosa dosud, stal se pak oporou stárnoucího tchána. Devět měsíců po ovdovění oženil se Komenský znovu s Johankou rozenou Gajusovou. V Úzké radě přecházela na něj přední odpovědnost úmrtím seniorů Jiřího Erasta (1643), Vavřince Justina (1648) a Pavla Fabricia (1649), místo nichž přibyl r. 1645 jako biskup jen Václav Lochar, jenž zemřel pak r. 1656.

IX. Od vestfálského míru po zkázu Lešna

Komenský nepokládal ani vestfálský mír za poslední slovo. „Ač se některým zdá, že již na cestu pokoje trefili a nad zavřením jeho triumfují, však se vždycky zase, po tolikrát již, rozrazí všecko“, praví v úvodu k spisu, jímž se v této kritické době obrátil ke zbytkům Jednoty i k širší veřejnosti, aby ji zaujal pro českou věc zapomenutým hlasem polského přítele a obdivujícího historika Jednoty. Jde o „*Jana Lasického Historie o původu a činech Bratří českých knihu osmou, jenž jest o obyčejích a řádích, kterýchžto mezi sebou užívají*“ v latinském původním textu i v českém překladu Komenského s jeho úvodním „Napomenutím k navrácení se na první lásku“. Po

osmé knize Lasického následuje řada výňatků z prvních sedmi knih a zejména obšírné nové „*Napomenutí*“ (knihy má velmi složitý titul, v dalších vydáních zase ještě měněný). Spis, který polský šlechtic napsal již koncem 16. století, nechali Bratři v rukopise, až jej Komenský odkryl ve vratslavské knihovně Karla Žerotína a vydal jej (1649) „pro potřebu přítomných časů“. Nastavuje jím vzor otců jako zrcadlo a pobídku k následování zvlaženým synům a vnukům, kteří v exilu povážlivě opustili lásku ke klenotu Jednoty, k řádu a kázni. Však právě proto trestá Bůh svůj lid a nedopouští jeho návrat do vlasti. Stále je otevřena možnost nápravy v opravdovém pokání. Necht kazatelé i lid projeví živé bratrství jak mravní horlivostí, tak tím, že se uprostřed soudobých hádek o víru budou brát střední cestou mezi evangelickými konfesemi jako poslové vzájemného porozumění a smíru. Velmi působivá kniha vyšla znovu ještě péčí berlínských exulantů (1765) a působila na oživení bratrských tradic mezi českými evangelíky v 19. století i po roce 1918.

Jak zvláštní, a přece pochopitelná situace! Horlitél pro nastolení obecného míru se chvěje při myšlence na konečný zdar mírového jednání v Münsteru a v Osnabrückeru, protože hrozí položit náhrobní kámen na české úsilí o svobodu. Skutečně zklamala i poslední naděje na revizi mírových podmínek ve prospěch Čechů při ratifikaci mírových smluv r. 1650.

Z původního zástupu exulantů šlechtického a měšťanského rodu zbývalo již málo takových, kteří by mohli mluvit za vyčerpaný ujařmený národ. Kdo z vyšších stavů zůstal ve vlasti, zůstal i ve víře poddán císaři. Poslední zbytky svobodných Čechů věrných reformačnímu odkazu odešly do ciziny, když bylo jasné, že císařská vláda dokončí protireformaci. Kdo se ozve za národ sražený na pokraj hrobu? Tu se ujímá slova senior Jednoty bratrské, počtem vždy tak nepatrné, v níž však stále žilo vědomí strážných odkazu Husova, a promlouvá knížkou prostince vybavenou, jejíž hlas spoluutváří dějiny českého lidu až podnes. Je to „*Kšaft umírající matky jednoty bratrské*“ (1650). Je určen především Jednotě. Její český, mateřský kmen se chýlí k zániku, zatímco její polská větev ještě trvá. Staví tedy Matka [Jednota česká] kolem svého smrtelného lože své dítky, aby jim rozdala své duchovní dary — jiných

nemá — a aby je podle stupně jejich věrnosti nebo zpronevěry těšila či kárala; všechny pak, i Jednotu polskou, vede ku pokání a k nápravě. Kazatelé Jednoty, rozptýlení v exilu, nechť slouží jiným evangelickým církvím jako hlasatelé pokoje. Svou do-
savadní cestu nechť revidují i jiné jednoty (dílní církve), římská, luterská, helvetská. Český národ nechť přijme od Jednoty bratrské všechny její statky, které Komenský shrnuje v proslulé šestero: je to láska k čisté Boží pravdě, touha po jejím vždy lepším chápání, láska k řádu a kázni v církvi, konečné sjednocení Čechů k společné službě Bohu, snaha po vytříbení mateřského jazyka a lepší cvičení mládeže. Činí tak ve víře, že Bůh dá po přejití vichřic hněvu hříchy zaslouženého opět politickou svobodu českému lidu, jehož vlastním pokračovatelem jsou tedy ti, kteří se přidrží pravdy Boží.

V úzkostném postavení těchto let se vrátil Komenský ke spisu z počátků pobělohorské tísně třetím dílem „Truchlivého“ s nadpisem „*Řvání hrdličky, v rozsedlinách skálních a skrýší příkré dlouho zůstávající*“ (1651). Na rozdíl od prvních dvou dílů nepouští se zde do diskuse s Rozumem a s Vírou. Prostě se modlí; se steskem i s důvěrností, s nářkem i s pokorným odevzdáním do ruky Hospodinovy. Knížka plná biblických ohlasů a citátů náleží jako literární výtvar k nejkrásnějším projevům, které vzešly z pera Komenského.

Ani v tomto spisku plném žalostného úpění nepřevládá zoufalství. Vítězí naděje. Pečeť vložená na kámen nad jámou Danielovou ratifikací vestfálského míru není závěrem činů Hospodinových. I z této jámy zahynutí budou věrní volat a očekávat „nějakého Daria“ k svému vysvobození. Kdo to bude? Zklamali-li Švédové, nepříjde vysvoboditel od východu?

Bratři usedlí na Slovensku stýskali, že jim Úzká rada soustředěná v Lešně nevěnuje dosti osobní péče. Žádali o návštěvu někoho z lešenských předních Bratří. Na řadě byl nejdéle fungující senior, Komenský, tím spíše, že šlo o Bratry vystěhovalé z Moravy. Tehdy patrně prošel z Lešna potají naposledy rodnou Moravou, aby o velikonocích r. 1650 za hojné účasti i z Moravy posvětil ve Skalici nový bratrský chrám a řídil schůzi kněží a aby návštěvou reformovaného seniora v Trnavě utvrdil dohodu slovenských Bratří s církví helvetského vyznání

v Uhrách, která Bratry přijala pod svou záštitu. Značný počet Bratří našel útočiště na povážských statcích *knížat Rákóczyů*, kteří ze svého sedmihardského knížectví a z východouherských držav poskytovali již dlouho mocnou oporu uherským protestantům. Bratří žádali Komenského, aby pro udržení přízně knížecí rodiny — kněžny-vdovy Zuzany a jejích synů Zikmunda a Jiřího — navštívil i jejich sídlo v *Blatném Potoku* (Sárospatak). Přivolil, ač pro vzdálenost zprvu se zdráháním.

K zvláštnímu zájmu o seznámení s nimi jej přivedl jeho někdejší, o čtyři roky starší spolužák *Mikuláš Drabík*, rodem ze Strážnice, bratrský kněz žijící v exilu v povážské Lednici. Ač pocházel z bohaté rodiny, na vyšší školy se nedostal a snad na ně nestačil; měl však dar působivého kazatele. Jako exulant se k lítosti spolubratří zabýval obchodem a zarmucoval je láskou k penězům a pitím. Zarážela i jeho panovačnost a podmanivý vliv, jímž ovládal některé povahy, jiné však odrážel. Návrat předbělohorských poměrů vyhlížel zřejmě i proto, že se nemohl smířit se ztrátou rodičovského majetku. Pro své chování byl na čas zbaven kněžství. Jeho zásadní protiřímský postoj byl však upřímný. Od r. 1638 měl občas vidění předpovídající porážku a potrestání Říma a císaře, restaurací českomoravských poměrů a Jednoty bratrské ve vlasti. Časem upřesnil svá proroctví předpovědí, že jejich vykonavatelem bude kníže Jiří I. Rákóczy, jenž tehdy válčil s císařem, a že se stane uherským králem. R. 1645 však Jiří uzavřel s vídeňským dvorem separátní mír, jímž měla být zaručena svoboda evangelíků (obojího vyznání) v Uhrách bez ohledu na české země. Brzy potom zemřel. Tu prohlásil Drabík jako výrok Boží, že kníže byl potrestán pro nesplnění Božího rozkazu, a proroctví přenesl na jeho syna Zikmunda. Drabík skutečně věřil v pravost vnuknutí a vzkazů, i když ve svém okolí docházel málo víry. Nevěřil jim zprvu ani Komenský. Nyní však k němu Mikuláš přistoupil s prohlášením, že mu Bůh přikázal, aby zápisy o nich odevzdal Komenskému. Komenský se do nich začel a uvěřil jim. Co záleží na mravních nedostatcích prorokových, mluví-li jeho ústy Bůh? Přijal za Boží rozkaz, aby byl *Drabíkoví pobočníkem* a šířitelem i tlumočnickem jeho výroků. Z této víry a z toho závazku se nikdy nevymanil. Dával se Drabíkovými výroky určovat ve všem dalším politickém jednání. Zajel

tedy do Potoku, aby na knížecí dvůr působil ve smyslu věštek lednického proroka.

Byl přijat s úctou jako znamenitý učitel. Rozšafná kněžna rozuměla ceně vzdělání pro zemi pod tureckým vrchním panstvím poměrně opožděnou a požádala jej, aby povznesl její školy. Bratrský biskup přijal toto poslání za souhlasu vedení Jednoty z důvodů, které jsme uvedli, a ujal se práce s pohotovým porozuměním pro potřeby země jemu do té doby vzdálené. Sestavil školské řady a pravidla mravů, vhodná za vzor kdekoli jinde. Hodlal užít příležitosti k vybudování školské akademie jako vzorné pansofické školy. Chápal se nových metod. Již v Lešně upravil pro školní jeviště hru „*Diogenes Cynicus redivivus*“ (Kynik Diogenes znovu naživu, 1637), s menším zdarem příběh Abrahamův (*Abrahamus patriarcha*, 1639). V Potoku pokračoval v dramatinizaci svých „Dveří jazyků“, kterou začal na jeviště uvádět jeho nástupce v ředitelství lešenského gymnasia, český rodák Šebestián Macer. Tak vznikla „*Škola na jevišti*“ (Schola ludus), která byla v Potoku provozována s velikým úspěchem r. 1654 a tištěna r. 1656. Zejména proslul Komenský nejznámějším svým dílem těchto let, „*Světtem v obrazích*“ (Orbis pictus, 1653/4), kde učí jazykům i věcem v obrázkové učebnici, sestavené tak, že se předmětu za předmětem, ději za dějem věnuje obraz, vysvětlený latinským a německým popisem nebo výkladem; číslice při jednotlivých věcech nebo částech zobrazených věcí se opakují v obou jazycích. V dalších vydáních byly připojovány k latinským výkladům výklady v jiných jazycích. Potocké čtyřletí (1650 až 1654) znamenalo velmi významný úsek jeho školských prací.

Pamatoval však stále na své, jak věřil, poslání vedle Drábíka. Utrzoval se ve víře v jeho slova a tím posiloval i jej k dalším věštbám, zatím co mnozí Bratři na Trenčansku sledovali jeho činnost s rostoucí nedůvěrou. Aby vyhověl Drábíkovu nátlaku, snažil se přimět knížete Zikmunda k válečné akci proti Habsburkům, zvláště když se dojednala svatba Zikmundova s Jindřiškou, dcerou po Fridrichovi Falckém. I obrátil se Komenský, jenž pak knížecí snoubence oddal, na knížete s memorandem, v němž sám vystupuje v úloze proroka jako někdy Nátan vůči králi Davidovi („*Sermo secretus Nathan ad Daviden*“, Tajná řeč Nátanova k Davidovi, 1651, doplněná vzápětí

krátkou „Řečí ještě tajnější“), aby Zikmunda pohnul k davidovsky statečnému boji, jenž dopomůže i jiným ujařmeným sousedům ze jha císařova. Zároveň kladl knížeti za úkol práci pro vševědné plány. Ani kníže, ani jeho matka nepokládali vojenské podniky za rozumné. Drabík doprovázel své věštby hrozbami prý božskými — a mladá kněžna po tříměsíčním manželství zemřela, Zikmund pak ji počátkem r. 1652 ve smrti následoval. Drabík dovedl svého přítele přesvědčit, že se jeho věštby plní právě těmito ranami a ukládal nyní naplnění rozkazů domněle Božích Jiřímu, Zikmundovu nástupci.

Jedním z prostředků, jimiž měl být Jiří k boji povzbuzen, byl spisek jemu určený „*Gentis felicitas*“ (Štěstí národa, 1654). Vyniká konkrétností a praktickým smyslem pro zájmy státu i otevřeností, s níž odhaluje stíny uherské společnosti. Proti tomu podává návrhy, jak odpomoci nedostatkům hmotným a sociálním i nízké vzdělanosti, aby pak vybídl knížete k válce podle zjevených plánů Božích. Po dlouhých odkladech se Jiří skutečně dal do války, ovšem jinde a v jiné politické konstelaci než Komenský očekával — a s naprostým nezdarem. Nicméně vydal náš Komenský své „Štěstí národa“ tiskem r. 1659, když již bylo o nezdaru výpravy rozhodnuto. Jak se vyvinuly události těchto pěti let?

Počítalo se s *událostmi plnými napětí*. V kázání o Enochově chození s Bohem (Gen. 5, 21—24) z r. 1656 připomíná Komenský, že rok 1656 od stvoření světa byl rokem potopy světa, někteří chronografové pak prý do letošního roku kladou počátek sedmého tisíciletí od stvoření Adama, což snad lze uvést na podporu naděje, že nyní bude zkroceno plémě Kainovo a nastolen věk zbožných Enochů. Hleďme však zároveň ke konkrétní politické situaci. Uprostřed let padesátých vstoupilo na dějiště se snahou o mocenský rozmach znovu Švédsko. Královna Kristina se o vládu příliš nezajímala. R. 1654 se zřekla trůnu a vstoupila v Římě do katolické církve. Téhož roku zemřel kancléř Oxenstjerna. Kristininým spoluvladařem a pak nástupcem byl *Karel Gustav*, proslulý vojevůdce. Se svým příbuzným z rodu Vasovců Janem Kazimírem, králem polským, soutěžil o polský trůn. R. 1655 vstoupil do Polska s nárokem na polskou korunu a rychle ovládl téměř celou zemi, zmítanou v předchozích letech nepokojem, ba rozvratem za vpádu ko-

záků i Tatarů. Mnozí Poláci jej přijímali ochotně v naději, že dá zemi žádoucí upokojení. Ale jeho vojsko si počínalo jako v dobyté zemi a vzbudilo odpor lidu i nešetrností vůči katolickým chrámům. Švédské úspěchy byly rychle podvráceny a sympatie získal opět Kazimír. Válka, která znovu zpustošila Polsko, se skončila odchodem Švédů a abdikací Karla Gustava na polský trůn.

Za švédsko-polské války *trpěli Bratři válečnými zmatky* s celou zemí. Hleděli zachovat neutralitu, nemohli však utajit sympatie s evangelickým králem a nepřihlásit se k němu v době, kdy byl většinou panstva, i katolického, za krále uznáván. Komenský nadto viděl ve švédském králi nového Gustava Adolfa, jenž nyní splní Drabíkova proroctví o pomoci, které se Rákóczymu dostane ze severu v bojích o vytržení evangelíků z římské moci. Měl však oči otevřeny pro skutečné poměry a nebyl ochoten velebit vítězného krále jen pro jeho vítězství. Na naléhání králových stoupenců — pro Karla Gustava se vyslovil i pán Lešna Bohuslav Leszczyński, tou dobou již katolík — napsal „*Panegyricus Carolo Gustavo*“ (Chvalořeč na Karla Gustava, 1655). Nepodlehл pochlebnictví. Projevy úcty a obdivu brzy ve spisku ustupují vážným slovům rad, napomenutí i výstrah, aby byl polskému národu spravedlivým králem. Stará bratrská zásada, že kazatel Božího slova je povinen vést vrchnost svého vyznání, aby se pokládala za nástroj vůle Boží a zbožně dbala Božího zákona, vyznívá tu z důstojné, statečné řeči bratrského biskupa. Žádá krále, aby šetřil svobod a práv pro všechny, i pro poddané, ovšem i svobody náboženské, a aby respektoval polský národ v jeho nejlepších vlastnostech.

Ale v rozjitření mysli nebývá slyšen hlas vedoucí ku pokoji. *Lešno* se příštího roku ocitlo v ohnisku vášnivých bojů. Koncem dubna r. 1656 jim *padlo za oběť*. Měšťané, většinou Bratří, prchli z města ještě včas, zachránili však málo ze svého jmění zničeného nepřáteli a požárem. Útěkem do blízkého Slezska se zachránil i Komenský a vypsál pak latinským spiskem pohromu města ještě r. 1656. Obsáhlý a bolestný je seznam jeho spisů, které tehdy v rukopisech padly ohni v plen. Některé se přece zachránily. Bylo třeba starat se o nové uprchlíky, než se mohli vrátit a město obnovit.

A *Jiří Rákóczy*? Situace v Polsku jej zlákala k vpádu přes

Karpaty. Vystupoval jako spojenec Karla Gustava i v soutěži s ním. Po dočasných úspěších vzbudilo i jeho vojsko nelibost Poláků a výprava se skončila r. 1657 úplným neúspěchem. R. 1660 ztratil život v boji s Turky, které si jako jejich neposlušný vazal svými válečnými podniky znepřátelil. Krátce před ním zemřel i Karel Gustav po válce s evangelickým králem dánským a v nepřátelství s evangelickým Holandskem. Kde byly předpovědi Drabíkovy a naděje na nový spolek protestantských mocností proti Vídni a Římu? Ne, Komenský nebyl dobrý politik a skutečnou situaci nepoznával. Složil naději v pomoc panovníků, kteří šli za vlastní mocí a ztroskotali. Postavení českých exulantů v Polsku i v Uhrách se akcemi obou vladařů jen zhoršilo. Snahy Komenského posílit je diplomatickým jednáním vyzněly naprázdno. Ve víře v Drabíkovo prorocké poslání však otřesen nebyl. Na výtku, že se Rákóczy stal obětí jeho prorocství, odpověděl (1658) spiskem „*De principis Transilvaniae ruina*“ (O pádu sedmihardského knížete), přikládaje vinu na neúspěchu jeho neposlušnosti: Drabík jej přece varoval před válkou bez souhlasu Turků a zakazoval mu usilovat o polskou korunu. Politická cesta Komenského se nám jeví cestou plnou omylů. A přece, co podnětného obsahují jeho spisy vzniklé právě v jeho potockých letech a jak plodná se po sto třiceti letech osvědčila potocká tradice, oživená příchodem reformovaných tolerančních kazatelů z Uher do našich zemí!

X. V Amsterodamě

Lešenští Bratři se po čase do města vrátili a obnovili své domy i sbory. Komenský se přes Německo odebral na pozvání Vavřince de Geer do *Amsterodamu*, jenž se mu, čtyřiašedesátiletému, stal na zbývajících čtrnáct let života domovem. Byl zde přijat s úctou jako učenec a pedagog. Městská rada se postarala o náklad na soubor jeho didaktických spisů (*Opera didactica omnia*, 1657—58). *Edice již proslulých spisů doplněná spisy*

prve tiskem nevydanými nebo nově sepsanými mu zjednala nové pocty. Svě knižní dílo doprovodil v tomto souboru zprávou o vzniku a postupu svých spisů.

Současně pracoval na publikacích vševědných prací a na jejich pokračování. Se spisy didaktickými měly vlastně tvořit jeden myšlenkový celek. Brzy (1656) šly de Geerovým nákladem do tisku první dva úvodní svazky „Konsultace“, „Panegerstia“ (Všeprobuzení) a „Panaugia“ (Všeozáření). Některé spisy, které měly původně tvořit součást „Pampaedie“ (Vševýchovy), určené rovněž pro „Konsultaci“, vyšly zatím v sebraných spisech didaktických. Tisk se vlekl po léta a Komenský zároveň shromažďoval a tříbil materiál pro další svazky.

Ale i do Amsterodamu působil na Komenského Drabíkův vliv. Drabík očekával za slibného průběhu švédské válečné akce, že Karel Gustav i Jiří Rákóczy potáhnou proti Vídni, a naléhal na Komenského, aby nemeškal s vydáním jeho proroctví. Tu zemřel (1657) císař Ferdinand III. Komenský poslechl a spojil proroctví Kotterova, Poniatovské a Drabíkova v latinských překladech v silný svazek pod názvem „*Lux in tenebris*“ (Světlo v temnostech) jako hlas Slezana, Češky a Moravana z let 1616 až 1654 a vydal jej „k potěšení utištěných na rozkaz božské věštby roku počínajícího vysvobození 1657“. Edice byla míněna jako rukopis a rozeslána v tištěných exemplářích jen úzkému kruhu osob. Nicméně vzbudila širší pozornost než mohlo být pro Bratry na Slovensku pokládáno za žádoucí za rostoucí moci císařovy a pak za slábnoucí ochrany sedmihradského vévody. Smrt Ferdinanda III. znamenala jen, že nastoupil nový, úspěšný panovník v Leopoldu I. Jeho vláda se vyznačovala vítězstvími nad sultánovými vojsky a vzrůstem císařské moci v Uhrách, kdežto Komenský počítal s tureckou pomocí proti císaři v naději, že se moslimové obrátí ke křesťanství — proto i chystal překlad bible do turečtiny. Turci zůstali při koránu a jejich trestná výprava do Sedmihrad proti Jiřímu II. obnovila hrůzu jejich jména, stejně jako jejich zhoubný vpád do rodného kraje Komenského r. 1663. Sympatie pro ně musily bratrského seniora kompromitovat.

Špatným odhadem skutečnosti přenášel své naděje také na francouzského krále *Ludvíka XIV.*, v němž ovšem císaři vyrůstal mocný nepřítel. Přecenil dosah dočasného napětí mezi

králem a papežskou stolicí. Z toho hlediska psal r. 1657, a r. 1665 v novém zpracování vydal tiskem, politický traktát „*Syllogismus orbis terrarum practicus*“ (Praktický logický závěr o světové situaci) s žalobou proti římské kurií a proti císaři jako rušitelům vestfálského míru. Obrací se tu především proti papeži Alexandru VII. s nedoloženým podezřením, že všude podněcuje válku proti protestantským mocnostem. Ve skutečnosti byl papež v té době velmi tísněn Ludvíkovou rozpínavostí, jenž v nejmenším nemínil podporovat evangelíky, ba stal se po čase jejich krutým utlačovatelem.

Komenský se musil brzy bránit pro šíření drabíkovských prorocství před veřejností. Odtud jeho obšrná „*Historia revelationum*“ (Dějiny zjevení) z r. 1659, kde především hájí možnost novodobých zjevení, snaží se potvrdit věrohodnost prorocství, kterým, jak ujišťuje, sám uvěřil po vnitřním zápase a jež nevedou k válkám, nýbrž chtějí jim předejít. Ale jeho vývody nepřesvědčovaly. Byl velmi dotčen, když proti němu vystoupil jeho někdejší lešenský žák Mikuláš Arnold kritikou „*Světla v temnostech*“ s příkrými výtkami, že mísí věci lidské s božskými a že zeslabuje jedinečnou autoritu Písma, hlásá-li, že Boží slovo potřebuje novodobých dodatků revelacemi, které Komenský rozhlašuje. Starý učitel odpověděl knihou „*Vindictio famae et conscientiae*“ (Obrana dobrého jména a svědomí, 1659). Hájí se tu — v té věci právem — i proti nařčení, že svou „Chvalořečí na Karla Gustava“ způsobil pád Lešna. Dobré jméno Komenského jako vědce a pedagoga ovšem trpělo invektivami, které si svou vírou v prorocství působil, i když v ní nebyl osamocen a Drabík se těšil důvěře i štědrým podporám až i z Anglie.

Hájit se musil i před spolubratry. Obrana vlastního jednání v posledních letech tvoří značnou část knížky, kterou věcně navazuje na „Kšaft“, vydal ji však jako čtvrtý a poslední díl „Truchlivého“. Všecky čtyři díly spojuje postavení v nové a nové tísně, i nová naděje v Bohu, jenž stačí z této tísně vytrhnout svůj lid. Tentokrát jde o „*Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplášenému hynoucímú stádu*, ostatní (tj. poslední) již rady dáním se všechněmi se žehnající“ (1660). Jednota končí zřejmě svůj běh a pisatel, „poslední ovčince tohoto strážný“, nemůže již ani zabezpečit, kdo se po

něm ujme jejího vedení. Vytýkají mu, že prý Bratry těšil nespĺněnými nadějemi a daremnými sliby. Vina však není v Bohu, který svým slovem neoklamává, ale v nekajícnosti těch, kdo si neprávem osobili Boží zaslíbení, aniž dbali na Boží hrozby a napomenutí. „Boží návěští“, shrnutá ve „Světle v temnotech“, mají mnoho podobného s výroky izraelských proroků. I jejich slova hrozila tresty, které pak Bůh z lásky promíjel, a slíboval vysvobození, k němuž pro nekajícnost lidu nedošlo. Vadí i lidská nechápavost k Božímu slovu, a falešným prorokem je náš hloupý rozum, jenž si správné slovo Boží špatně vykládá. S nezdolnou nadějí hledí pastýř až k moři zaplašený budoucností vstříc. Boží sláva nebude umenšena, i když Jednota zanikne. Boží-li Bůh z gruntu, chce stavět věci z gruntu nové. Postaví novou Jednotu, jež netušeně překročí meze dosavadní Jednoty bratrské. Znovu a znovu však bude prorážet ve výrocih Komenského očekávání, že přece, přece, proti naději, čeká jeho Jednotu podle Drabíkových věštech obnovení v původní podobě.

V téže době (1659) se Komenský vrátil k starším spisům, které kdysi psal proti sociniánům, jednak aby odpověděl na jejich nové pokusy získat jej pro antitrinitářství, jednak aby osvědčil, že chce do smrti setrvat v prosté víře ve smírčí obět Beránkovu, jak v nově psané předmluvě k tisku „*De christianorum uno Deo*“ (O jediném Bohu křesťanů) prohlašuje. Lékař Daniel Zwicker z Gdaňska, nyní pro víru vyhnanec v Nizozemí, zamířil na Komenského výzvou, aby povážil, že by se dosáhlo smíření mezi křesťany, o něž usiluje, kdyby se zřekli víry v Kristovo božství. (*Irenicum irenicorum*, 1659.) Komenskému byla naopak jediným možným základem jednotného křesťanství víra soustředěná na Kristovo božství. K tomu vytýkal sociniánům, že v Polsku velmi uškodili protestantismu svým odklonem od křesťanských základů a varoval před jejich propagandou, když ji nyní rozšířili na Holandsko. Ač nerad ztrácel čas, kladl si za úkol Zwickerovi na jeho opětovné výpady odpovědět několika spisy, z nichž nejrozsáhlejší je „*De iterato sociniano Irenico iterata ad christianos admonitio*“ (Opětné napomenutí křesťanům o opětném sociniánském Ireniku, 1661). Zároveň rozebral i sociniánský katechismus, jenž jej kdysi v mladých letech znepokojil, aby proti němu postavil učení

reformačních církví, a podal tímto „*Zrcadlem sociniánství*“ (Socinianismi speculum) příručku k vyvrácení sociniánských tézí. Jako Zwicker, tak i Komenský prohlašuje, že své výklady staví na zdravém rozumu, na Písmu správně pochopeném a na správné tradici. Rozumové důvody mu platí pro důkaz o správnosti učení o božství Kristově. Přechází na pole tzv. přirozené theologie.

A ještě téhož roku (1661) se pokusil zapůsobit na Zwickera novým zpracováním velmi starého spisu, jemuž dal název „*Oculus fidei, Theologia naturalis sive Liber creaturarum*“ (Oko víry, přirozená theologie čili Kniha stvoření). Napsal ji v 15. století španělský učenec Raymund ze Sabundy, aby vyrovnal napětí mezi světem milosti a světem přírody. Komenský chtěl pomocí této knihy vyložit obsah Písma větami rozumovými, aby tak vyšel vstříc nekřesťanům i těm, kteří mezi křesťany — právě i sociniáni — nechápou tajemství víry v Krista. Jím nechť spis znovu vydávaný poslouží; vede čtenáře od přírody k nejvyšším křesťanským pravdám, a pak ve druhé části uvádí obsah zjevení podávaného biblií v soulad s přirozenými pravdami. Odpůrci si byli v mnoha věcech blízko, jestliže i Komenský ve svém myšlení vymezil tolik místa rozumovým důvodům. Svou vírou však zůstával zakotven v Kristu jako v božském spasiteli. Dovedl sevřít do jednotčího pohledu i své vyznání Krista i své pokusy o pochopení Božích věcí smysly a rozumem, a tak podepřít křesťanské vyznání racionální apologií. Opakuje tu ostatně již i základní věty své „*Fysiky*“.

Při všech těchto myšlenkových cestách, jimiž se od starší bratrské theologie odkláněl, *lnul Komenský věrně k Jednotě* a vytrvale jí sloužil. Pečoval o její ostatky, o vdovy po kazatelích, o studenty bohosloví. Počet údů Jednoty se menšil, takže k řízení její české větve stačil po několik let (1656—1662) sám, než našel mladšího druhu a v naději nástupce v seniorském (biskupském) úřadě ve svém zeti Petru Figulovi. Nicméně zůstal *posledním seniorem české Jednoty*: Figulus zemřel v lednu r. 1670. Polská větev Jednoty trvala dále. Přitom Komenský stačil pečovat o Jednotu svou literární produkcí, aby se Bratřím ozýval svými spisy jako jejich pastýř, aby doplnil mezery v náboženské literatuře pro ně, a ještě se obracel

k evangelickým církvím vůbec s poukazy k duchovnímu bohatství Jednoty a odkazoval jim její statky jako šťastnějším dědičkám.

Bratří rozptýlení z Lešna ho žádali o postilu. V tom jim narychlo vyhovět nemohl. Přípravy ke *kázáním* za více než čtyřicet let mu shořely v Lešně. Mohl by jen poukázat k několika samostatně vydaným kázáním. V jednom z nich („O vymítání ďábelství“, 1649) nás upoutá zmínka, že „nikdy na to místo, odkudž se jménem Božím a za Boha mluvíti má, bez bázně a strachu vstupovati nezvykl“. R. 1663 dal však znovu do tisku svých *jedenadvacet kázání postních a velikonočních*, vydaných poprvé r. 1636. Místo postily vydal však již r. 1658 dávno připravený „*Manualník*“. Volil příruční kapesní formát, jehož se v těchto amsterodamských českých tiscích zpravidla přidržoval, užil úsporných zkratek. Zároveň posloužil podobnou dvoudílnou „*Bránou do bible*“ (Janua in biblia sacra) latinským čtenářům.

V příštím roce (1659) vyšel z amsterodamské tiskárny český notovaný kancionál Komenského, konečné dílo jeho prací při české duchovní písni. Komenský byl i v próze mistr českého slova, rozuměl zásadám poetiky a byl nadaný básník. Teorii českého verše věnoval již v první době lešenské pojednání „*O poezi české*“. Ještě dříve začal převádět biblické *žalmy* do časoměrných forem; jsou jen zčásti zachovány. Zachovány jsou jeho myšlenky o novém vydání českého kancionálu z let 1633 a 1640. Tiskem vyšly jeho „*Písně některé nábožné*“ r. 1640. Příležitostně verše psal k pohřbu seniora Jana Cyrilla (1632) i Pavla Fabricia (1649). Svým „*Kancinálem*, to jest knihou žalmů a písní duchovních“ navázal na bohatou tradici bratrských zpěvníků, jak vycházely těsně do let bělohorských. Jejich poslední vydání pronikavě přepracoval. Na první místo postavil Strejcovy žalmy, jejichž text maličko opravil, a přidal řadu dalších parafrází starozákonních oddílů, zvláště celé Písně Šalomounovy, i novozákonních. Další písně seřadil podle promyšlené osnovy. Jako projev ekumenismu pojal mezi ně i překlady z polštiny a z němčiny. Mnohé písně přeložil nebo složil sám, dbaje co nejvíce jejich jazykové vytríbenosti. V předmluvě vyložil svůj zásadní pohled k žalmům i k duchovním písním. Celek tvoří klasické dílo české duchovní poezie.

Ale pastýř Jednoty, jenž kdysi sloužil fulneckému sboru, pořídil (1661) i vydání jejího německého zpěvníku v nové úpravě, kterou nazval „*Kirchen-Haus-und Hertzens-Musica*“. K písním zde přidal žaltář Abrahama Lobwassera. I z Amsterdamu pamatoval na *polské* spoluvyznavače a postaral se jim o edici bible (1660).

R. 1661 vydal česky *velký bratrský katechismus*, beze změny a bez vlastního doprovodu, kdežto fulneckému sboru věnoval zcela nově složený *katechismus německý*, o němž jsme se již zmínili. R. 1662 si opatřil — kupodivu s nesnáze o zachovalý exemplář — bratrskou konfesi („*Confessio aneb počet z víry a učení i náboženství Jednoty Bratří českých*“), nikoli však v jejím posledním českém vydání z r. 1607, nýbrž ve starším znění z r. 1564. Připravil ji k tisku s jistými úpravami „ovečkám národu svého“, „aby pro víru a vyznání jí trpíc, proč vlastně trpí, tím jasněji rozuměti všickni se učili“ a doprovodil ji „*Dalším napomenutím rozptýleným ostatkům Jednoty*“. Zde vede spolubratry nad jednotlivými články konfese ku pokání, že si poznané Boží pravdy dosti nevážili, a znovu je ujišťuje Božím milosrdenstvím. Konfesi samu přijala českobratrská církev evangelická při svém ustavení r. 1918 za svou (vedle Českého vyznání z r. 1575).

Složitý byl vznik knihy, která svými počátky patří již do třicátých let, ale do rukou českých čtenářů dospěla teprve v letech šedesátých. Bratří byli r. 1632 z Anglie vybidnuti, aby světovou veřejnost upozornili na prožité utrpení své církve jeho vypsáním pro anglické martyrologium Johna Foxe z r. 1559, jehož nové vydání se chystalo. Komenskému byla svěřena konečná redakce tohoto spisu, jenž se kolektivitu autorů (vynikal v něm někdejší betlémský kazatel B. Adam Hartmann) velmi rozrostl obsáhlým úvodem o dějinách české církve od počátku křesťanství v českém národě se stálým zřetelem k jejím mučedníkům. Obsažná latinská kniha byla hotova příliš pozdě, než aby ještě mohla být zařazena do Foxova sborníku. Vyšla tiskem samostatně poprvé r. 1647 v Leydenu jako „*Synopsis historica persecutionum ecclesiae Bohemicae*“. První české vydání z r. 1655 (překlad Hartmannův s názvem „*Historie o těžkých protivenstvích církve české*“) shořelo v Lešně. Do oběhu se dostalo teprve vydání pořízené Komenským r. 1663. Kniha

sepsaná v první části na základě starší literatury, v druhém díle původně naspěch sestavená podle čerstvých zpráv a dokumentů, má některé metodické nedostatky a věcné omyly, náleží však mezi nejpůsobivější spisy z českých dějin. Zaujala na mnoho generací čtenáře v řadě národů, do jejichž jazyků byla přeložena a představila jim českou církev jako církev mučednickou, hodnou úcty, sympatie i pomoci. Českým čtenářům v exilu a ve vlasti se stala čítankou o utrpení svědků víry v českém národě. Tak je tu pojat i skon českých pánů a měšťanů na staroměstském popravišti 21. června 1621. Intencím Komenského odpovídá zařazení trpitelů kterékoli evangelické konfese do téže řady, i hlasitý odpor k násilí ve věcech víry. Přídavek z r. 1655 přiřazuje k českým mučedníkům valdenské zprávou o persekuci, které byli vystaveni právě toho roku. Předmluva a závěrečná „Modlitba plačtivá o zem udeřenou, rozraženou, pošlapanou i rozptýlenou církev českou podobou“ z r. 1663 se vzdornými protihabsburskými verši svědčí o neustálé naději Komenského ve vítězství české věci.

K prohloubení víry vydal r. 1661 znovu „*Praxis pietatis*“ s krátkou, literárně krásnou předmlouvou. O dva roky později následoval „*Labyrint*“ a „*Hlubina*“.

Od návštěvy Londýna r. 1641/42 nespouštěl Komenský z mysli církev anglickou. Mluvil do jejích problémů vícekrát s pozoruhodnou svobodou slova. Již r. 1648 se obrátil k puritánům, zastávajícím co nejsvobodnější zřízení církve, knihou „*Independentia aeternarum confusionum origo*“ (Nezávislost jako zdroj věčných zmatků). Jeho stálá touha po harmonii jej nutně vedla k odporu proti roztržičnosti a různosměrnosti plynoucí z odmítání každé autority poutající jednotlivý sbor. Doporučoval, aby angličtí křesťané ocenili bez tříštění církve dobré stránky presbyterního i biskupského zřízení, nespoutaného však světskou mocí a očištěného od zneužití, k němuž vede církev světské panování a bohatství. Doporučoval tak vlastně zřízení své Jednoty. Kritiku episkopalismu spojeného se státní mocí opakoval i ve druhém vydání (1661), když v Anglii znovu vládli biskupové opírající se o státní moc.

K živným tradicím Jednoty poukázal zatím evropské církevní veřejnosti novým vydáním osmé knihy *Lasiciovy* v latin-

ském znění (1660) a rovněž latinským „Řádem církevním Jednoty bratří českých“, jež doprovodil „*Stručnými dějinami církve slovanské*“ (Ecclesiae Slavonicae... brevis historiola) a „Napomenutím církve české na adresu církve anglické o statku jednoty, řádu a kázně i poslušnosti“ (*De bono unitatis et ordinis . . . paraenesis*) také v r. 1660. „Stručné dějiny“ měly nahradit úvod k „Řádu“ výkladem o dějinách české církve a zvláště Jednoty s hojnými doklady o tom, jakého uznání Bratří pro své řády docházeli. Nejde tedy o rovnoměrně rozvržené české, tím méně slovanské církevní dějiny; také nejde o práci původní. Vynikají však svěžím podáním a zapůsobily na širokou čtenářskou obec v zahraničí podobně jako „Historie o těžkých protivenstvích“. „Napomenutí“ (Paraenesis) promlouvá do anglických poměrů se stejnou tendencí a kritičností jako „Independencia“. Kniha jako celek prostředkovala poznání bratrských tradic a zvláště řádů Jednoty těm, kdo v dalších generacích i mimo Anglii usilovali o reformu církve a života v ní.

Víra ve vidění Drabíkova zřejmě tedy Komenskému nezastírala pohled k významu církve a k jejím potřebám, stejně jako zájem o církev a o její správu netlumil jeho stálé očekávání nových proroctví. Až do Amsterodamu sděloval svá vidění ve snu tichý lešenský exulant *Štěpán Meliš* z Prahy, krejčí, a Komenský jim věřil, překládal je do latiny a tiskl na pokračování (1659—1665). Jsou namnoze odrazem úcty Melišovy k bratrskému senioru. R. 1663 vydal Komenský obsáhlý *výtah ze „Světla v temnostech“*, prodloužený do současných let. V dalším roce vyšel německý překlad proroctví Kottarových a Poniatovské. Spiskem „*Letzte Posauen über Deutschland von einem heimlich seufzenden Jeremias JC*“ měla být k pokání v hrozící katastrofě varována německá veřejnost; za iniciálkami na konci nadpisu lze tušit opět Komenského, jenž už v „Tajné řeči“ vystupoval jako prorok Nátan, později opět jako Eliáš.

Misijně jistě pozoruhodné naděje Komenského povzbuzované Drabíkem, podle nichž měli Turci a Tataři přijmout Krista, vedly stoupence Komenského *Jana Jakuba Redingera* (1664) k odvážné cestě do tureckého vojenského tábora v Uhrách. Tu žádal velkého vezíra, aby jej zavedl do Cařihradu k sultá-

noví, jemuž má podat výklad Písma a sdělit proroctví týkající se Turků. Komenský již promýšlel předmluvu k *překladu bible do turečtiny*. Redinger stěží vyvázl životem.

O bezpečí se musili bát i *Bratři žijící na Slovensku*, když se r. 1663 oživily válečné akce v Uhrách. Drabíková proroctví musí přece konečně upozornit císařské kruhy na bratrského kněze, jenž tak otevřeně brojí proti císaři a Římu. Odtud opětovně rozepře mezi Bratry v Drabíkově okolí o správnost jeho činnosti. Konaly se schůze k vyřešení vleklé pře, v nichž lednický prorok se vši určitostí trval na božském původu svých výroků. Dokladem písemných zásahů Komenského do těchto porad je vroucí modlitba, aby Bůh sám rozlišil proroctví lživá a pravá, kterou připravil pro takovou schůzi r. 1663 a vydal tiskem pod názvem „*Boj Michala a anjelů jeho s drakem a anjely jeho*“. Je připojen výklad 12. kapitoly Zjevení.

A Drabíkův vliv na amsterodamského vyhnance byl tak silný, že za napětí mezi králem Ludvíkem XIV. a papežem Alexandrem VII. překročil r. 1665 k novému, rozšířenému vydání souboru proroctví, jež tentokrát nazval „*Světlem z temnot*“ (Lux e tenebris) jako výraz víry v jeho stupňující se pronikání. Doprovodil pečlivě vypravený svazek o mnoha stech stranách obsáhlými přílohami, které jednak doplňují knihu Drabíkovými proroctvími z posledních let, jednak ji rozšiřují dalšími zdůvodněními, i poselstvími pro samotného papeže a pro francouzského krále. Od něho očekával, že povede v čele křesťanských knížat reformu církve, jež musí být zbavena světské moci. Do oběhu byla kniha dána teprve r. 1667. Očekávání Komenského, že zapůsobí na rozhodující politické činitele, se nesplnilo.

Komenského velice bolelo, že proti jeho nadějím ve společný postup evangelických mocností, vedle nichž chtěl vidět i Francii, došlo v soutěži o vládu nad mořem k dvojí válce mezi Anglií a Holandskem. K oběma těmto protestantským zemím měl dávné přátelské vztahy a pro své politické i vševedné plány od nich mnoho očekával. Radoval se z jednání o mír, ke kterému mezi nimi došlo v Bredě r. 1667. K shromážděným diplomatům se obrátil spisem „*Angelus pacis*“ (Anděl míru). Zřejmě dost neprohlédal k pozadí konfliktu. Provždy platné jsou však domluvy českého mírotvorce, aby obě strany

povážily, jak veliké škody plynou z válek oběma stranám a k jakým koncům vede sobectví národů. Bůh je pánem moří, zisk ze světového obchodu by měl být obrácen k účelům jemu milým, k dobročinným cílům a pro misi mezi pohany. Jsou to velmi reálné a moderní cíle, i když „Anděl míru“ závěrem opět propaguje proroctví Drabíkova.

Propagace revelací ovšem ani v těchto letech nepřidala starci Komenskému klidu, stejně jako si v oficiálních církevních kruzích zadával styky s *jednotlivci, kteří hledali osobitou cestu* pro svou zbožnost plnou vzruchů, jako jihofrancouzský pietista žijící v Holandsku Jean de Labadie, nebo Pierre Serrurier (Petrus Serarius), s jehož apologií zbožné vědy proti stoupencům Descartovým vyslovil souhlas v „*Judicium de judicio Serarii*“ (Úsudek o úsudku Serrurierově, 1667). V podstatě šlo o prvenství buď theologie, buď filosofie, když descartovský anonym razil tézi, že je (Descartova) filosofie povolanou vykladačkou Písma. Komenský viděl v tomto tvrzení, stejně jako Serrurier, degradaci Písma a nepřípustné podřízení Božího slova lidské moudrosti. Spis Descarta, zatím již r. 1650 zemřelého, „*Principia philosophiae*“ (Zásady filosofie) podrobil přitom v řadě bodů kritice. Zde mohl počítat se souhlasem ortodoxních bohoslovců. Jinak bylo, když koncem let šedesátých s nadšením vítal exaltovanou Antonii Bourignonovou jako prorokyni Bohem seslanou a naslouchal jejím výrokům proti organizovanému církevnictví, zatím co sám do poslední chvíle dbal o zachování řádu Jednoty a chystal spis o jejích dějinách.

Není divu, že narazil u holandských zastánců ortodoxie. Do jeho posledních let spadá pro něho bolestný spor s groningenkým profesorem *Samuelem Marestem* (Des Marets), rovněž již starcem, jenž mu vytýkal přílišnou dogmatickou neurčitost jako nedostatek theologické pravdivosti a vyslovil se odmítavě o „Světle z temnosti“. Komenský hájil chiliasmus s tvrzením, že se pravověrnosti nepřičí. Maresiovy výtky označil jako horlivost bez umění a nazval tak i svou obranu („*De zelo sine scientia*“, 1669). Jeho odpůrce se nyní proti němu ozval velmi nešetrně spisem „*Antirrheticus*“, kde k věcným a zásadním námitkám přimísil pomluvy a urážky, které napačený nemohl nechat bez odezvy. Bránil se bez odkladu spisem, který již nestačil dokončit — k veliké naší lítosti, neboť se tu

hájl neobyčejně poutavými zprávami ze svého života („*Continuatio admonitionis fraternae*“, Pokračování v bratrském napominání; překlad větší části od Jos. Hendricha vyšel pod ne zcela přesným názvem „Vlastní životopis“).

XI. Poslední léta a závěrečné práce

Komenský by byl raději uzavíral své dny v klidu a v rozjímání nad životem, jenž se chýlil ke konci. Doléhaly na něj nemoci a stáří. Přehlížel své životní dílo s otázkou, co v jeho úsilí mělo trvalou hodnotu. Odpovídal si (1668) latinským spisem, vydávaným potom zvláště v cizině často i v překladech: „*Unum necessarium*“ (Jednoho jest potřebí — srov. Luk. 10, 42). Vrací se jím k svým útěšným spisům z dvacátých let, účtuje však se snahami celého života ať v didaktické práci, ať ve vševědných plánech a v mírovém úsilí, ať v šíření revelací. Nevzdává se naděje, že svět jednou vyjde z labyrintů nekonečných omylů v poznání, nekonečné únavy ve snažení a opětovného zklamání v tužbách. Je třeba usednout u nohou Kristových a odlišit jedno potřebné od matoucího množství zbytečných zájmů a věcí. Je třeba vrátit se od množství knih k jedinému Písmu, od množství učitelů a vůdců k jedinému Kristu, z neklidu politického života k prostému přikázání lásky k bližnímu. V závěrečné kapitole, kterou si exulanti později převedli do češtiny jako „Poslední vůli“ svého seniora, děkuje Bohu, že jej pro celý život učinil mužem touhy. Jemu odevzdává dokonání všech svých snah a splnění všech svých nadějí.

A přece ve svých pracích neustával a neuzavíral je. Nejlépe by o nich svědčily jeho deníky, jsou však podle všeho ztraceny. Zachovaly se však obsáhlé náčrty z let 1665 až 1670, které shromažďoval těžko čitelným stařeckým písmem do sborníku „*Clamores Eliae*“ (Volání Eliášovo). Sám se v nich pokládá za Božího pověřence, jakým byl někdy izraelský prorok Eliáš.

Jeho úkolem bude provést světovou reformaci a pobízet k ní všechny křesťany, ba všechny lidi. A zase na jiných stranách tohoto navenek chaoticky působícího sběru materiálu se rýsuje jeho projevy k českému národu a k Jednotě bratrské, vyzývající ku pokání v předpokladu, že se Jednota obnoví ve vlasti a pokvete ve svých starých sídlech podle Drabíkových proroctví. Jinde proniká nám už z jeho dřívějších spisů známý závěr, že Jednota ustoupí světové církvi, rozšířeně do zámořských končin i mezi Turky, tato jednotná církev budoucnosti však přijme podstatné rysy někdejší české Jednoty. V podstatě jde ve „Volání“ o tytéž, eschatologickým očekáváním ovšem zvýrazněné cíle, které soustavně vyjádřil a rozvedl v „Radě o nápravě lidských věcí“.

„Panegersie“ a „Panaugie“ byly dotištěny r. 1662. K docele ní a k úplnému uveřejnění dalších dílů Komenský nedospěl, ač k tomu byl netrpělivě, ba podezíravě vybízen a třeba se některé části do tisku dostávaly. Veřejnost nevěděla, že jsou v rukopise větší menší měrou připraveny celé svazky díla, které sice zbývalo urovnat a dokončit, jehož osnovu a z veliké části i text však již autor vypracoval, čekaje s definitivní úpravou, až přijde ona plnost času, po níž vyhlížel. Zanechal dílo při vši rozsáhlosti přece jen nedokončené. Tak jej v nemocech a v novém pracovním úsilí zastihla smrt. Zemřel 15. listopadu 1670, počítáme-li podle juliánského kalendáře, jenž tehdy v protestantském Holandsku vždy ještě platil. Podle nového kalendáře, zavedeného papežem Řehořem XIII. r. 1582 a běžného u nás již v letech narození Jana Amose, a ovšem i dnes, připadlo jeho úmrtí na 25. listopad. (Ale jiné údaje o dni jeho smrti ukazují přece jen k 15. listopadu podle počítání platného dnes.) Zemřel v Amsterdamě; pochován byl ve valonském (belgickém) kostelíku, užívaném také valdenskými, v blízkém Naardenu. Tam byly hroby lacinější než v přelidněném velkoměstě.

Drabík svého druhu nepřežil o celý rok. Stalo se, co bylo nutno očekávat. Byl zatčen, na základě „Světla v temnostech“ usvědčen a odsouzen k smrti. Zprvu projevoval i ve vazbě sebevědomí proroka, ale vysoký věk a záliba v pití, které jezuité využili, zlomily jeho pevnost, takže se dal klamným slibem milostí pohnout nejen k odvolání svých proroctví, ale

i k přestupu k římské církvi. Nicméně byl 18. července 1671 v Bratislavě potupně popraven.

Dokončení a vydání svého velikého poradního díla podle připraveného plánu uložil Komenský pod nejpřísnějšími závazky svému synu Danielovi a dalšímu českému spolupracovníku Kristiánu Vladislavovi Nigrinovi, k nimž se pak přidružil Pavel Hartmann, někdejší pomocník Komenského. Trvalo řadu let, než uspořádali dílo k tisku, ač s některými mezerami. K tisku však až na některé větší zlomky a ukázky přes jejich úsilí nedošlo. Rukopisy zapadly v Halle nad Sálou, kde se o ně kolem r. 1700 zajímali pletisté. Byly tam objeveny teprve r. 1934 a celé dílo bylo vytištěno v Praze r. 1966.

Co obsahuje „Poradní dílo“, přihlédneme-li znovu již k jeho prvním částem? Po plamenné předmluvě k „světílům Evropy, mužům učeným, zbožným a v čele stojícím“ (obdoba předmluvy k „Theatru“) má „Panegersie“ povzbudit k soustředění všech snah, aby byl zmatek, jenž porušil život světa, napraven v poměru k Bohu, i ve všech vztazích mezi lidmi, tak aby ustoupil světlu pravého vzdělání, řádu ve společnosti a očistě v náboženství. „Panaugie“ dovozuje souvislost mezi vnějším a vnitřním světlem podobně jako „Cesta světla“ a podává metodologii vědy. Je zdůrazněn význam synkrise jako v „Didaktice“ a znovu uplatněna trojina poznání skrze smysly, rozum a víru v Boží zjevení v Písmu. Následuje velmi rozsáhlá filosoficko-theologická „Pansophia“ (Vševěda), kterou Komenský zval s důrazem na uspořádanost všeho vědění také „Pantaxil“, a po ní široce pojatá „Pampaedia“ (Vševýchova). Další díly tvoří „Panglottia“ (Všemluva), návrh na všeobecný jazyk učenců, „Panorthosia“ (Všenáprava), závěrečná „Pannuthesia“ (Všenapomínání) a obsáhlý věcný pansofický slovník s hesly větší menší měrou vypracovanými.

Nejrozsáhlejší je „Vševěda“, kterou tvoří osm „stupňů“ (gradus); vypisují 1. svět možný, 2. ideální, 3. andělský, 4. hmotný, 5. svět lidské práce a umění (jeden z prvních novodobých nárysů filosofie techniky), 6. svět mravní, 7. duchovní a 8. věčný. „Stupeň“ o světě duchovním vyjadřuje teologii Komenského naukou o Bohu, o náboženství, o církvi. „Vševýchova“ podává bohatý výklad, jak je nutné, možné i snadné (to trojí Komen-

ský rád rozvíjí) hledět k všestrannému vzdělání všech lidí ve všech věkových stupních až do stáří a do skonání, aby tak bylo dosaženo pravé lidskosti, dále jaký je význam škol, knih, jaké místo ve výchově náleží rodičům, učitelům, akademiím. Všechna výchova má základ náboženský se zřetelem k životní praxi. Ve „*Všenápravě*“ proniká naděje v nepochybnou všeobecnou nápravu před koncem světa. Bude dílem Kristovým, ale vyžaduje lidské spolupráce. Musí začít především mezi křesťany. Bude potřebí odstranit všecku bezbožnost, nelidskost a lehkovážnost i násilí, nově založit obecnou filosofii, obecné náboženství a obecnou politiku a soustředit k společnému úsilí vzdělance, politiky i bohoslovce, aby vytvořili universální pojítka ve sboru světla (světové akademii), v mírovém soudu a ve světové konsistoři. Podrobně je podán plán všeobecné nápravy začínající u jednotlivce a v rodinách; zde zejména je patrný vzor Jednoty, jak ve volání po nápravě, tak v programu jejího provedení, k němuž bude náležet zatím částečná náprava církví před jejich úplným sjednocením, a vytvoření světového, ekumenického koncilu jako záruky všeobecné reformace.

Co je tu moderních návrhů, cílů a metodických pokynů, které dosud čekají na provedení nebo na pročištění nedokonalých pokusů! Přes všecku nehotovost v programu i ve zpracování dalekosáhlých plánů, přes nedostatečné zvládnutí přírodovědných otázek už tehdy moderních (Komenský se nevyrovnal ani s Koperníkem), přesto, že se i jeho jazyk zdál mladším současníkům již zastaralý a přes jakékoli jiné nedostatky — Komenský si zřejmě příliš snadno přikládal vůdcovství a plnou vědeckou autoritu — je „*Poradní dílo*“ jedním z nejvýznamnějších filosofických spisů své doby. Bylo dlouho pochováno v zapomenutí. Jsou v něm však tendence a složky plné životnosti, dosud nevyčerpané, podnětné podnes.

XII. Místo Komenského v národě a v církvi

Přes veliký význam konečného objevení „Porady“ pro naše dnešní poznání Komenského, září nám z jeho obrazu vždy táž známá moudrá, myslivá, laskavá, vpřed vyhlížející tvář muže, kterého český i slovenský národ nezařadil nadarmo mezi své duchovní vůdce a rádce. I na *Slovensku* vycházely již v 17. století jeho spisy, i zde měl své pokračovatele mezi učiteli, slovenští probuzenci si jeho díla všímali dříve než čeští. Zvláště blízko se Komenskému cítí český a slovenský *evangelík*. Nikoli tak, aby si jej směli přisvojit, jako by náležel jen jim. Komenského postava je příliš veliká, než aby jej směli pro sebe usurpovat jen jedni. Ani jako národ nesmíme zužovat jeho význam tím, že bychom nadměru zvyšovali jeho češství, patří-li svou touhou a láskou a celým svým dílem *všechněm*, i zámořským národům. Svými spisy a svou prací sloužil i Němcům i Maďarům, nehledíc k množství jazyků, do nichž byly převáděny jeho učebnice. Ba ani Turek mu nebyl naprostým nepřítelem; i pro něho měl pro Krista naději, vyhlížeje, nestane-li se mu mocí evangelia z úhlavního nepřítele bratrem.

Na druhé straně se ke Komenskému hlásíme právem jako k vynikajícímu představiteli *českého národa* s důrazem na jeho uvědomělé češství, osvědčené jeho láskou k vlasti a k rodnému jazyku, především pak prací pro jeho rozkvět a vírou v jeho budoucnost. Prokazujeme tento svůj vztah k němu vždy novou přihláškou k jeho jménu a odkazu i studiem a propagací jeho díla v dalších pokoleních. S připomínkou jeho naděje v návrat politické svobody českému národu, vracel se k němu v prosinci roku 1918 první prezident osvobozeného českého státu T. G. Masaryk a v nových krizích se na táž jeho slova rozpomínal český národ poznovu. Ale i humanitní obsah jeho odkazu přešel do našeho národního programu. Mezinárodnost Komenského jej nevytrhuje z ústředí našeho národního života. Naopak. Pozdvihuje jej poukazem k vyšším obecně lidským cílům a vymaňuje jej ze zhoubného národního sobectví.

Mocí skutečně zhloubky nepřátelskou byl ovšem Komenského

mu Řím, hlava tábora protivného Kristu, vtělení všeho, co vyrostlo špatného a zvráceného v církvi a z jejího odvratu od pravdy, ba přímo opak Kristův, Antikrist. Tu je Komenský stejně ve střehu a stejně straníkem jako rozhodní husité ve svém odporu proti všemu, v čem rozpoznali odklon od pravého křesťanství, ba jeho zradu. A přece zahrnuje i římskou církev mezi ty, které mají být přivolány ke společným poradám o nápravě církve, ovšem tak, že přijmou za východisko reformační zásady, jak nabízel jezuitům již v „Retuňku“. Mezi muži římské církve, kteří usilovali o její nápravu, vidí i některé papeže, váží si velice Řehoře I. Dovede uznat zásluhy jezuitů o misií v zámoří. Nezná však křesťanskou pravdu v jiném pojetí, než jaké mu plyne z české reformace.

Toto základní stanovisko určuje i jeho poměr k českému národu. Přímo smysl jeho existence vidí v oddanosti Kristově pravdě, jak ji kázal Hus a po něm Bratří. Mlčí o Petru Chelčickém. Přisvědčil přece Lukášovu kladnému řešení poměru křesťana ke světu, ba pokročil nad něj v úsilí o těsné spojení života národního s náboženským a církevním. Do národního programu zároveň přibírá složku humanistickou a usiluje o vytvoření národní kultury na křesťanských základech v reformačním duchu. Odtud i jeho *těsné stmelení národní věci s odkazem české reformace*. Překonal separatistické tendence, předchozím bratrským generacím vždy ještě vlastní. Velmi záhy začal mluvit k celému národu a pak i za něj. Hlásí se k české reformaci a k Jednotě bratrské, v níž vidí českou reformaci nejlépe vyjádřenu, nikoli aby vnucoval všem českým evangelíkům její zvláštní tvář, ale aby českému protestantismu sdělil její nejcennější duchovní statky. Touží po konečném sjednocení všech Čechů (tj. všech českých evangelíků) v jednu církev.

Je mu samozřejmá těsná sounáležitost české církve s *církve-mi reformačními* (z reformace vzešlými) vůbec. Rád by pokračoval v přátelském vztahu Jednoty s církví luterskou i reformovanou; trpěl jejich rozchodem a usiloval o jeho překonání. Do jedné řady stavěl reformátory všech směrů počínaje Vikle-fem. Je patrné, že sympatizuje především s reformací západní, nesdílí však kalvínský důraz na predestinaci a nesouhlasí se spekulativními složkami ortodoxie kterékoli konfese. Kristova

pravda je prostá, co nejméně dogmatická. Nejde o nedostatek vědomostí a přesnosti myšlení; jde o zásadní poznání, že pravda je prostá svou podstatou. V díle reformátorů 16. století vidí výzvu k pokračování v reformačním díle starších svědků víry. Reformace není ustavením protestantských církví ukončena a dokonána. Potřeba *nové a hlubší reformace* je osnovnou myšlenkou jeho pohledu na církev, na svět, jemuž má být církev kvasem vždy nových počátků i světlem nových dnů. Těsně s kritikou, ba s přísným soudem nad dosavadní cestou církve pronáší slova plná naděje v postupný pokrok a nakonec v definitivní úspěch výstavby nového světa a nové církve v něm, nové země a nového nebe, kde spravedlnost přebývá.

Všechny tyto naděje jsou Komenskému zakotveny v *Ježíši Kristu*. I když jsme sledovali okem dogmatika odchýlení posledního vůdce Jednoty od přesných mezí vyznání jeho církve, k němuž se nejednou s důrazem znal, zjišťovali jsme v tomto zápase o vyjádření pravé cesty k Bohu vždy nový návrat ke Kristu. Kristus je mu zdrojem a základem nejen věroučné pravdy, ale i života. Jeho vztah ke Kristu se zdaleka nevyčerpává bohoslužebnou adorací ani zase bohosloveckými úvahami, které lze sevřít do katechismových vět. Zná živého Krista, o němž má ovšem církev ve svém vyznání co říci, a musí jasně vyslovit poznanou pravdu o něm, ale Kristus zůstává nad těmito výroky. Je živý Spasitel a Pán, mluví slovy jasných útěch i rozkazů, vládne žezlem, kterým v pravou chvíli projeví svou královskou moc a slávu. V podstatě dobře biblicky podepřené očekávání na nové osvědčení jeho přítomnosti živým slovem a mocným skutkem se u Komenského zakalilo nedočkavým a důvěřivým vyhlížením převratných událostí vojenských a politických, klamně předpovídaných od lidí domněle pověřených prorockým posláním.

O vztahu Komenského k *Jednotě bratrské* jsme mluvili dosti často, než abychom měli opakovat, jak pevně byl v ní zakotven, jak věrně jí sloužil, jak pokračoval v práci pro ni směrem jejích předchozích vůdců, zvláště Jana Blahoslava, jak rostl v jejího mluvčího a vůdce, jak ji přerůstal a ukazoval směr jejího dalšího vývoje. Tam, kde u něho pozorujeme odklon od pozic zastávaných starší Jednotou, nebo i nový, odlišný dogmatický výraz, je třeba, abychom pamatovali, že ani on, ani

Jednota nemohla zůstat stranou od vývoje, kterým procházel soudobý protestantismus vůbec. Komenský citlivě reagoval na tento vývoj, ba v nejednom ohledu jej předbřhal. Vidíme jej na přechodu dob — a jeho vlastní věk obsahoval plné půlstoletí ustavičné práce, a to v období, v němž se evropský duchovní život vůbec pronikavě měnil. Komenský nebyl jediný, jenž poznal nedostatky ortodoxie a razil cestu reformám v církevním životě.

Důraz na životní stránku křesťanství, který zvláště jasně vyslovoval, převzal ovšem z domácí tradice bratrské, dovedl jej však rozšířit na nové oblasti — připomeňme jen jeho všenápravný program a jeho místo mezi průkopníky zahraniční misie.

Naproti tomu je u Komenského zřejmé soustředění na osobní zbožnost, kde bychom v bratrské tradici čekali důraz na nezbytnost života ve sborovém společenství. Je to ovšem protiváha k zanedbání zájmu o duchovní život jednotlivce, která v německém protestantismu proráží již u Jana Arndta a projeví se plně hned po smrti Komenského v silném *pietistickém* hnutí. Mezi jeho předchůdce a pěstitele Komenský nesporně patří — ovšem nejen rázem své niterné zbožnosti, ale i právě zmíněnou vytrvalostí ve výzvách k reformě života a k velmi činnému rozšíření pracovního pole církve nad péči o čisté učení. Hlavně pěstováním osobní zbožnosti a výzvou k mravní ukázněnosti působil pak pietismus velmi silně na naše emigranty v první polovině 18. století. Ale tentýž Komenský, který razil cestu pietismu a jeho soustředění na jednotlivce, staví se v tradicích staré Jednoty proti roztříštěnosti církve v jejím zřízení, varuje před independentismem a doporučí klady episkopalismu a presbyterianismu, ač by jej sympatie pro pietistické separatisty mohly vést spíše opačným směrem.

Stejně je tomu s tendencemi, jimiž patří mezi *předchůdce osvícenství* a protestantské osvícenské theologie. Ukazovali jsme na jeho blízkost přirozené theologii. Bylo to blýskání na časy na této straně bohoslovecké oblohy. Všecko ukazuje, že by tomuto stupni bohosloveckého vývoje česká církev neušla, i kdyby nebyla prošla pobělohorskou katastrofou a kdyby ji v tomto období zastupovali docela jiní lidé nežli Komenský. Měla by vedle svých pietistů i své racionalisty v rozmanitém

odstupňování odklonu od ortodoxie i od ryzí reformační zbožnosti.

Mezi evangelickými *emigranty 18. století* měl literární odkaz Komenského veliký význam. Docházelo k renesanci zájmu o něj a k obnovení jeho vlivu, zejména když do Berlína přišel Jan Theofil Elsner, aby se tu stal duchovním správcem Čechů reformovaného vyznání (1747). Ve spolupráci s některými berlínskými Čechy vydával spisy Komenského, namnoze takové, které se nám zachovaly jen jejich prostřednictvím nebo byly v původním vydání objeveny teprve v posledních letech. Ostatky českých evangelíků v cizině a po nich i zbylí tajní evangelíci doma čtli v těchto berlínských a hallských špalíčcích „Praxis pietatis“ i „Nedobytedlný hrad“ a „Přemyšlování o dokonalosti“, „Boj s Bohem modlitbami“ i „Poslední vůli“ Komenského, jeho kázání i „Historii o těžkých protivenstvích“ a „Historii“ Lasického a k ní připojené Komenského „Napomenutí“, jeho „Kšaft“ i „Smutný hlas“ a „Labyrint“. Jiné jeho spisy byly vydávány v době toleranční již doma a na Slovensku. „Persekuční knížka“, jak bývala lidově zvána „Historie o těžkých protivenstvích“, nesměla ovšem v habsburských zemích dlouho vyjít; ještě r. 1844 jí poskytla útočiště slezská Jelenia Góra (Hiřberk). První *novodobý* český životopis Komenského napsal František Palacký, syn hodslavského evangelického učitele (1829). V řadě evangelických vydavatelů Komenského pokračoval v Praze Vincenc Paseka, jež vystřídal na vyšší úrovni Spolek Komenského zejména prací L. B. Kašpara, v naší době především Bohuslav Souček v Táboře svými kritickými edicemi. Některé spisy Komenského vydali až doposud jen čeští evangelíci, k nimž se významně z evangelických Slováků přiřadil Ján R. Kvačala a z německých údů obnovené Jednoty bratrské (ochranovské) i českými edicemi Jos. Th. Müller.

Spisy Komenského a jeho památka způsobily velikou měrou, že Jednota bratrská vyrostla v očích českých evangelíků v uznávanou nejvýraznější ratolest na stromě české reformace, někdy až na úkor památky o tolik větší církve podobojí. Čeští evangelíci, kteří byli od tolerančního patentu údy církve augsburské a helvetského vyznání, přihlásili se pak k bratrskému dědictví a zároveň k poslednímu českému senioru někdejší

Jednoty při svém spojení v českobratrskou církev evangelickou přijetím vyznání víry Jednoty bratrské v jejím posledním vydání, které r. 1662 upravil Komenský. Proti vlastnímu nadání obdržela jeho jméno evangelická bohoslovecká fakulta v Praze r. 1950, zatím co se po něm nazývá tolik pedagogických a kulturních institucí, až i slovenská univerzita v Bratislavě.

Je na nás evangelicích, aby jeho jméno bylo v našich ústech skutečnou přihláškou k jeho odkazu. Promlouvá k nám naléhavě z jeho života a z jeho spisů vždy novým podnětem k víře, lásce a naději, obrácené k Ježíši Kristu, a vybízí nás stále k novým úkolům.

Výňatky ze spisů

Náš výbor ze spisů Komenského je zaměřen především k jeho křesťanské víře, lásce a naději. Volili jsme raději delší ukázky nežli třišt přiliš drobných výňatků; musili jsme tedy výběr obmezit na menší počet jeho děl.

Rádi bychom čtenáře získali, aby se začel do mluvy a slohu Jana Amosa. Zprvu se může zdát přiliš starobylá řadou výrazů a slov a přiliš zatížená zálibou v široce rozvinutých periodách. Brzy však poznáme mistra slova i slohu. Jeho věty vynikají promyšlenou stavbou a působivostí. Oceníme jejich bibličnost a sílu neodbytných výzev vzatých ze spisů prorockých a apoštolských, i průraznost a vroucnost úpěnlivých, opět z Písma čerpaných modliteb. Pochopíme, proč znalci vysoce hodnotí jazyk Komenského pro bohatství jeho slovního pokladu a básnických ozdob.

Proto nijak neupravujeme vybrané výňatky a spoléháme, že čtenář našemu způsobu porozumí. Neměníme ani pravopis ani mluvnické odchylky. Nesjednocujeme pravopis a mluvnici Komenského, kde shledáváme nejednotnost u něho samého. (Pro snadnější pochopení připomínáme, že tvar „aby“ nahrazuje u Komenského, a v tehdejší češtině napořád, také druhou osobu jednotného čísla: „abys“.) Dodržujeme způsob odkazů k biblickým knihám a zkracování jmen biblických knih podle edic, z nichž výňatky vybíráme. K těmto edicím poukážeme na konci každého výňatku. V zájmu jednotné úpravy však vypouštíme sumáře a postranní nadpisky, připojené v originále Komenského jen k některým spisům.

Petru Montanovi POZDRAV!

Již po celá dvě léta na mne bez ustání naléháš, abych ti sdělil soupis svých spisů v didaktických i jiných oborech, protože mnozí se vyptávají z dychtivosti věděti, co a kde bylo vydáno. Často jsem ti odpovídal, že mi má paměť (po ztrátě knihovny, kterou sežehl oheň) neposkytuje náhradou všecko, že dále nebyly všechny spisy vypracovány tak, aby mne těšilo ukazovati na ně jakožto na vlastní, a konečně že nevidím, k jakému užitku bych si měl přát, aby takový seznam tu byl. Když však znovu neodbytně naléháš, uposlechnu a po té stránce, sám jsa již před smrtí, přehlédnou část svého života, avšak tak, abych — bude-li v tomto záměru něco pošetilosti — směl říci s apoštolem: „Učiněn jsem nemoudrým, chlubě se; vy jste mne k tomu přinutili.“

Především však prohlašuji, že jsem nikdy neměl v úmyslu po latinsku něco psáti, natož vydávati. Brzy v mládí pojala mne touha, abych toliko pro svůj národ složil v mateřštině nějaké knihy a jemu tím prospěl, a ta touha mne neopustila po celých těch padesát let; naproti tomu k jiným pokusům mne přiměly jenom vnější příležitosti. Těch příležitostí se dotknu, když si tak přejete, a podám nejprve přehled spisů psaných mateřštinou.

V Amsterodamě 10. prosince 1661

Z LISTU PETRU MONTANOVÍ PODLE EDICE BOHUMILA RYBY
STO LISTŮ JANA AMOSA KOMENSKÉHO, VYD. JAN LAIGHTER,
PRAHA 1942.

Theatrum

universitatis rerum. To jest Divadlo světa a všech-
něch všudy předivných věcí jeho, kteréž na nebi, na
zemi, pod zemí, u vodách, v povětří a kdekoli v svě-
tě jsou a neb se dějí a dítí budou od počátku světa
až do skonání jeho, a až na věky věkův.

KAPITOLA 12.

Že svět a všecko, což v něm, krásné jest.

Ne bez příčiny svět Řeckým jazykem KOSMOS, to jest krásný;
a Latinským mundus, to jest čistý, nazván jest. Nebo všecko
v něm krásné, čisté, libé a zpanilé jest, a krásu neviditedlnou
neviditedlného Boha maluje. Nevidí-li kdo té krásy v světě, ten
málo vidí. Nebo zdaliž toto předně ušlechtilá ozdoba světa
není, že v takovém náramném množství věcí taková náramná
rozličnost a jedné věci od druhé rozdílnost se nachází? Tak
zajisté rozdílné jsou všech věcí tvárnosti, že ani jedna se ne-
najde, kteráž by ve všem druhé podobná byla. Kam se obrátí
člověk, nač pohledí, vše jiné a jiné. Což, pravím, ušlechtilosti
základem jest. Kdyby zajisté všecky v světě věci jednostejně
byly, všecky veliké neb všecky drobné, všecky tělesné neb
všecky duchovní, všecky světlé neb všecky tmavé, všecky tekut-
é neb zase všecky tvrdé a celistvé, všecky řídké neb všecky
husté, všecky mrtvé neb všecky živé a hmyzíci se etc., nic by
to nebylo, žádné by nebylo krásy a příjemnosti. Ale že pak
všecky ty věci tak od sebe jsou rozdílné, že ani jedna nemůže
nalezena býti, kteráž by druhé ve všem podobná byla, to jest
řemeslnictví Božího důvod znamenitý. Obracuj se v světě, kam
chceš, vše jiné a jiné věci spatříš. Jiná jest podstata žvlů, jiná
oblohy; zase jiná sláva a stkvělost slunce, jiná měsíce, jiná
hvězd, a i hvězda od hvězdy dělí se v slávě. Na zemi pak v ta-
kovém množství věcí předivných nic není než samá rozličnost.

Nebo našlo-li se kdy, aby mezi takovým počtem lidí dva třeba samou aspoň tvárností všelijak k sobě podobní byli? Viděl-li kdo kdy stromy dva naskrz k sobě podobné? jednostejnou velikost a neb rozložení oudů mající? Ba více dím: viděl-li kdo kdy bylinky dvě jednostejné ve všem k sobě podobnosti? Jiná jest věc, že lidé, když uměním řemeslnickým něco podlé svých form dělají, že podobných sobě věcí mnoho nadělati mohou; jako jedním sekretem mnoho pečeti vytisknouti; do jedné formy mnoho jednostejných obrázků slíti; jedněmi impresorskými charaktery mnoho jednostejných knih vytisknouti. O skutcích Božích stvořených řeč jest, v nichž pravím, že rozličnost jest náramná a nevystihlá. A nejen strany podoby zevnitřní, kterouž zrak rozeznává, jest rozdílnost taková, než i strany jiných případností, kteréž se sluchem, čichem, dotčením, košťováním rozeznávají. Barvy zajisté, hlaholové, vůně a chuti věcí se přídržející divně jsou od sebe rozdílné. Kolik kdy v světě lidí jazyku k mluvení užívalo, každý svůj zvláštní hlahol od jiných rozdílný měl a má; tak že jednou neb dvakrát člověka mluvití slyše, již po samém hlasu ode všech jiných rozeznati se může. A co více toho, mysl každý dále. Ó coť v Bohu našem divná nějaká a přemilostná musí býti krása, z něhož všecka ta krása rozličnost vyplynula a vyplývá! Nebo rozumíme, že cokoli v stvořených věcech jest ušlechtilosti, to v nestvořené té studnici všecko pospolitě, ale vyvýšeněji se nalézá. A rozumíme také, že proto Bůh divných těch a rozmanitých věcí rozličnost vyvedl, že v jedné věci a jedním způsobem krása nestvořené znamení ukázati se nijakž nemohlo, než rozličným způsobem, jaká sličnost tam jest, jakž takž se namítá. Byť nestvořená ta krása tak očima spatřítina býti mohla, jakž zevnitřní okrasa všech věcí zraku jest pochopitedlná, divné bychom věci viděli. A neb aspoň kdybychom rozličnost a ušlechtilost těchto věcí tak souditi uměli, jakž náleží, a skrze to podávali se tam, odkudž ona plyne, byli bychom jistě zažžení k zamilování nade všecko té dokonalé kráse, kteráž všecko v sobě má, což jinde v věcech jiných porůznu jest. Ale což? Co nám v očích, uších, rukou, s tím se pěstujeme; Boha proto že nevidíme, neslyšíme, nemakáme, jako věc vzdálenou sobě fintujeme, a což nám neleží v očích, to i z myslí vymizí snad-

ně. Toto aspoň z rozjímání té hojnosti věcí rozličných ať nám zůstane, abychom poznali, jak hojný jest v umění svém Pán Bůh náš, kteréhož příčinou můžeme s apoštolem říci: Ó hlubokosti bohatství, moudrosti a umění Božího! K tomu nejen proto krásný jest, že tak rozličnými tvory naplněn, ale i proto, že každá věc sama v sobě i bez přirovnání k jiné krásná, zpanilá a libá jest smyslům člověka. Ušlechtilá jest okrouhlost nebe, a spatřování světla nebeského očím jest žádostivé. Slušné oblaků bělostkvoucích nad námi roztažení a sem tam se vznášení. Libá bývá povětrí jasného tichost, libé i vání jeho povlovné. Pěkná jest a příjemná zraku voda tekutá a čerstvá. Země sama hmotností svou příjemná jest, kteráž však ozdob svých plno má. Přikrývá ji a ošlechtuje milostně tráva polní, byliny zahradní, dříví lesní, kteréž věci zeleností svou, květem rozličným a ovotcem divným k rozkoši přivedí syny lidské. Co pak životčichové rozmanití, co ti ušlechtilosti světu dodávají? Sám ten život, dýchání a hýbání jejich divného jest cosi. A každé z nich zvláštního něco zdárného při sobě má. Slibná jest očím a kochání přináší rozličnost barev, uším rozličnost hlaholů, líbě proti sobě a s sebou vznějících, příjemná jest dásním rozličnost chutí a šmaků, chřípím pak rozličnost vůní líbost a kochání přináší. Proměna také časů, den, noc, svitání, mrkání, léto, zima, jaro, podzimek, rozdílná dlouhost neb krátkost dnů a nocí; též nastávání, přibývání a ubývání měsíce, všecko podlé rozličnosti své příjemné jest, a žádostivá jedna každá věc časem svým. Ale nelze o tom tak mluvit, aby rozličnost neb ozdoba řečí rozličnosti a okrase věcí, o nichž mluvíme, vrovnat se mohla. Zvláště kdybychom tomu rozuměti mohli, co to jest, což se v knize Moudrosti k ukázání ušlechtilosti světa praví, že všecko v něm Stvořitel na počet, na míru, na váhu spořádal. Kdež o jakési proporci moudrost vypravuje, podlé níž Hospodin svět stvořil, ale tu proporci kdo vystihne? Mluví cosi nápodobně Pán Bůh sám skrze Izaiáše, že on vody hrstí změřil a nebesa pídí rozměřil, a že změřil měrou prach země, a zvažil na váze hory a pahrbky. Ale vysokéf jest rozumu našemu tu proporci, kteréž Bůh při svých šetřil, vyšetřiti! Totoť toliko viděti můžeme, že jakž svět podlé té sobě známé

proporcí spořádal, že to velmi slušně všecko stojí; a nic ušlech-
tějšího žádná mysl nad ušlechtilé tohoto světa složení vymys-
liti by na věky nemohla.

THEATRUM UNIVERSITATIS RERUM, VEŠKERÉ SPISY J. A. KO-
MENSKÉHO, SV. I., BRNO 1914, VYD. JAN V. NOVÁK A JOS.
REBER.

Retuňk

proti Antikristu a svodům jeho, kteříž v zarmoucených těchto časích k zahynutí nešťastně se rozmáhají a nejedněch od víry odstupování se děje, těm, když by duše své retovali a před zahynutím vystřáhnouti dáti chtěli, podaný od jednoho z milovníků Ježíše Krista.

KAPITOLA 1.

Naříkání nad vrtkavostí lidskou a snadností k oblíbení bludů a svodů.

Nežalostnější jest při nás lidech tato věc, člověče pobožný a křesťanský, kteráž pádu rajskeho a porušení nás nejpatrnějším jest důvodem, že my sami z sebe vždycky jen ve zlé lezeme, a i když Bůh, bídy naší se ujímaje, pomoci k dobrému obmejšlí, držeti se jich neumíme, než předce samým hned přirozením svým k tomu se neseme, což spasení našemu odporného jest. K ukázání toho připomenu tuto, jak Pán Bůh mnohokrát již v lidském pokolení reformaci činil a na cestu spasení navodil, an nesmyslné to pokolení vždycky zase s cesty zbíhá a v divné motaniny a bludy vchází k svému zlému. . . .

Hned brzy po smrti Adamově velmi hrubě lidé na to zapomenuli, oddali se téměř všickni napořád hříchům a bezbožnostem, tak že Bůh, vida, kterak všeliké tělo porušilo cestu svou, k naříkání nad lidmi přiveden byl a litoval, že kdy učinil člověka, s nímž se tak nepadnutí musí (Gen. 6, 6). Za čímž přišlo to, že poslav na ně po všem světě povodeň hroznou a jediných toliko osm duší v korábu živých zachovav, všecky zatopil, s těmi pak, kteréž zachoval, učinil smlouvu, aby jemu věrně sloužili, že chce Bohem jejich býti (Gen. 9).

Pamatovali na to opět poněkud obyvatelé země, zvlášt dokudž Noe pobožný živ byl; potom navrátili se v to, což ohavností bylo Bohu, a opustiv Boha a službu jeho, vydali se v modlářství rozličná, tak že nepravostmi naplněna byla země. . . .

A summou, velmi nestálá Boží služba v tom lidu bývala. Někdy pod některým králem rozkošně zkvetlo náboženství, jako pod Davidem, Šalomounem, Ezechiášem, Joziášem. A když církev jako kvěsti v pravdě Boží začala a málo v tom potrvála, tož hned za tím bludy a svody se zmohly. A tak bývali pilní služby Boží a zákona jeho, že naposledy i zákon Boží k ztracení přišel. Kterýž když za času Joziáše nalezen byl a čten, divili se všickni těm věcem jako neznámým, kteréž v něm psány byli, a porozuměli, jak daleko odstoupili od Boha a zákona jeho i oni i otcové jejich (2 Paral. 34). Takž začali podlé zákona Pánu Bohu sloužiti, ale jakž pobožný král Joziáš umřel, takž zase téměř všickni na pobožnost zapomněli; až Pán Bůh, zajetí do Babylona na ně dopustiv a 70 let tam jich nechav, posloužil jim k srozumění sobě a ku pokání. Ale i to opět nedlouho trvalo; zase v církvi té Boží Izraelské bludové se rozmáhali jedni po druhých, a tak se dalo až do Krista, tak že počtu není, kolikrát ta stará Boží církev na zmotání přicházela a kolikrát ji Bůh retoval.

Kristus přijda reformoval a obnovoval službu Boží milostivě, vyčišťoval nákvasy bludů farizejských a k tomu, v čemž čistá, nepoškrvněná služba Boží záleží, ušlechtilé vedl. Začala se odtud církev křesťanská, kteráž v počátku malá byla a mdlá, ale čím dále tím více se sílila, až i po všem okršliku zemském se rozprostřela. Ale neměla a nemá štěstí lepšího než stará církev před Kristem. V počátcích na roztrhání bývala přivozována pokušeními a protivenstvími rozličnými, kterýmiž tyrané světa křesťany bědovali, tak že mnozí z bázně a strachu od Krista odpadali. Ale i tu Pán Bůh své vyvolené retoval, aby i v mukách jakýchkoli při něm stáli byli a od spasení v Kristu odvesti se nedali.

Potom když císařové křesťanští nastali a církev pokoje dostala, tu v samé církvi doma zrodili se zhoubcové církve, kacíři rozliční, Photinus, Eutyches, Arius, Nestorius, Mani, Pelagius etc., kteříž bludy svými jako jedem mnohé nakažovali a od pravé Boží cesty odvodili. Retoval i tu Pán Bůh lidské pokolení, když způsobil, aby rozličná ta kacírstva slovem Božím přemáhána byla a k vyhynutí přicházela.

Za tím začala se větší bída světa a svodové (podlé Kristova předpovědění) na všechny strany více než kdy prvé se rozmohli

tehďáž, když se plniti začalo to, což Kristus pověďěl: Přijdou mnozí ve jměnu mém. Přišel zajisté nejprvé a zjevil se v východních krajinách Machomet, prorok falešný, kterýž smíchav náboženství židovské, křesťanské a pohanské spolu, udělal z toho Alkoran . . .

Nemnoho lépe týchž časů diti se počalo na západu slunce, když biskup římský za nejvyššího biskupa všech biskupů a za jediného náměstka Kristova se vyhlásil a tak na Kristovo místo se posadiv, sobě moc nejvyšší loupežně přivlastnil, jakoby mu slušelo všecko činiti na nebi i na zemi, cožkoli se jemu líbí. Proti čemuž ač mnozí pobožní se postavovali, však poněvadž Bůh slepotou tehďáž svět trestati byl umínil, dopustil, aby se podvodové zmohli a papež, opanující moc v církvi Boží a podlé vůle své náboženství formujíc, zavedl křesťanstvo od původu jeho tak daleko, že již církve křesťanské k církvi první apoštolské ani podobnosti nebylo. Všecko pravé náboženství obrátil v marné ceremonie, artikulové víry křesťanské zfalšování, jiní zase noví artikulové, o nichž Písmo a stará církev nic nevěďela, k víře přidání: o mši modlářské, o lživém očistci, o marném vzývání svatých, o daremné pouti k svatým etc., a tudy všecko náboženství křesťanské zpleteno, zatemněno, naprzněno a jedem lýtým napuštěno.

Trvalo to mnohé časy, ačkoli Pán Bůh vždycky míval své, kteříž upěli nad zavedením lidu křesťanského a ostříhajíce se před svody těmi Antikristovými, v tajnosti a tichosti upřímě sloužili Pánu Bohu svému (vide librum Catalogus testium veritatis). Avšak obzvláště Pán Bůh církev svou v tom zavedení retovati počal okolo léta Páně 1360, když skrze Wiklefa, Husa a jiných množství pobožných mužů ohavnosti Antikristské začal odkrývati a světu zjevovati; což potom dokonaleji skrze D. Lutera (a jiné osvícené muže, kteréž těch časů vzbudil Bůh) učinil. Kteréž divným obdařiv osvícením a zvláštní udatností, způsobil skrze ně to, aby všemu takměř křesťanstvu svodové Antikristovi v známost vešli. Ó, jaká tehďáž mnohých radost byla, když z temností těch divně prohledli a světlo evangelium sv., prvé pod kbelcem držané, jasně jim třpytěti se začalo! . . .

Ale, ó nešťastné pokolení lidské, tak-liž zapomínanedlní budeme, abychom v tak krátkých letech na ten Boží retuňk, na horlivost našich milých předků, až také na Písma svatá, což

nejškodlivější věc jest, se zapomínali? Zase-liž k Antikristu, z jehož zavedení Bůh naše předky a nás vytrhl, navraceti se budeme? Zase-liž světlo Písem svatých opustíme a lidským výmyslkům mámiti se dáme? Ach, dějeť, dějeť a žalostně děje se to. V krátkých teď letech nemálo těch, kteříž utekli byli nečistot a poškrvn Antikristových, zase co svině do kaliště bláta k zahynutí duší svých se navrátili. Nemálo panstva urozeného, nemálo nižších, někteří mocí přinuceni, někteří ulisností přelštění jsouce, evangelium sv. a pravdu Boží čistou opustili. A rozmáhají se na každý den při straně Antikristově svodové, při nás pak při mnohých malátnost, rozmařilost a hovadská jakási bezpečnost a nepozor na to, co se děje, že již k tomu se chýlí, jakoby Bůh znovu Antikristu v moc dáti chtěl nevděčné křesťanstvo, aby se naplnilo Písmo, že poněvadž lidé lásky pravdy nepřijali, aby spasení byli, Bůh jim pošle mocné dílo podvodů, aby věřili lži a odsouzeni byli všickni, kteříž neuvěřili pravdě (2 Tes. 2, v. 10. 11. 12).

Budiž tobě, ó Bože nesmrtný, žel té tvé při nás lidech vedené práce, poněvadž již ani to nepostačuje, že tak často nás retovati ráčí tvá Božská dobrotivost, my pak předce nazpět lezeme a z cest tvých odcházíme. Budiž aspoň těm milostiv, kdož se bojí jména tvého, a nevydávejž jich v loupež sšelmilé Antikristově moci. Já teď z tvého, ó velilý Bože, svatého slova retovati budu ty, kteříž v nebezpečenství Antikristských svodů zůstávají. Ty mi uděl své pomoci a retuj sám, kohož ráčíš, nebo sám srdce lidská v moci máš.

KAPITOLA 27.

Naučení těm, kteříž libá pokušení od Antikrista snášejí.

Píší poetové, že v moři na místech některých jsou potvory mořské, nazvané Sirenes aneb ochochule, kteréž půl panny a půl ryby jsouc, rády se okolo lodí protulují a tak libé zpěvy vydávají, že plavci a jiní na lodí jich poslouchajíce, v sen upadají a skrze to aneb sami z lodí vypadají, aneb ony přicházejíce, lodí podvracují. Což báseň sic jest, ale věc pravá tím se vyznamenává: nebezpečenství totiž naše lidské na světě...

A protož, potkávají-li koho takové světa ochochule a má-li kdo podávání sobě slávy, zboží, ouřadu a cokoli by jmenováno býti mohlo, čímž nepřátelé k sobě loudí, aneb i vlastní žádost po těch věcech se táhne, tedy těchto šetř regulí, kteréž z Písma sobě i každému sem vybral, a budeš bohda při Kristu nepohnutý.

Nejprvé sobě tak o tom přemýšluj: Nu, potkává mne nyní štěstí světa; oblíbím-li tyto prostředky, budu moci v světě býti nětčím a míti se dobře. Než mezi tím, jest-liž pak toho mně jaká potřeba, abych já tento svůj způsob proměňoval a lepšího opatření neb důstojnějšího místa hledal? Jestližeť se zdá potřeba, myslí sobě dále: snad, kdyby Pán Bůh při mně potřebu těch věcí byl znal, byl by mne tím bez mé starosti opatřil, poněvadž on má péči o nás. Snad znal, že tak mně lépe jest, abych níže jsa, v víře, v pokoře a v pobožnosti snáze zachován byl — zvláště poněvadž příkladové ukazují, že bohatství a sláva řídkým k lepšímu posloužila, než k horšímu často bývá. A protož nebudu se vytrhovati z Božího vedení, aniž sobě sám nějakého štěstí neb neštěstí obmýšleti budu. Když mne tak Pán Bůh míti chce, nechť jsem. Líbí-li se jemu k čemu víc mne přivesti nežli nyní jsem, nechť on to učiní, a ne já. Tato regule jest vzata z těchto a podobných míst Písem sv. Žal. 37, 5: Uval na Hospodina cestu svou a slož v něm naději, on všecko zpraví. Žal. 75, 7: Ne od východu ani západu ani od pouště přichází zvýšení, ale Bůh ponízuje a povyšuje . . .

Druhé, myslí sobě tak: Nu, bych pak já i potřeboval těch věcí, kterýchž mi se naskýtá, již mi jest o to činiti, že prostředkové, jichž se k dojití toho naskýtá, zlí jsou: abych totiž já Boží pravdu, kterouž sem poznal, opustil, Krista a víry v něho zapřel, svědomí svému násilí učinil a proti svědomí nětco lidem k vůli věřil neb mluvil a činil. Ješto se to netrefí; Kristus zajisté jinak v té věci příklad na sobě ukázal. Nebo když na poušti lačněl a vlastně sama nouze jej doháněla, aby se o opatření života staral, on však raději hlad snášel, nežli by nenáležitého, sobě podaného prostředku užil . . .

3. Nebo pomysli sobě dále, jest-li hodné, aby člověk jisté pro nejisté opustil? Jisté jest to, což Kristus svým věrným sluhám slibuje. Jan 12, 26: Slouží-li mi kdo, poctí ho Otec můj, a kdež sem já, tu i můj služebník bude; a posadím ho s sebou na trůnu

svém (Zjev. 3, 21). To mluví ten, jenž klamati neumí, a jest nad nebe i zemi stálejší slib jeho. Antikrist pak a jeho rota slibují slávu, ouřad, statek etc., ale to všecko jest nejisté. Předně proto, že ne vždycky mohou dáti, což slibují; nebo jsou příkladové, že některým zlaté hory slibovali, ale dotáhnouti nemohouce, ledačims je odbyli. Někdy ani nemíní dáti, což slibují, než jen z obyčeje, leda do své leče uvedli, slibují: jako když slibují zboží, tu jistá věc, že klamají a dáti nemíní; nebo příkladové po všem světě ukazují, že regule jejich jest b r á t i, a n e r o z d á v a t i. Jsou zajisté střeva nesytá, kteráž ač mnoho mají, avšak jim samým to, což mají, nestačuje, nerci-li, aby jiným rozdávatí měli; leč snad s počátku nětco učiní pro podtržení. Mohloť by sic býti, že by snad svým prostředkováním odjinud nětco přivesti a k něčemu dopomoci mohli a chtěli; ale jakýž na tom užitek? Dopomohou-liť oni k čemu, jistotně jižs prodal svobodu; budeš jejich manem, čiň všecko po vůli jejich. Nebude-li toho při tobě, treffi oni, jak tě zase o to připraviti a třeba naposledy k hanbě přivesti. Nelze tehdy jistu býti těmi věcmi, které slibují. Ovšem pak nejisté jest všecko to proto, že ty sám nejistý jsi: nevíš, dlouho-liť by se těch věcí dostalo uživati, rok-li, či měsíc, či den jeden; ješto tamto jistá jest věčnost. Na nejisté tedy sliby, a jakž obecný lid říká, tany vanty spouštěti se v tak velikých věcech, lehké myslí jest znamení. Zvláště když za nejisté trošty jisté mzdy se žádá, duše totiž tvé a statku tvého. Nebo toť stojí předce, žeť oni neumějí než pásti se tukem ovcí svých a ostříhávati z nich vlnu.

Čtvrté, mysl na to, že by svědomí své (kteréž tobě ukazuje a svědčí, že to jest cesta Boží, po níž jdeš) jistotně znepokojil a k trápení přivedl. Nedaloť by pokoje i uprostřed těch tvých rozkoší, kteréž by sobě zvolil, ale vždycky by tě kormoutilo a k soudu toho Pána, jemužs všelijakým způsobem věrnost chovati povinen byl, volalo. Dusil-li by v sobě tu svědomí svého živou a pálicí jiskru (jakž mnozí činí a rozličnými kratochvílemi a tovaryžstvem i trošty lecjakýmí mysl svou z tesknosti vyrážejí a jí kojí), zdaž nepřijde čas, že se ta jiskra tak rozhoří, že ubrániti moci nebudeš? Při smrti totiž, kdež každého člověka svědomí zlého i dobrého, byť ono před tím mrtvé bylo, procítí a člověku všecky jeho věci na pamět přivodí. Ah, pomysli, jak tu bývá přepotěšeně, když člověk s Ezechiášem,

na smrtedlné posteli leže, říci může: Pamatuj, Hospodine, že sem stále chodil před tebou v pravdě (4 Král. 20, 3) . . .

Páté, suď i to, jest-li hodné, aby pro dojití věcí časných věčné v šanc sázel? Časné to a vezdejší cokoli jest, pomínutelné jest, špatné jest. Onono pak, čehož v naději čekáme, jest neskonalé a jest nade všecku výmluvnost důstojné a slavné. Polož oboje na váhu, a které vzáctnější bude, to sobě oblib a vyvol, jestliže moudrý jsi. Podává tobě Antikrist přízně? Pán Bůh s přísahou slibuje, že tě milovati bude jako zřítelnicí oka svého, budeš-li jemu sloužiti (Jan 14, 23., Zach. 2, 8., Izai. 43,). Podávají tobě mocní a slavní přátelství a tovaryžství? Bůh a všickni nebešfané také tě k sobě volají a přátelství podávají. Slibujíť tito slávu na světě? Bůh na nebi korunu strojí, kdož by jemu věrně sloužil. Ukazujíť zámky, hrady, města? Bůh na výsosti připravil paláce jasností a stkvělostí věčnou naplněné a ty chová milujícím sebe. Poskytajíť úřadů slavných? Bůh takovým úřadem poctiti strojí svaté své, aby spolu s Kristem svět soudili (1 Kor. 6, 2). Líbíť se a vábí k sobě manželství zdárné? Bůh, krása nestvořená, zasnoubiti tebe sobě strojí na věčnost, budeš-li jemu věren (Ozeáš 2, 19). Máš naději k zbožím a statkům pozemským? Bůhť nebe odvésti slibuje i se všechněmi poklady jeho za dědictví, jestliže jemu se zachovati hleděti budeš. Sudiž rozdíl a poznej, nejsou-li věci, kterýchž Bůh podává, tisíckrát vyvýšenější a sladší nad ty, kterýchž svět naskýtá? Zemské věci zemské jsou a známé nám; to pak, což Pán Bůh strojí dáti, budeš-li jemu věren, jest takové, že nic tomu podobného ani oko nevidalo ani ucho neslýchalo ani na srdce lidské nevstoupilo. . . .

Naposledy, měj vždycky, pobožný člověče, před očima, nýbrž na srdci napsáno toto Kristovo utěšené promluvení: Co jest platno člověku, by pak všecken svět získal, a duši své uškodil? a jakou odměnu dá za duši svou? (Mat. 16, 26). Kdožť slávu tohoto světa nenáležitě miluje, Kristem podlé světa chudým velmi snadně pohrdne a jej opustí, nebo té u něho nenajde. Skutek pravdu tvrdí.

Tyto všecky věci bedlivě a nábožně rozjímej, kohož by koli líbosti světa podjímalý a od pravdy evangelium k sobě táhly. A připojuj k tomu vroucí a opravdové modlitby, s Davidem s. říkaje: Nedopouštěj, Hospodine, srdci mému uchýliti se ke zlé

věci, abych nebyl přelouzen líbostmi těch, kteříž činí nepravost (Žal. 141, 4). Item: Oznam mi cestu, Bože můj, po níž bych choditi měl, a duch tvůj dobrý vediž mne po ní jako po rovné zemi (Žal. 143, 8. 10). Nechať se jiní doptávají na dobré dny na zemi, ty svět mně jasným obličejem svým a dej, ať to jest radost srdci mému (Žal. 4). Kdož tak činiti bude, ten i uprostřed líbostí světa spatřovati bude větší líbost v Bohu a v té naději, kterouž nám dal k milosrdenství svému, a podlé toho nepohnutý bude každý takový a potěšeně při naději spasení svého, mocí Boží jsa ostříhán, ostojí (1 Pet. 1, 5).

RETUŇK PROTI ANTIKRISTU, VYDÁNÍ BOHUSLAVA SOUČKA
POD NÁZVEM „O PAPEŽSTVÍ“, ČESKOBRATRSKÁ JEDNOTA MI-
SIJNÍ, PRAHA 1924.

Přemyšlování o dokonalosti křesťanské

kteřouž Bůh vyvoleným svým v slovu svém ukazuje, Duchem svým v nitř vnuká a ji v nich k nevypravitelnému jejich potěšení rozličnými odpornými věcmi rozněcuje a k plnosti přivodí.

O vzniku „Přemyšlování“ poučuje nejlépe vroucně cítěný, tklivý doprovod, kterým je Komenský sám původně opatřil:

Manželko má milá,
klénote můj po Pánu Bohu nejdražší!

Poněvadž z vůle a dopuštění Božeho před vzteklostí lidskou ustupuje tebe sem se vzdáliti musel a tobě tělem přítomen býti nemohu, z čehož vím, že zámutek a tesknost, jichž i já prázden nejsem, tvého srdce částí jsou hosté, aj, teď já tobě knižečku tuto místo sebe pro potěšení posílám.

Nebo kráčeje já smutnými cestami svými, v nejedna přemyšlování o divném Božím nás vyvolených řízení, kterak ne vždycky příjemné, vždycky však spasitelné bývá, sem se vydal, a skrze (to) rozličné sladkosti pod hořkostí tou se kryjící seznáváje, uložil sem, nežli bych dále od tebe zašel, abych v místečku tomto, kdež sem stín míti mohl, za některý den se pozdrže, sobě i tobě v rozloučení našem k potěšení aneb aspoň tesknosti ku zmenšení o těch věcech něco napsal a tobě jeden exemplář pošle, druhý místo tovaryše cesty (s) sebou vzal. I urodil se tento krátký ve slovích, ale hojný ve smyslu spisek o dokonalosti křesťanské: v čem záleží a jak divnými k ní cestami Pán Bůh vede, koho ráčí.

Ze kteréhož traktátu budeš moci vyrozuměti, že darmo jest na světě sobě, jak by člověk od Boha veden býti chtěl, vybírat, než že nejlepší jest povolně, byť i s plačky bylo, za Pánem Bohem jíti a všecko, štěstí i neštěstí, radost i zármutek, smích i pláč s poděkováním z ruky jeho přijímat.

Najdeš tam nejedny věci, z nichž se aneb upamatuješ, aneb poučíš, aneb ke snášení dalšího kříže nastrojíš, aneb naposledy, jak potěšení toho, k němuž nás po přejití kázně, věříme, navrátí Pán Bůh náš, pobožně užívati, naučíš.

Čtiž tedy pilně knižečku tuto, a ne jen čti, ale bedlivě rozvažuj a v přemýšlováních svatých se cvič, na mě při tom zvláště modlitbami svatými, jakž náleží, laskavě vzpomínajíc, ale více na Boha, kterýž tvá i má ta největší ať jest útěcha.

Mějž se dobře! a Pán Bůh tobě i nastávajícího tvého kříže vystátí pomáhej, aby ku společnému našemu potěšení bylo.

Datum z místa Bohu známého, kterýž počítá utíkání naše a slzy naše v láhvi svou sbírá a kvaltování našeho do kněh svých zapisuje (Žalm 56, v. 9).

Tvůj věrný manžel do smrti

J. A.

Léta 1622, 18. Februarii.

KAPITOLA 3.

O milování Pána Boha, odkud se v srdcích zaněcuje?

Dvěma se praménky milování Boží do našich srdcí vpusť. Jedním skrze poznání divné Božské dokonalosti, kterouž on sám v sobě má. Druhým skrze rozjímání přeštedré dobroty a lásky, kteráž z něho na nás vyplývá.

Co se prvního tkne: Povaha jest srdce našeho, že se láskou ke všechněm těm věcem, kteréž samy v sobě pěkné a libé sou, kloní, buďte ony duchovní neb tělesné. Proč sobě Eva zapověděné ovoce zachutnala? Proto že bylo na pohledění libé. Proč Jákob Ráchel více miloval než Liu? Proto že v očích jeho pěknější byla. Proč Šalomoun za moudrost žádal, ne za bohatství neb dlouhost věku? Proto že ji za věc zvláštější a ušlechtlejší držel. A tak summou, co zvláštějšího a krásnějšího, to srdci našemu milejší. Mysl tedy pobožného a vyvoleného člověka, když Boha a jeho nestvořenou bytnost rozjímá, vyrozumívá, že tam jest nezpytatelná jakási čistota, krása, ušlechtilost, sláva, radost, čemuž podobného v světě nic se nenachází. Protož se mu srdce hned tam obrací a jiné tyto věci, jako špatnější, za

hřbet stavěje, tu v Bohu skrytou krásu sobě chutnati a po ní dychtiti začíná.

Ale mnohemť se více láska Boží v srdci našem rozněcuje, když soudíme, že Bůh jest studnice plná milosrdenství, ne nějaká však sama v sobě uzavíraná, ale k nám otevřená a z sebe na nás (ach, nad naši hodnost) plnost lásky vylévající, jakž z skutků stvoření, opatřování, vyvolení, vykoupení, posvěcení patrné jest.

Nebo jaká to štědrost, že, když sme ničímž byli a měli na věky věků ničímž býti, on vlastní své bytnosti nám udělil, abychom, jakož on v pravdě jest, tak i my také byli tvorem jeho. A to jakým tvorem? Ne mrtvým, bezdušným, ne nerozumným, hovadním, ale ku podobenství svému sformoval nás, stkvoucím, ušlechtilým, rozumným, nesmrtedlným tvorem učinil nás. Ó hodent jest jistě milování!

Čeho pak hoden pro své ustavičné nás chování a opatrování? V něm zajisté živi jsme, hýbeme se i v bytu trváme; on zdržuje dýchání naše, on řídí kroky našeho, on životu pokrm, on tělu oděv dává; on vodí nás v mladosti, on zdržuje v starosti; on nás na svých rukou nosí; on nás od pádu a nohy naše od poklesnutí ostříhá; on nás posiluje ve mdlobě, on v nemoci léčí; on nám milosti své udílí a dobrá myšlení vnuká; on, když my spíme, za nás bdí; on, když přichází nebezpečení, zastírá. Summou, on jest nám všecko v celém našem na světě zůstávání. Kdož by ho pak nemiloval?

A co o vyvolení k věčnému životu říci máme? Poněvadž prve než sme byli, již se o nás staral; již se o nás staral, plný lásky otec, jak by nám věčně dobře býti mohlo. Tuť jistě pobožná duše s svatým Pavlem zvolati musí: Ó hlubokosti bohatství, moudrosti i umění Božího! Kdo prve dal co jemu, aby mu odplaceno bylo? (Řím. 11.) A neb, jakž se zpívá: Ó předivná, nezasloužilá milosti!

K doplnění pak milosrdenství svého i toto učinil, že, když sme my skrze hřích hanebně se od něho odvrátili a neproměnitelná spravedlnost toho vyhledávala, aby hříšník na věky setřín byl, on k spokojení té své neproměnitelné spravedlnosti vlastního svého Syna rád na smrt ohavnou a v zlořečenství vydal, jen aby nám spomoženo bylo a my k věčné slávě, kteréž nyní ani nerozumíme, zase právo míti mohli. Který jazyk to

vymluví? Který rozum to vystihne? Jak divné, jak užasnutí hodné jest toto milosrdenství Boží! V tomť jest láska, ne že bychom my Boha milovali, ale že on prvé miloval nás a dal Syna svého, aby byl obět slitování za hříchy naše (1 Jan 4).

Naposledy k plnému nás o lásce své ujištění dává nám Ducha svého svatého, jenž jest základ neb závdavek spasení, a tím nás s sebou sám pojí, vnukáními jeho svatými řídí a k spasení věčnému (kteréž bychom my nedbálností svou tisíckrát zmrhali) mocí svou Božskou ostřihá (1 Pet. 1.).

To všecko když vyvolená duše pobožně rozjímá, nemůže než náramnou radostí slzeti a s Davidem zvolati: Ach, čímž se odplatím Hospodinu za všechna dobrodiní jeho mně učiněná? (Žalm 116.) A vyhledáváje, čím by se odplatila, nic nenachází, kromě že poznává, že věčného milování jest hoden ten, kterýž nás na věčnost zamiloval. Protož k němu se s týmž Davidem obraceje, říká: Z vnitřnosti srdce miluji tě, Hospodine, sílo má, skálo má, hrade můj a vysvoboditeli můj, v němž naději skládám, štíte můj, rohu spasení mého, mé utočiště (Žal. 18).

PŘEMÝŠLOVÁNÍ O DOKONALOSTI KŘEŠŤANSKÉ OTISKUJEME
PODLE EDICE BOHUSLAVA SOUČKA, ČESKOBRATRSKÉ KNIH-
KUPECTVÍ, BRNO 1941, S PŘIHLÉDNUTÍM K VYDÁNÍ J. V.
NOVÁKA VE VEŠKERÝCH SPISECH J. A. KOMENSKÉHO, SV.
XV., BRNO 1910.

Labyrint světa a ráj srdce

(Plný titul viz výše na str. 25)

KAPITOLA 7.

Poutník prohlédá ryňk světa.

I dí mi můj vůdce: „Poněvadž všecko prohlédati máš, nejdřív jděme na ryňk;“ i vyvede mne. A aj, nezčíslné zástupy vidím jako mhla. Nebo tu ze všeho světa jazyků a národů, všelijakého věku, zrostu, pohlaví, stavu, řádu a povolání lidé byli. Na něž nejprv hledě, vidím předivné jich sem tam motání jako při rojení včel a mnohem divněji.

Nebo jedni chodili, jiní běhali, jiní jezdili, jiní stáli, jiní seděli, jiní leželi, jiní vstávali, jiní zas léhali, jiní se rozličně vrtěli; někteří byli samotní, jiní po houfích větších neb menších. Kroj a křtalt přerozličný byl na nich, někteří čiře nazí, s divnými všickní posuňky. Potkali-li se kteří, rozličného tu bylo hejklování, rukama, usty, koleny a jinak, k sobě se toulení a choulení, summou rozličné trety. I dí mi můj tlumočnick: „Tu, hle, máš to ušlechtilé pokolení lidské, ten rozkošný, rozumem a nesmrtností obdařený tvor, kterýž jak neskonalého Boha obraz a k němu podobnost v sobě nosí, z rozličnosti těchto jejich neskonalých činů poznati se může: tu jako v zrcadle spatříš důstojnost pokolení svého.“

Hledím tedy sobě na ně ostřeji a spatřím nejprv, že každý v houfu mezi jinými chodě, larvu na tváři nosí, odejda pak, kde by sám neb mezi sobě rovnými byl, ji smyká; a do houfu jíti maje, zase připíná. I zeptám se, co to znamená? Odpověděl mi: „To jest, synu milým, lidská opatrnost, aby se ne všechněm každý, co jest, zjevoval. Sám u sebe může člověk býti,

jakýž jest, před lidmi pak lidsky se ukazovati a věcem svým tvárnost dávati sluší.“ Takž mi se chut udělá, abych pilněji, jací pak bez toho uličeného přikrytí jsou, pohleděl.

A maje na to pozor, vidím, že všickni nejen v obličejí, ale i sic na těle rozličně jsou zpotvořeni. Napořád byli trudovatí, prašiví či malomocní; a mimo to některý měl svinský pysk, jiný psí zuby, jiný volové rohy, jiný osličí uši, jiný baziliškové oči, jiný liščí ocas, jiný vlčí pazoury; některé sem viděl s pávovým vysoko vytaženým krkem, jiné s dedkovým naježeným chocholem, některé s koňskými kopyty etc., nejvíc pak bylo podobných opicím. I zděsím se a řeknu: „Však pak já toto potvory jakési vidím.“ „Co {pry}, všetyčko, pravíš, potvory?“ dí tlumočnick a hrozí mi pěstí. „Hleď jen skrze okuláry dobře, spatříš, že lidé jsou.“ Někteří pak z mimo jdoucích zaslechli, že sem je potvorami nazval, a zastavíc se reptali a na mne se také potrhovali. Takž já srozuměv, že tu mudrovati darmo, umkl sem, pomysle sobě: Když pak lidmi býti chtějí, nechť jsou: já však, co vidím, vidím. Báł sem se pak, aby mi bryllí lépe nepřítlačil a mne nezmámil; protož sem uložil mlčeti a tiše raději na ty tak bystré věci, jakýchž sem tu začátek spatřil, se dívati. I hledím znovu a vidím, jak někteří uměle s těmi larvami zacházeli, hbitě je zsmykajíce i vstavujíce, takže v okamžení sobě, kde viděli potřebu, jinou tvárnost dáti uměli. A tu sem již začínal běhu světa toho vyrozumívati; ale mlčel sem.

Pozoruji také a slyším je k sobě rozličnými jazyky mluviti, takže na větším díle nic sobě nerozuměli ani neodpovídali, aneb o jiném, než řeč byla, odpovídali, každý jinak. Někudy jich celá hromada stála, všickni třebaš mluvíli, každý své, a žádný žádného neposlouchal, ačkoli i trhali jedni druhými, vyslechnutí chtěice, však ho nebylo, spíše rvanice a pranice. I řekl sem: „Ale pro Bůh, což pak toto v Babyloně jsme? Tutoť každý svou píseň hude: můž-liž větší směsice býti?“

Málo pak tu byl kdo zahálivý, všickni se prací nějakou zanášeli: ale kteréž práce (a tohoť bych se byl nikdy nenadál) nic nebyly než aneb hříčky dětinské, aneb leda pachtování. Někteří zajisté zbírali smeti a rozdělovali mezi sebe; někteří se s kládím a kamením sem a tam váleli aneb je po škrípících zhůru leckams táhali a zpouštěli zase; někteří kopali zemi

a převáželi neb přenášeli z místa na místo; ostatek lidu se zvonci, zrcadly, měchýři, hrkavkami a jinými titěrkami zacházeli; někteří i s svým stínem hráli, jej měříce, honíce, lapajíce. A to vše tak usilně, až mnozí stonali a potili se, někteří se i přetrhovali. A byli všudy teměř úředníci jacísi, kteříž takové věci poroučeli a rozměřovali s velikou srdnatostí, jiní jich zase s nemenší srdnatostí poslouchali. I řekl sem s podivením: „Ale ach, k tomu-liž jest člověk, aby ostrost nebeského vtipu svého na tak marné špatné věci vynakládal?“ „Co marné?“ řekl tlumočník. „Zdaž se tu jako v zrcadle nespátřuje, jak, hle, všecko vtípem svým lidé přemáhají? Jeden dělá to, jiný jiné.“ „Ale všickni“, řku já, „věci neužitečné a na tak slavnou vyvýšenost svou nepřipadající.“ „Nemudruj příliš“, řekl zase; „vždyť ještě v nebi nejsou, než na zemi, s zemskými věcmi zacházeti musejí. Vidíš mezi tím, jak pořádně všecko jde.“

Já pak hledě opět, vidím, že nic nespořádanějšího vymyšleno býti nemohlo. Nebo když se někdo s něčím motal a namáhal, jiný přijda pletl se mu v to: tožť svády, rvačky a pračky; pak se mířili, a po chvíli opět táhali. Někdy se jich jedné věci chytilo několik, z toho nechali ji všickni, a běžel každý v svou stranu. Kteří sic pod mocí těch úředníků a dohlédačů byli, ti jakž takž k tomu, co se jim poroučelo, stáli, protože museli: však i tu spletků mnoho sem viděl. Některí se z řádu vyráželi a prchali pryč; jiní šafářům odbreptávali, tak činiti, jak oni poroučeli, nechtíce; jiní se jim kyjů chytali a je vydírali; a sic všecko hakmak bylo. Však sem již, poněvadž to řádem slouti chtělo, nic říkati nesměl.

Uhlédal sem také jiný neřád, slepotu a bláznovství. Celý ten ryňk (jako potom i ulice) pln byl jam, dolů a výmolů jakýchsi, též kamení a kládí, příčkem a nakříž lecjaks ležícího, a jiných zavazadel: každý však ničeho neodložil, nezapravil, nespořádal, žádný také ničemu nevyhýbal a neobcházel; než tak mání chodili, a jednáč ten, jednáč onen ustrčil se, padl neb se zabil neb stloukl, až mi srdce trnulo na to hledě. Z nich však žádný žádného nepamatoval, než když kdo padl, smáli se mu . . .

Spatřil sem také k novinám a proměnám velikou při nich chut, v šatstvu, stavení, řeči, chodu a jiných věcech. Některé sem viděl, že nic nedělali než převlékali se, jiný a jiný kroj na sebe berouce; jiní vymýšleli nový způsob stavení, a po

chvíli bořili to zase; v pracech toho i jiného se chytali a všeho nechávali, vše s jakousi neustalostí...

Viděl sem též, jak mnozí na vysokých trepkách chodili, někteří sobě i chůdy aneb štencle (aby nade všechny vyzdvižení jsouce, na všechny z vysoka hleděti mohli) zdělali a tak se procházeli. Ale čím kdo vyšší měl, tím snáze se zvrátil, aneb jemu od jiných (z závisti, za to mám) nohy podraženy: s čímž se nejedni potkávali a z sebe obecný smích udělali; takových příkladů mnoho sem viděl...

Naposledy spatřil sem Smrt mezi nimi všudy se procházející: ana kosou ostrou, lukem a střelami zaopatřena byvši, všechněch hlasem, aby se smrtedlnými býti pamatovali, napomínala. Ale jejího volání žádný neposlouchal, každý svého bláznovství a neřádu předce hleděl. Takž ona střely, dobývajíc, po nich na všechny strany házela: kterýmiž jak koho v houfu, mladého, starého, chudého, bohatého, učeného, neučeného bez rozdílu trefila, tak se káceli. Kdo trefen byl, křičel, řičel, řval; jiní okolo chodící když ránu uhlédali, prchali trochu, a hned zase nedbali nic. Někteří příjdouc požívali se na raněného chroptícího, a když nohy stáhna dýchati přestal, svolajíc se, zpívali sobě okolo něho, jedli, pili, výskali, někteří přítom trošku se přišklebujíce. Potom se ho chytili, vlékli a vyhodili jej přes ohradu do tmavé té jámy, kteráž okolo světa jest. A vrátivše se odtud, hýřili opět, Smrti žádný nevyhýbal, pilně toliko, aby na ni nehleděl (ačkoli se o ně otírala), šetře.

Viděl sem pak, že ne všickni, které postřelila, hned se káceli, některé poranila toliko, pochromila, oslepila, ohlušila neb omráčila. Někteří se po její ráně oduli jako puchýř, jiní uschli jako tříška, jiní se třásli jako osika etc., takže větší díl lidí poraněných, s hniječimi a kyšičimi oudy než zdravých chodilo.

A spatřil sem nemálo běhajících a prodávajících na ty rány flastry, masti, traňky. I kupovali to od nich všickni, výskajíce a Smrti trucujíce. Ale ona nedbala nic, házela a kácela předce, i samy ty prodavače. Což mně lítostivé bylo divadlo hleděti, jak k nesmrtedlnosti připravený tvor tak žalostně, tak nenadále, tak rozličnými smrtmi hyne. Zvláště když sem vyšetřil, že teměř napořád, když se kdo nejvíc živ býti strojí, přátely sobě hledává, živnost pořádá, domy staví, peníze shání a jinak se sobí a tuží, vtom šíp Smrti přiletě učiní všemu konec, a kdo

sobě na světě byt stlal, vlečen bývá z něho, a stroje jeho v nic: na něž když nastupuje jiný, přihází se mu totéž; třetímu, desátému, stému jednoduše. Vida pak já tu, že té nejistoty života žádný souditi a k srdci připustiti nechce, než jako by nesmrtností jisti byli, tak sobě všickni, v hrdle smrti stojíce, počínají (nad čímž div lítostí srdce ve mně nepuklo), chtěl sem povýšiti hlasu, napomínati a prositi, oči aby odevřeli, na Smrt šípy nakládající aby hleděli a jim nějak vyhýbali: však rozuměl sem, poněvadž sama Smrt svým neustalým voláním a svým ustavičným na oči jim v dosti hrozném postavě lezením nic zpravit nemůž, že ovšem mé špatné mluvení daremní bude. Řekl sem však tiše: „Ach, žel buď na věky Bohu, že my bídní smrtní lidé k neštěstí svému tak slepí jsme!“ Odpověděl mi tlumočník: „Můj milý, byla-liž by to moudrost myšlením na smrt trápit se? Zvláště poněvadž každý ví, že ji neznikne, lépe jest nehleděti na ní, než hleděti svého a dávat sobě dobrou mysl; když přijde, přijde, v některé hodině odbude se toho, a někdy třeba v okamžení. Proto-liž by, že někdo umře, jiní veseli býti přestali? Však se jich na místo jednoho kolik zase narodí.“ Na to sem řekl: „Záleží-liť v tom moudrost, tedyť já tomu zle rozumím;“ a mlčel sem.

Nechť tohoto nezatajují, že když sem tak nezčíslné létajících Smrti strel množství spatřil, na mysl mi přišlo: „Kde pak ta Smrt těch šípů tak mnoho bere, že se z nich nikdy nevystřílí?“ I hledím a spatřím čistě patrně, že ona žádných svých šípů neměla, než luk toliko: šípy pak od lidí brala, každý od toho, kterého ním trefiti měla. A viděl sem, že lidé šípy takové sami strojili a připravovali, někteří je všetečně a opovážlivě i sami ji vstříc nosíce: takže ona sotva, co jich zhotovených viděla, bráti a do srdce jim vstřelovati postačovala. I zkríkl sem: „Již vidím, že pravé jest: *Et mortis faber est quilibet ipse suae*; vidím již, že žádný neumírá, kdo by nestředmostí, nezdrželivostí, všetečností aneb naposledy nešetností hliz, pryskýřů, ran vnitřních i zevnitřních (nebo to sou šípy Smrti) sám na sebe nepřipravoval.“ Když pak já tak pilně na tu Smrt a její po lidech se shánění hledím, trhne mnou Mámil a dí: „Co pak, nemoudrý, mrtvých raději hledíš než živých? Kdo umře, ten tam: ty se živ býti stroj!“

Poutník z světa utéci chce.

Já ani se na to dívati, ani bolesti srdce déle snášeti nemoha, prchl sem, na poušť někam aneb raději, kdyby možné bylo, z světa ven uteci chtěje. Ale vůdcové moji po mně se pustivše, dostihli mne, a kam to chci, se tázali. Já mlčením odbyti chtěje, neodpovídal sem nic. Ale když se nezbedně, pustiti mne nechtíce, dobývali, řekl sem: „Již vidím, že v světě lépe nebude! Jižť jest po mé naději veta! Běda mně!“ Oni: „A ještě sobě neusmyslíš, ani tyto teď příklady, nač takoví přicházejí, vida?“ Já: „Tisíckrát umřítí volím, nežli tu býti, kdež se tak děje, a dívati se na nepravost, faleš, lež, svod, ukrutnost. Protož již mi smrt žádostivější jest nežli život: jdu, abych se podíval, jaký jest los mrtvých, kteréž vynášeti vidím.“

Všudybud povolil hned, právě, že i tomu se podívati a vyrozuměti dobré jest; druhý neradil, nýbrž bránil tuze. Jehož já nedbaje, potrl sem se a šel předce, a on tu zustana opustil mne.

Obhlédaje se pak, hledím ještě na způsob umírajících, jichž všudy vůkol dosti bylo: a vidím žalostnou věc, jak jmenovitě každý s hrůzou, nařkáním, strachem a třesením duši pouští, nevěda, co se s ním stane a z světa kam se octne. Čehož já ač sem se lekal, však vždy něčemu víc vyrozuměti chtěje, kráčel sem mezi řady már, jda až k krajům světa a světla; odkudž když jiní, oči zavrouc, slepě tak mrtvé své vyhazovali, já brylle mámení již odvrha a oči sobě protra, a jak sem nejdál mohl, tam ven se vychýle, nahlédnu a spatřím strašlivých temností mrákotu, již se rozumem lidským ani dna ani konce najíti nemůže, a v nich nic než červy, žáby, hady, štíry, hnis a smrad a puch síry a smoly, tělo i duši zarážející, summou hrůza nevypravitedlná.

Od níž strnuly všecky vnitřnosti mé a všecko tělo mé drkotalo, a zděšen byv, mdlobou sem na zem padl a tak žalostivě zvolal: „Ach, přemizerní, bídní, nešťastní lidé, toto-liž jest vaše poslední sláva! Toto-liž tolik nádherných vašich činů závěrek! Toto-li cíl vašich, jimiž se nadýmáte, umění a rozličné moudrosti! Toto-li po tak mnoha nezčislných pracech a kvaltová-

ních žádaný ten pokoj a odpočinutí! Toto-li ta, kterouž sobě vždycky slibujete, nesmrtedlnost! Ach, kéž sem se nikdy nenarodil! Kéž sem nikdy skrze bránu života neprošel, jestliže po všech světa marnostech nic než temnotem a hrůzám těmto za podíl býti mám! Ach, Bože, Bože, Bože! Bože, jestliže jaký Bůh jsi, smilůj se nade mnou bídným!“

KAPITOLA 37.

Poutník domu trefil.

To když já mluviti přestanu, všecken se ještě hrůzou třesa, uslyším za sebou temný hlas řkoucí: „Navrať se!“ I přizdvihnu hlavy a hledím, kdo to volá a kam se vrátiti velí: ale nevidím nic, ani vůdce svého Všezvěda. Nebo i ten mne již byl opustil.

Vtom, aj, znovu hlas zavzní: „Navrať se!“ Já nevěda, kam se navrátiti, ani kudy z té mrákoty vyjítí, truchliti začnu; a aj, hlas po třetí volá: „Navrať se, odkuds vyšel, do domu srdce svého, a zavři po sobě dvěře!“

Kteréž rady já, jak sem rozuměl, tak sem poslechl, a že sem Boha radícího poslechl, přešťastně sem učinil: ale i to již dar jeho byl. Sebera tedy, jak sem mohl, myšlení svá, a uzavíraje oči, uši, usta, chřípě a všechny zevnitřní průduchy, vstoupil sem vnitř do srdce svého: a aj, bylo tam tma. Ale když se, očima mhouraje, trošku poobhlédnu, spatřím skrovníčké, skulinami se vpouštějící světlo a uhlédám navrchu v klenutí svého toho pokojíčka okno jakési veliké, okrouhlé, sklenné, ale zašpiněné a zamazané čímsi tak hrubě, že žádného skrze ně světla nešlo.

Takž při tmavém tom skrovném světle sem tam se ohlédaje, uzřím po stěnách obrázky jakési, pěkného někdy díla, jakž se zdálo, než barev zašlých a s utínanými neb ulamovanými některými oudy. K nímž blíže přistoupě, znamenám nápisy: *Opatrnost, Pokora, Spravedlnost, Čistota, Středmost* etc. Uprostřed pak pokoje rozházené spatřím žebříky jakési polámané a stroskotané; též poštípané a rozmetané škřipce a provazy; item veliká, ale s vyškľubaným peřím křídla. Naposledy kola hodin-

ná s ulámanými aneb zkrivenými válci, zoubky, sloupci, vše sem a tam rozházené.

I divím se, co to za přípravy a jak to a od koho porušeno býti muselo: a jak by se to zase zpravití mohlo. Ale na to mysle a hledě, nic sem vymyslet nemohl: než naděje mi se dělala, žeť mi se ten, který mne zavoláním svým tam uvedl, kdo pak koli ten jest, ještě ozve a mne při dalších věcech zpraví. Nebo mi se to, čehož sem tu začátek viděl, líbiti začalo: jakož proto, že pokojík ten ne tak jako prvé místa, po nichž sem v světě chodil, smrděl, tak i proto, že sem tu žádného šustu a chřestu, vřesku a třesku, nepokoje a kolotání, táhání a násilí (čehož v světě všudy plno) nespátřil, ale vše ticho.

KAPITOLA 38.

Krista za hostě dostal.

O tom já sám s sebou přemýšluji, a co dál bude, čekám. A aj, zvrchu zastkví se světlo jasné, k němuž já očí pozdvihna, spatřím vrchní to okno plné blesku, v kterémž, aj, blesku spouští se ke mně dolů jakýsi, postavou sic podobný nám lidem, ale jasností právě Bůh. Jehož obličej, ačkoli se náramně stkvěl, očím však lidským snesitedlný byl; aniž z něho hrůza šla, ale líbost jakási, jíž sem podobného něco v světě nikdež neznamenal. Ten tedy, sama vlidnost, sama ochotnost, těmito nejprv ke mně přemilými slovy promluvil:

„Vítej, vítej, můj synu a bratře milý!“ A to pověděv, objal mne přívětivě a políbil. Z něhož mne přepochotná jakási vůně projala a nevypravitedlnou radostí tak sem projat, že slzy tekly z očí mých; aniž sem na to takové nenadálé přivítání co věděl odpověditi, kromě že sem z hluboka vzdechna, pokornýma na něj očima vzhlédl. Kterýž radostí mne zděšeného vida, takto ke mně dále promluvil: „Kdežs pak byl, synu můj; kdes byl tak dlouho; kudys chodil; čehos v světě hledal? Potěšení? I kdežs ho hledati měl než v Bohu? A kde Boha než v chrámě jeho, a který chrám Boha živého, než chrám živý, kterýž on sobě sám připravil, srdce tvé vlastní? Díval sem se, synu můj, kdyžs bloudil: ale již sem se déle dívati nechtěl, přivedl sem

tě k sobě, tebe do tebe uveda. Nebo tu sem sobě zvolil palác k bydlení svému: chceš-li tu bydlet se mnou, najdeš tu, čehožs v světě nadarmo hledal, pokoj, utěšení, slávu a sytost všeho, toť slibuji, synu můj, sklamán nebudeš jako tamto.“

Já ty řeči slyše, a že to můj Spasitel, Ježíš Kristus, o němž sem i prvé v světě povrchně něco slychal, jest, srozuměv, ne jako v světě s bázni a pochybováním, ale s plným potěšením a celou důvěrností ruce sepna a jemu podáváje, řekl sem: „Teď jsem, Pane můj Ježíši, vezmi mne sobě, tvůj chci býti a zůstávati na věky! Mluv služebníkovi svému a dej, ať poslouchám; pověz, co chceš, a dej, ať oblibuji; vlož, co se líbí, a dej, ať nesu; obrať mne, k čemu chceš, a dej, ať stačuji; poruč, co chceš, a co poroučíš, dej: necht' sem já ničímž, aby ty sám všecko byl!“

LABYRINT SVĚTA A RÁJ SRDCE UVÁDÍME Z EDICE ANTONINA ŠKARKY (PODLE VYDÁNÍ AMSTERODAMSKÉHO 1663).
NAŠE VOJSKO, PRAHA 1958.

Didaktika

to jest umění umělého vyučování. Kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svůj začne, všemu tomu, což ku potřebě a ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šťastně, snadně, plně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl. Což se vše mocně, základy z samého přirození vzatými prokazuje, ustavičné příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale na léta, měsíce, dny a hodiny rozměruje, a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení činí i rada dává.

NÁRODU ČESKÉMU

a všechněm přednost a zprávu v něm držícím, vrchnostem a panstvu, kněžím a zprávcům církvi, radám měst, rektorům škol, rodičům dítek etc. milost Jezu Krista a láska Boží v Duchu svatém rozmnožena buď.

Stvořiv na počátku člověka Bůh z prachu země, postavil jej v ráji, zahradě Eden, kterouž byl štípl na východ, nejen proto, aby jej dělal a ostříhal jeho (Gen. 2, 15), ale také aby sám rájem byl, rozkoší Bohu svému. Jakož zajisté ráj byl nejrozkošnější díl světa, tak člověk nejrozkošnější všech tvorů. Ráj štípen byl na východ, člověk k obrazu toho, jehož východové jsou od starodávna, hned ode dnů věčných. V ráji vyvedeno bylo všelijaké stromovní, na pohledění libé a k jídlu chutné, cokoli kde v světě porůznu bylo; v člověku všecka materie, co jí v nebi i zemi jest, a všecko řemeslnictví Boží, co ho nebe i země má, jako na jednu hromadu shrnuto. V ráji byl strom vědění dobrého a zlého; člověku vtip k rozeznávání a vůle k vyvolování dobrého i zlého. V ráji byl strom života, v člověku jest strom nesmrtnosti, z kteréhož věčnost plyne, Syn Boží, moudrost ta Boží, kteráž kořeny věčné v lidech založila (Sir. 1, 14). Řeka vycházela z Eden k svažování ráje, a odtud

se dělila na čtyry hlavní řeky; v srdce člověka pramen darů Ducha svatého vchází, a z břicha jeho zase řeky vody živé plynou (Jan 7, 38), to jest, v člověku a skrze člověka rozmnožuje se moudrost Boží a jako řeka na prameny rozchází; což svědčí apoštol pravě, že se angelé skrze církev učí poznávati rozličnou moudrost Boží (Efez. 3, 10). A tak tedy každý člověk jest ráj Bohu svému, když stojí tu, kde ho postavil Bůh. Podobně se celá církev rájem, zahradou, vinnicí Boží milou etc. nazývá, a neb k ráji, zahradě, vinnici připodobňuje na mnoha místech Písem svatých.

Ale, ach žalosti, ach neštěstí! Ztratili jsme ráj ten rozkoší tělesných, v němž jsme byli, a ztratili jsme také sami v sobě ráj duchovní. Na pustiny země jsme vyhnáni, pustinou jsme i sami v srdcích svých učiněni. Nevážili jsme sobě opatření rajského, více se nám a výše cosi chtělo, na těle i na mysl; zbaveni jsme tedy slušně obojího, tělo i mysl naše břemenem bíd a kvaltování obtíženo. Slyšme, co o tom Bůh skrze proroka Ezechiele v osobě onoho pyšného, ku pomstě oddaného Tyrského krále mluví, kap. 28, 13 etc.: V Eden, zahradě Boží, byl jsi, a všelijaké drahé kamení příkrývalo tě, sardius, topazius, jaspis, tarsis, onychin, beryl, zafir, karbunkulus a smaragd i zlato; nástrojové bubnů a píšťal, hned jaks se narodil, připraveni tobě byli. Byls Cherubem hned od pomazání svého, hned jakž jsem tě za ochránce (za pána tvorům jiným) představil; na hoře svatě Boží byls, u prostřed kamení ohnivého chodil. Byl jsi dokonalý na cestách svých tehdáž, kdyžs se narodil; až pak nepravost se při tobě našla. Nebo množstvím bezpráví velmi hřešíš. Protož tě vyhladím z hory Boží, ó Cherube, z prostřed kamenů ohnivých, poněvadž se pozdvihlo srdce tvé slávou tvou, a k zlémus užil moudrosti své příčinou jasnosti své; protož porazím tě (nýbrž porazil jsem) na zem etc. — Ach, porazit jest nás, rozházel a rozmetal v zůřivé spravedlnosti své přežalostně, že, ač jsme byli jako zahrada Eden, již však nejsme než jako poušť přehrozná (Joel 2, 3).

Chvála však, čest, velebnost a požehnání na věky věků Bohu, slitovníku našemu, že poopustiv nás, neopustil dokonce, a věčnou pustinou nás nezanechal; nýbrž moudrost svou, skrze niž štípena byla nebesa i země i všecko, vyslav, znovu milosrdenstvím svým ohraditi dal zapuštěný ten ráj svůj, pokolení lid-

ské, a uschlé, uvadlé, zakrslé stromy srdcí našich sekerou, pilou, školblí zákona spodtínav, zpřeřezav a ostrouhav, nové z nebeského ráje rouby (víry, lásky a naděje) vštípil; kteříž aby mocně se ujítí i k zrůstu jítí mohli, krví svou vlastní je zalil, a prameny rozličných milostí Ducha svého svatého jako řekami živými zavlažovati nepřestává, a dělníky své, štěpaře duchovní, kteříž by je ošetřovali, vysílá. Jakož Bůh k Izaiášovi a v osobě jeho k jiným dí: Vložil jsem slova svá v ústa tvá, a stínem ruky své přikryl jsem tě, aby štípil nebesa a založil zemi, a řekl Sionu: Lid můj jsi ty (Iz. 51, 16).

I roste zase jemu milý ráj, církve, srdcí jeho Božskému potěšení. Sliboval to Bůh učiniti, skrze Izaiáše tak mluvě: Potěší Hospodin Siona, potěší všech pustin jeho, a učiní poušť jeho přerозkošnou, a pustinu jeho podobnou zahradě Hospodinově. Radost a veselí bude nalezeno v něm, díkčinění a hlas žalmů zpívání (Iz. 51, 3). Sliboval i skrze Šalomouna sám choť církve své, Kristus, těmito slovy: Zahrada zamčená jsi, sestro má, vrchoviště zamčené a studnice zapečetěná. Výstřelkové tvoji jako zahrada, štěpy jablek zrnatých vysazená, s ovocem rozkošným jahodek cyprových s nardem, nardu s šafránem, prustvorce s skořicí, s stromovým kadidlo vydávajícím, myrry a aloes i s všelijakými zvláštními věcmi vonnými (Pís. Šal. 4, 12 etc.). — Načež choť církve odpovídá: Ó ty sám vrchoviště zahrad, studnice vod živých, tekoucích z Libánu! Věj, větříčku půlnoční, a příd, větříčku polední, prověj zahradu mou, ať tekou vonné věci její, a ať přijde milý můj do zahrady své, a jí rozkošné ovoce své (ibid. v. 15. 16).

Než jakž se pak to nové ráje štěpování daří? všickni-liž se výstřelkové ujímají? všickni-li myrru, kadidlo, jablka zrnatá, hrozny, jahody cyprové s nardem etc. nesou? Ach, nešťastného daření! ne — šťastného ovoce nesení! Poslechněme, co o tom Pán vinnice své, církve, mluví: Já jsem tě sobě štípil jako vinný kmen výborný, aby byla všecka napořád semenem výborným; i kteraks mi se pak proměnila v plané réví a naprosto v jiné? (Jer. 2, 12). Takhle Pánu Bohu i tento v nově založený a štípený ráj v houšť a poušť roste; o čemž plná Písma sv. naříkání, plné uši i oči naše do dnes neřádů, chceme-li se jen na zmatky a spletky, co se jich v samé třeba církvi nachází, dívati. Nejmodřejší z lidí, Šalomoun, všecko, co se

pod sluncem děje, i vlastní své činy, řeči a skutky myslí prohlédaje, v naříkání se vydal, že nikdež nic nenachází než mar-nost a bídu, a že, co křivého jest, zpřímí se nemůž, a ne-dostatků ani sčísti že nelze; pro náramnou totiž zamotanost a zapletenost všech lidských věcí (Eccles. 1, 15), až na to při-šel, že i samu moudrost a umění trápením ducha nazval; proto že prý, kde jest mnoho moudrosti, tu mnoho horlení, a kdo rozmnožuje umění, tím sobě rozmnožuje bolest (ibid. v. 18).

A to jest pravda. Nebo jakož, kdo neduhu svému nerozumí, nad ním se netrápí, kdo bolesti necítí, nestůně, by kdo nad propastí třeba stál, jestliže ve tmách jest a toho nevidí, neleká se: tak kdo neřádů, pokolení lidské i církev zžírajících, nezna-mená, nemá proti čemu horliti, nad čím se trápit. Ale kdoť sebe i jiné nesčíslnými neduhy se prýštiti znamená, kdoť vředů a ran svých jitření cítí a jdoucím z nich puchem chřípě naplně-ná má, kdo sebe i jiné mezi nebezpečnými roklemi a výmoly státi, skrze osídla a nástrahy kráčeti, po příkrých skalách a špicích lézti vidí; nýbrž jednak toho, jednak onoho dolů letěti, hlavy, ruce, nohy lámati, a neb jiného opět jinde v bahně váznouti, v víru tonouti etc. vidí: těžko jest nelekati se, netr-nouti, nebolestiti, nenaříkati, neteskniti.

Nebo co jen jest při lidech, jakž by býti mělo? Co jen, prosím, na svém místě kde stojí? Nic. Všecko na opak, všecko na ruby, všecko různě; proto že všecken řád, všecka zpráva, všecka ušlechtilost naše rozmetána sem tam. Místo rozumnos-ti, kterouž jsme angelům podobni býti měli, jest při mnohých (pouhým obmeškáním a nedbalstvím) hloupost a tupost tako-vá, že nejpodstatnějších v světě věcí málo víc než ta hovada znají. Místo opatrnosti té, aby k věčnosti jsouce stvoření k věč-nosti se strojili, jest nejen na věčnost, ale i na tu smrtedlnost se zapomínání dokonalé, a toliko v zemských, tělesných věcech zároveň s hovady se válení. Místo moudrosti nebeské, kteráž v známosti Boha, všech věcí učinitele, a dosažení přízně jeho záleží, jest mrzuté od téhož Boha, v němž živi jsme, hýbeme se a trváme, odvrácení a jeho proti sobě dráždění. Místo společné mezi sebou upřímnosti a sprostnosti jest chytrost, lest, faleš a neupřímnost na vše strany. Místo přízně jest závist a nená-vist, místo důvěrnosti podhlídání, přesuzování, valchování jed-ných druhých. Místo svornosti jsou různice, svárové, hněvové,

záští tajná i nepřátelství zjevná, bojové a války. Místo spravedlnosti nátiskové, křivdy, loupeže, krádeže, každý jen sobě naháněje, koho můž, kde můž, šklube. Místo čistoty vnitřní i zevnitřní smilství, cizoložství, freje, oplzlosti rozličné, v myslí, řečech, skutcích. Místo pravdomluvnosti lži, klevety, básně všudy. Místo pokory nadýmání se jedněch proti druhým, honosnost, šperkování, hrdost a vzpínání se, kam kdo můž.

Běda tobě, nešťastné pokolení, žes tak hluboko do neřádu zabředlo! Sám Bůh z nebe hledě (dí Písmo) a patře, byl-li by kdo rozumný a hledající Boha, nenalezl ani jednoho. Všickni jsou porušeni, všickni se odvrátili a ohavní v snažnostech svých učinění; není, kdo by činil dobré, není ani jednoho (Žalm 14). I ti, kdož jiných vůdcové býti mají, zle jdouce zle vedou. Kdož by světlem býti měli jiným, světla sami nemajíce mrákotou jsou. Jest-li pak při kom co dobrého a zdárného, nespořádané jest, neutvrzené jest, polovičátné jest, nýbrž stín a domnění jest, přirovnáno jsouc k tomu, což by v pravdě býti mělo. Nevidíš-li toho kdo, věz, že mrákota jest na očích tvých, kterážť věci tak zřejmé viděti nedá; moudří všickni, ne skrze brylle domnění, než jasným rozumnosti zrakem na své i jiných věci hledící, vidí a vědí, že jinak není.

Toto dvoje za potěšení máme:

Jedno, že Bůh ráj věčnosti pro vyvolené své strojí, kdež zase bude dokonalost, a to plnější a stálejší, než v onom prvním, na věky. O tomto ráji mluvil Kristus na kříži (Luk. 23, 43) a sv. Pavel (2. Kor. 12, 14), a ukázán jest Janovi v zjevení (Zjev. 2, 7 a 21, 10).

Druhé potěšení jest, že i zde Pán Bůh jistými časy ráj svůj, církve, obnovuje, a z pustiny sobě zahradu rozkošnou činí; jakž připomenuté z Izaiáše zaslíbení Boží ukazuje. Učinil to několikrát již Bůh: jako po potopě, po převedení lidu svého z Egypta do zaslíbené země, za Davida a Šalomouna, po zkažení Babylona a vzdělání zase Jeruzaléma, po vstoupení na nebe Syna svého a podmanění ku poslušenství jeho národů, za Konstantina, za Husa a Lutera; nejslavnější pak obnovu učiniti zaslíbil po zkažení Babylona duchovního, Antikristova království. O čemž přehojná máme zaslíbení, kterak všecka pod nebem království Kristus ujme, a všickni národové jemu sloužiti začnou, a všickni králové před ním koruny skládati budou,

a ďábel svázán jsa, nebude svozovati národů za tisíc let, a evangelium kázáno bude všechněm národům, a pokoj bude po vši zemi, že nepovstane národ proti národu, a známostí Hospodina všecha země naplněna bude jako vodami, a že všickni od Boha učeni budou; a co více přeslavných těch zaslíbení Božích jest, kteráž na tento čas vpadají, a my již blahoslavenýma očima splnění jich spatřovati začínáme.

Na tom nejvíce záležeti bude, abychom dobře základu té přepotěšené a slavné ráje tohoto Božího obnově vyrozuměti, a jak k ní Bohu, slitovníku svému, napomáhati věděli. Což do Písem svatých nahlédnouce najdeme, a rozum sám, že tak jest a jinak býti nemůž, potvrdí. Tomuto pak nás Písmo sv. učí, že pod nebem jiné cesty k napravení zašlostí našich není, jediné mládeže dobré vedení.

DIDAKTIKA (ČESKÁ), VEŠKERÉ SPISY J. A. KOMENSKÉHO,
SV. IV., BRNO 1913, VYD. V. NOVÁK.

Haggaeus redivivus

to jest křesťanských vrchností, kněží Páně a všeho pobožného lidu, z antikristského babylonského zajetí a rozptýlení navrátilých, k živé a vroucí pokáním svatým horlivosti a k horlivému vzdělávání a znovu spořádání domu Božího (jenž jest církev) horlivé a vroucí jménem Božím napomenutí.

KAPITOLA 18.

První cesta k svornosti jest: k vnitřní, opravdové pobožnosti milost.

... Troje bylo, což nás trhalo; jmena sektářská, rozdílní při některých artikulích smyslové a rozdílnost řádů. Protož může-li se stranám, aby sobě v tom třem vyrozuměly, posloužiti, snadničká k svornosti cesta se ukáže. Čemuž však já místo přístupu nejprv z Písem ukáži, že naše lidská před Bohem dokonalost více v hloupé srdce sprostnosti a upřímnosti nežli v subtilné nějaké mozku hbitosti záleží; což, prosím, ať každý spasení své milující bedlivě čte, rozvažuje a po vyrozumění aneb pro vyrozumění celé tomu, což se tu z Písem svatých mluví a vede, Boha sobě na pomoc vzývá.

Nejprvnější lidem od Boha daný zákon rajský jest, kterýmž Bůh, aby člověka v poslušenství svém zdržel, z stromu vědění dobrého a zlého jísti zapověděl (1 Mojž. 2, 17). A tuť jest veliké tajemství. Přeje Bůh člověku, aby rozkoší rajských a při tom pokoje a dobrého svědomí užíval, vystříhá však, aby k stromu vědění dobrého a zlého nesahal, jestli že na sebe smrti přivolati nechce; čímž co než návěstí dala moudrost Boží všemu lidskému pokolení, že chtivost k vyzvídání věcí mnohých nebezpečná jim bude, sprostné pak příkázání Božích ostříhání že bude život jejich? Čehož kdyby byl Adam šetřil, nebyl by sebe i nás všech zavedl. Abrahama když sobě od jiných odděloval Pán Bůh, ne do nějakého mudrování neb řečňování ho zavedl, ale řekl: Chod' ustavičně přede mnou a buď

dokonalý! [1 Mojž. 17, 1.] Lidu svému Izraelskému takto se vysvětlil: Viztež, učil sem vás ustanovením a soudům; ostříhejtež jich tedy a čiňte je, nebo to bude moudrost vaše a opatrnost vaše před očima všech národů [5 Mojž. 4, 5. 6]. Což Mojžíš opětuje a těchto slov užil: Věci skryté sou Hospodina, Boha našeho, ale věci zjevné jsou naše a synů našich, abychom plnili všecko [5 Mojž. 29, 29]. . . .

Summou, nic Pán Bůh v Starém Zákoně neslibuje rozumějším zákonu, než plnitelům zákona, nic nehrozí nerozumějícím něčemu v zákoně, než rušitelům zákona. Podobně David jak jinde všude tak i v Žalmu 119 (kterýž naschvál o zákonu a moudrosti Boží v něm obsažené složil) dokonalost a blahoslavenství jen v tom pokládá, kdo ctného jest obcování, kdo v zákoně Páně chodí, kdo ho ostříhá celým srdcem. Protož svatý Pavel, vydav se na vychvalování svatých Božích v Starém Zákoně, praví, že všickni velikého od Boha dosáhli svědectví pro víru [Žid. 11, 2]. Ale jakou víru? Vyčítá to mnohými příklady, že prý tato byla víra jejich: 1. že horlivě obětovali Bohu oběti; 2. že chodili v upřímnosti před Bohem; 3. že se báli Boha a hněvu jeho; 4. že za Božím poručením vlast i všecko míle opouštěli, Bohu mluvícimu i proti rozumu všeho věříce, všeho se na jeho slovo odvažující; 5. že budoucí, Bohem ohlášené věci jako přítomné přijímali a v nich se kochali; 6. že pro lásku Boží výhost dávali světu a všem rozkošem jeho, za největší poklady sobě pohanění Kristovo pokládající; summou, že věrou vybojovávali království, vykonávali soudy, dostíhali zaslíbení, zacpávali usta lvům, uhašovali moc ohně, vynikali ostrosti meče [Žid. 11, 33. 34]. To, hle, víra někdejších svatých; v moci, ne v řeči záležející! Proč tedy my nyní víru v subtilných speculacích, hlubokých otázkách, důmyslných odpovědích a slibných moudrosti lidské řečech zakládáme?

Leč je snad nám v Zákoně Novém schytralejší nějaká víra vydána? Ó nikoli! Kristus, pravé dokonalosti vůdce, když nám summou blahoslavenství, v čem záleží, předkládal, ani jedním titlíkem hlubokého nějakého umění a rozumu nedotekl, než ctností toliko velebil, a vysvětliv zákon Boží, jak má od křesťanů pilněji než od svatáčků povrchních ostříhán býti, doložil: Každého, kdož slyší tato slova má a zachovává je, připodobním muži moudrému, kterýž na skále ustavěl dům svůj [Mat.

7, 24). Podobně u svatého Jana dí: Znáte-li tyto věci, blahosla-
vení jste, budete-li je činiti (Jan 13, 17). A když souditi přijde,
nač se vytazovati bude, osvědčil u svatého Matouše (25, 31—
—45): jmenovitě ne na to, co kdo na světě uměl neb jak čemu
rozuměl (suďte to všickni lidé!), než kdo co činil; krmil-li
lačné, napájel-li žízňivé, přijímal-li hostě, odíval-li nahé, na-
vštěvoval-li nemocné. Protož svatý Pavel Korintským svým
(kteříž se rozdílnými dary jedni proti druhým nadýmali), že
jim cosi lepšího ukáže, zaslíbiv, lásku ukázal, a že ta nade
všecku andělskou i lidskou moudrost užitečnější lidem a Bohu
milejší jest, prokázal (1 Kor. 13). Kdež i všecku naši nynější
theologii k dětinství přirovnal (v. 11.), a velmi případně. Nebo
opravdu sme na ten čas jen děti v Božích věcech, smýšlíme
jako děti, mluvíme jako děti, hádáme se o ledacos jako děti,
an často jeden tak mnoho rozumí jako druhý, proto jmenovitě,
že rozum náš v tomto životě nedospělý jest. A však buďme
aspoň jen děti, dobře bude. Nebo tak dí Kristus: Neobrátíte-li
se a nebudete-li jako děti, nevejdete do království nebeského
(Mat. 18, 3); čímž co mnil, hned se sám vysvětluje Pán, po-
koru totiž a nízkost (v. 4). Jakž i apoštol dí: Nebuďte (bratří)
děti v smyslu, ale zlostí buďte děti! (1 Kor. 14, 20); totiž, ne-
buďte jízliví proti sobě, ale smírliví jako děti a ustupující jedni
druhým. Praví sic ten týž apoštol, že nemáme býti děti, ale
dokládá, v čem: abychom se, prý, točiti měli každým větrem
učení v neustavičnosti lidské (Ef. 4, 14); nevyzdvihuje tedy té
od Krista poručené sprostnosti dítek Božích, než vrtkost nero-
zumnou zapovídá. . . .

Tak nejprvnější církev po Kristu svědectví má, že vnitřní té
pobožnosti hledíc, zevnitřní lásky milostně ostříhala: i trvali
prý jednomyslně v učení apoštolském, v chrámě i po domích
rozdělující chléb přijímali pokrm s potěšením a sprostností
srdce, chválíce Boha a milost majíce u všeho lidu. A Pán prý
na každý den přidával těch, kteříž by spaseni byli (Skut. 2, 42.
46. 47.), proto že svatá sprostnost a upřímnost Bohu se nade
všecko líbí; za kteroužto příčinou to jediné sobě David žádal
(Žal. 25, 21).

Naproti tomu po vysokém umění dychtiti nebezpečné jest
lidské myslí osidlo, v kterémž hned první člověk se zapleta,
uvázl, z stromu vědění dobrého a zlého jísti požádav. Kterýmž

všetečnosti příkladem nic se nekajíc, mnozí do dnes příliš chtivě k tomu stromu sahají, tak že při tom na strom života (jenž jest bázeň Boží libá a láska společná) zapomínají. Protož se jim přihází, což apoštol praví, že umění hledajíc, uměním děti bývají, a jakž ten týž o pohanských mudrcích dí, že zmaření bývají v smyslech svých a srdce jejich se zatmívá, tak že za moudré se držíc, blázni bývají (Řím. 1, 21. 22); a jakž o křesťanských mudrcích ten týž praví, že chtějí býti učitelé zákona, nevědí sami, ani co mluví ani čeho zastávají (1 Tim. 1, 7). Mezi tím jaký sami na tom užitek mají? Kde mnoho moudrosti, tu bývá mnoho hněvu, a kdo rozmnožuje umění, rozmnožuje bolest, dí Šalomoun (Kaz. 1, 18); proto že podnět jest závisti jedněch proti druhým, jakož pak všechny roztržky v církvi skrze takové literně moudré vždycky povstávají. Jimž se mezi tím přihází obyčejně, co Kristus o Farizeích svědčí, že osobíc sobě klíč umění, sami nevcházejí (totiž k pravé, spasitelné známosti) a těm, kteří by vjíti chtěli, zbraňují; protož že jim běda bude (Luk. 11, 52). A Pán Bůh k nim tak mluví: Jak můžete říci, Moudří jsme, zákon Hospodinův máme? Aj, jistotně nadarmo sobě brousí pero, nadarmo jsou v zákoně zběhlí, nebo slovem Hospodinovým pohrdají (totiž nečiní ho); jakáž to tedy moudrost jejich? (Jer. 8, 8. 9.)

A protož, ó pobožní křesťané, rozumějmež tomu, tak jakž nám to Bůh ohlašuje, že nejlepší umění a moudrost jest bázeň Páně, proto že on sobě velice libuje věrnost a tichost, a kdo ostříhá zákona, že rozumnější jest nade všechny. Ó kdyby každý s Davidem říkal: Sprostnost a upřímnost, Hospodine, ať mně ostříhají! (Žal. 25, 21.) Item: Nauč mně, Hospodine, činiti vůli svou, nebo ty jsi Bůh můj; duch tvůj vediž mně jako po rovné zemi (Žal. 143, 10). Více by jistě každý pečoval sám v sobě tiše sloužiti Bohu celým srdcem, nežli aby jiné přesuzovati a s nimi se o otázky nebo ceremonie neb o sektářská jména nepadati a sháněti měl; a přestáváje na tom, což Duch Boží praví, že jeden každý své vlastní břímě ponese (Gal. 6, 5), přestal by cizích služebníků tupiti, věda, že každý z nich Pánu svému stojí a padá (Řím. 14, 4).

Cesta pokoje

to jest pravý, neomylný, jediný prostředek, kterýmž církev Boží v pokoji, svornosti a lásce zachována býti může; za příčinou nepokojných spisů M. Samuele Martinia z Písem svatých vyhledaná, ukázaná a všechněm věrným Čechům podaná od starších kněží Jednoty bratrské.

... Cesta pokoje pravá

na tré se rozchází. Chce zajisté Bůh, aby mezi námi byla místo násilí láska, místo hádek sprostnost víry, místo roztržek snášenlivost společná.

Láska vyhlašuje se nám v Písmě svatém za počátek, prostředek i konec křesťanství našeho. Nebo k lásce jsme povoláni (Ef. 1, 4; 1. Tim. 1, 5), láskou stojíme (Gal. 5. 6), lásku za užitek víry své máme, zde i věčně (1. Kor. 13, 8). Protož apoštol křesťanů prosí, aby hodně chodili, jakž sluší na povolání, kterýmž povolání jsou: se vši pokorou, tichostí i snášenlivostí, snášejíce se vespolek v lásce a usilující zachovávat jednotu ducha v svazku pokoje (Ef. 4, 1. etc.). A jinde dí: Oblečení buďte nade všecko v lásku, kterážto jest svazek dokonalosti (a neb dokonalý), a pokoj Boží vítězí v srdcích vašich, k němuž (totiž tomu pokoji Božímu) povolání jste v jedno tělo (Kol. 3, 14. 15). Hle, láska pojí věřící v jedno tělo (jako stavení spojeno bývá vazbou), láska dává pokoj! Láska vítězí. I mezi rozdílnými zajisté náboženstvími (grunt pravé víry zachovávajícími) když láska jest, rozdílnost se a nebo tratí, a nebo necítí a neškodí. Nebo poněvadž láska dobrotivá jest, nezávidí, není všetečná, nenadýmá se, v nic se neslušného nedává, svých věcí nehledá, nepouzí se, nemyslí zlého, všecko snáší, všemu věří, všeho se naděje, všeho trpělivě čeká (1. Kor. 13, 4. etc.): jde odtud, že lidé Kristovu lásku v srdcích mající sebe vespolek nepodhlídají, slov a mínění sobě nepřevracejí, nepomlouvají se a nepotupují, ale brž přejí sobě společného vzdělání, a ukáže-li se při jedné straně co světlejšího, lepšího, vzdělavatedlnějšího,

druhá to hned oblíbí, a tak se snadně pojí a jednotí. Ješto, kde srdce jsou rozjitřena, tu žádné ukazování, disputování, žehrání, lání nic neplatí, oči i uši tu zavřené jsou, aby ani sama pravda proniknouti nemohla. Veliké tedy jest tajemství lásky, veliká moc, že srdce spojená v lásce potěšena bývají ke všemu bohatství přejistého smyslu, ku poznání tajemství Boha i Otce i Krista (Kol. 2). Protož apoštol napomínaje Korintských, aby darů Božích a osvícení jedni nad druhé vyššího k roztržkám neužívali, doložil, že jim ještě vyšší cestu ukáže; i ukázal lásku pravě, že na té víc záleží, než na všech jazyků umění a všech tajemství známosti, na všech divných skutků činění etc. (1. Kor. 12. a 13). O kéž nyní souditi to chceme, co tu apoštol mluví, že nejvyšší a nejjistší cesta k dojití pokoje jest láska s věrou! (Efez. 6, 23.)

Druhá ku pokoji v náboženství cesta jest víry sprostnost, protože pravda prostá a odevřená jest, v řeči i v smyslu, ale lež a podvod mnoho subtilného vinutí, kroucení, barvení, líčení potřebuje. Protož apoštol Korintským, po falešných učitelích postupujícím, řekl: Bojím se, aby snad, jakož had svedl Evu chytrostí svou, tak nebyly porušeny mysli vaše od sprostnosti, kteráž jest v Kristu (2. Kor. 11, 3).

Tato naše v Kristu sprostnost ve třém záleží:

1. Abychom víru prostou a odevřenou, k vyrozumívání snadnou měli, jakouž nám vydal Kristus a apoštolové bez všelijakého nepotřebného hloubání a subtilnostmi vysokými sebe neb jiných zapletávání. Non enim per difficiles nos quaestiones Deus ad beatam vitam vocat, řekl starý církve učitel Hilarius; Bůh nás (prý) ne skrže nesnadné otázky k životu blahoslavnému volá. Ovšem. Nebo jakož staré církvi Pán Bůh prostičkou theologii vydal byl (Slyš, Izraeli, Hospodin Bůh tvůj Bůh jeden jest; protož milovati budeš Hospodina Boha svého z celého srdce svého etc. Deut. 6, 4), tak i nové církvi slíbil cestu svatou, snadnou, po níž by jdoucí žádný nezabloudil, i ten nejhloupější (Iz. 35, 8). A takováť jest byla v pravdě Kristova a apoštolská theologia, otázkami mnohými a hlubokými žádného nezaměstknávající, než toliko k známosti jediného, pravého Boha, a kteréhož nám poslal, Ježíše Krista, sloužící a na té věčný život zakládající (Jan 17, 3; Mat. 16, 17. 24; Řím. 10, 8. 9 etc.). Při té sprostnosti víry když potom křesťané nezůstáva-

li, ale na subtilnější otázky se zavedli, povstala ta i jiná kacřství a sekty, jakž vyznává v listu svém císař Konstantin a o to Alexandra a Aria tresce, že takové otázky, kterýchž zákon neporoučí, v zahálivé myslí, pro dokazování ostrosti vtipu do církve Boží vtrušovali, kteréž by a neb mezi učenými zůstávati, a neb raději v srdcích chovány býti měly, aby se ústy ani nevnášely (viz, co o tom více píše a horlí svatý císař v knize 2. Euzebiově o životu Konstantinově, kap. 67). Ale co by řekl, kdyby dnes z mrtvých vstal a nynější disputatorskou theologií s tisíci otázkami (na něž sobě artikule víry rozdrobili, a jak na kterou odpovídáno býti má, neukojitedlně se táhají) slyšel? Ješto jakť mají v jednotejnou odpověď trefovati, hledajíce ji buď v Písmě, kdež Pán Bůh drzosti naší uzdy nepustil, a neb v mozku lidském, kdež k měření tajemství božských míry není? Nad to jisté jest, že, byť i všecko to zpraveno bylo, oč nyní otázky a hádky jsou, naroste však jiných hned zase (půjdeme-li tou cestou předce) dosti pro nepřeváženou hlubokost tajemství Božích. Kdo na této hlubině zplývati chce (věrou totiž všecko to, co v slovu Božím nachází, přijímaje, byť i nerozuměl něčemu), ten zplývá bezpečně; ale kdo samy ty hlubiny chce proléztí a probřísti, utone konečně. . . .

2. Sprostnost naše v Kristu záleží také v sprostném a odevřeném prostičké naší víry vyznávání, jako svatý Pavel Skutk. 24, 14. 15. 16. To jest, aby, kdo učení svého jistotu z Písem má, z Písem ji také a slovy Písem, jak nejzřetelněji můž, lidem ukazoval, tak aby to každý sám viděti mohl, že na nepohnutém gruntu pravdy stojí; a ten, ješto by se protivil a odpírati chtěl, aby se zahanbiti musel, nemaje co mluvití proti tomu (Tit. 2, 7. 8). Tak dá Bohu čest a ustoupí. Nebo zdaž kdo naschvál slepý jest? (Mat. 7, 28; Jan 7, 46; Skutk. 4, 14). Pakli by kdo předce chtěl neustupným býti, nechati ho a říci mu, co apoštol: My takového obyčeje nemáme ani církev Boží (1. Kor. 11, 16). Horlení tu většho, disputování, hanění nepotřeba, chceme-li sobě i církvi Boží zachovati pokoj (viz 2. Tim. 2, 24. 25).

3. Aby však sprostnost naše v Kristu snáze se i odpůrců jímala, napomůž k tomu toto, aby křesťané praví vnitřní pravost a sladkost víry své prokazovali skutkem lásky k Bohu i bližním tak, aby to i jiní při nich znamenati mohli, že je duch Kristů řídí. Sic co platno o evangelium se hádati a proti evan-

gelium živu býti? Protož Kristus poručil, abychom skutky svými hleděli tak svítiti, aby lidé Bohu čest dáti příčinu měli (Mat. 5, 16). Tak apoštolové vyhledávali, aby jakož učitelé, tak i vůbec křesťané obojího pohlaví ctným obcováním hleděli mnohé vyzískati (Tit. 2, 7. 8; 1. Petr. 2, 2. a 2, 12). Kdo jest moudrý a umělý mezi vámi (dí svatý Jakub), ukažiž dobrým obcováním skutky své v krotké moudrosti (Jak. 3, 13).

Třetí Boží cesta ku pokoji jest snášelivost společná, abychom ne hned, koho k smyslu svému ve všem napravití nemůžeme, potupovali, kaceřovali, odsuzovali, církve zbavovali, ale jako mdlého u víře přijímali (Řím. 14, v. 1) vědouc, že každý svému Pánu stojí neb padá, a že Bůh mocen jest pozdvihnouti a utvrditi ho (v. 4. Viz také v. 10. 13). Povinni zajisté jsme my silní mdloby nemocných snášeti a ne sami sobě se líbiti (Řím. 15, 1), nýbrž přijímati se vespolek, jako i Kristus přijal nás v slávu Boží (v. 7). Nečiní-li toho kdo a bližních snášeti nechce, ale proti nim horlí a hřímá, ten pronáší mdlobu myslí své a víry slabost a ducha neapoštolského a ne Kristova, ale ducha těla (1. Kor. 3, 3).

Lépe jest místo takového proti bližním horlení horlivě se za bližní bloudící modliti, aby je Bůh sám milosrdně osvěcoval, poněvadž on v moci má srdce jejich, a ne my. Bez jeho díla nuřme my jedni druhé, jak chceme, křičme na ně, jak nejvýš můžeme, hrdluje se také s nimi neb hoňme sem a tam, co zpravíme? Tak mnoho to bude, jako by někdo slepého haněti nebo bítí chtěl, že se praví neviděti toho, co ty. I ukaž mu to nejprv, a uhlídá, a aby ukázati mohl, odevři zrak. Můžeš-li sám přistrojiti collyrium jaké, přistroj; pakli cítíš skutek Boží, odvíráti oči slepých, u Boha toho pokornou přímlovou bližnímu svému hledej, a naplníš zákon lásky. Obdržíš-li to, získals Bohu duši; plesej více, nežli v kořistech všeho světa. Pakli ne, podiv se soudům Božím, vzdechni, umlkní, bližního pro víry nedostatek netrap, aby Antikristem nebyl, nýbrž o něm předce, že Kristů jest, smýšlej, by se tobě jakkoli zdálo; jakž apoštol příkladem svým naučil, když i těch, kteříž ho Krista odsuzovali, potupovati nechtěl, ale řekl: Má-li kdo tu naději o sobě, že by Kristů byl, nechť myslí, že i my etc. (2. Kor. 10, 7). A císař Konstantin k svornosti biskupů napomínaje řekl: Kdo by z lidí lepší byl, to samému nebeskému Bohu k rozsouzení náleží

(Eusebii Vita Constantini, 3. kap. 20). A pobožně smýšletí sluší, že, poněvadž Kristus v církvi kraluje, mocnější jest dílo jeho, než my tomu rozuměti můžeme. Kraluje zajisté uprostřed nepřátel (jenž jsou ďábel, svět, tělo) a vzdělává sobě království své proti vůli a mínění jejích vždy předce, ačkoli mu oni překážky umítají a přiměšují, ďábel koukole, svět zpourey, tělo (a rozum těla) bláznovství svého. I prostupuje všecko to předivně moudrost jeho a působí, že se pravda lžmi puleruje, láska neláskou rozněcuje, a příměst cesty Boží prostičké skrze motaniny naše jasněji v známěst vchází. Nebo bludové dávají příčinu k vyhledávání pravdy. A rozličné smyslů matení přivodí na to lidí, aby se naposledy toho chápali, což nemýlí, Božího milosrdenství v Kristu. A tak čím víc roztržek zevnitř, tím víc svazku vnitř mezi těmi, kdo i v rozdílných jednotách aneb sektách pod rozdílnými smysly a důmysly, řády a ceremonie mi Kristovi býti se snažují. Nebo čím víc nepřátelství jakého cítí proti sobě, tím víc se tlačí do srdce svého k Kristu, Spasiteli svému; kterýž, poněvadž jest commune centrum salutis, tam se nacházejí spolu zase i ti, kteříž za rozumem a smysly těla odcházejíce různili se. Ó nestihlá Boží moudrosti! Ó předobrá dobroto! Ó nepřemožená moci! Že nás skrze motání z motanin, skrze nelásku v lásku, skrze nedověřování a pochybování při tom neb onom víry artikuli k jistotě víry a skrze roztržky v jednotu vedeš!

CESTA POKOJE, VEŠKERÉ SPISY J. A. KOMENSKÉHO, SV.
XVII., BRNO 1912, VYD. JOS. TH. MÜLLER A JAN V.
NOVÁK.

Kšaft

umírající matky Jednoty bratrské, kterýmž (v národu svém a obzvláštnosti své dokonávajíc) svěřené sobě někdy od Boha poklady mezi syny a dědice své rozděluje.

... 19. Na tebe, národe český a moravský, vlasti milá, zapomenouti také nemohu při svém již dokonalém s tebou se loučení; nýbrž k tobě se nejpředněji obracejíc, tebe pokladů svých, kteréž mi byl svěřil Pán, nápadníkem a dědicem nejpřednějším činím, příkladem některých bohatých měšťanů římských i králů jejich pomezních, kteříž umírajíce dědicem věcí svých obec římskou, vládu okršlku zemského ujímající, kšafy svými nařizovali. Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český! A pro tu naději tebe dědicem činím všeho toho, co sem kolí po předcích svých byla zdělila a přes těžké a nesnadné časy přechovávala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci synů mých a požehnání Boží rozhojnění sem přijala, to všecko tobě zcela odkazuji a oddávám.

Zejména napřed milost k pravdě Boží čisté, kterouž nám před jinými národy prvé službou M. Husa našeho ukazovati začal Pán a kterouž on s pomocníkem svým i jinými mnohými věrnými Čechy krví svou spečetil a od níž Antikrist na onen čas chytrostmi svými na sněmu bazilejském, teď pak mocí válečnou ukrutnou tebe byl odvedl, já pak s syny svými, kteříž za světlem jíti chtěli, posavád se přidržeti hleděla. Tvéť to jest dědictví, tobě před jinými národy dané, ó vlasti milá! Ujmiž se zase práva svého, jako svého, když tobě milosrdenství prokáže a pravdě své průchod navrátí Pán, slitovník tvůj.

Druhé, poručím tobě horlivou žádost k vyrozumívání a vždy plnějšimu a jasnějšimu též pravdy Boží, aby znajíc Hospodina, hojněji jej poznávati se snažovala. (Oz. 6, 3). A poněvadž Pán náš Písma svatá zpytovati poručil (Jan 5, 39), odkazuji tobě

za dědictví knihu Boží, biblí svatou, kterouž synové moji z původních jazyků (kterýmiž je Bůh psáti byl poručil) do češtiny s pilností velikou (do patnácti let na té práci strávilše několik učených mužů) uvedli, a Pán Bůh tomu tak požehnal, že málo ještě jest národů, kteříž by tak pravdivě, vlastně, jasně svatě proroky a apoštoly v svém jazyku mluvící slyšeli. Přijmiž to tedy za svůj vlastní klénot, vlasti milá, a užívej toho k slávě Boží a svému v dobrém vzdělání. A ač knihy této Boží exempláře popálili nepřátelé, kde které dostati mohli, že však milosrdenstvím toho Boha, kterýž pořezané a spálené od bezbožného Joakima knihy Jeremiášovy psáti znovu kázal (Jerem. 36), a potrhany i popáleny od Antiocha tyrana Zákon Boží (1. Mach. 1, 59) brzy potom vzbudiv pobožného Ptolomea v jazyk řecký uvésti a národům jiným v známost přivésti dal, i tobě kniha tato Boží dochována bude, důvěř se a nepochybuj.

Třetí, poroučímť obzvláště také zvláštní k církevnímu řádu a milostné té kázni, kteráž mezi dítkami Božími býti má a musí, milost, aby se napotom u vás Kristu nejen jako proroku kazatedlnice, nejen jako knězi a biskupu oltáře, ale také jako králi trůnu a berly k konání soudu nad neposlušnými přálo. Tu co mně byl z milosti své udělil Pán, nekryla sem se s tím, na světlo to dáno; uživ, vlasti milá, k svému dobrému i toho, buď tak, jakž u mne bylo, aneb jakž nejvzdělavatedlněji vyhledáno býti může z Písem svatých a příkladem prvotní apoštolské církve, neboť na staré grunty stavěti, kdykoli se obnovuje chrám Boží, nejbezpečněji. (1. Ezdr. 3, 3.)

Čtvrté, odevzdávámť horlivost k sloužení Pánu Bohu a sloužení jemu jedním ramenem, po čemž že sem já od svého začátku toužila, paměti předků mých i historia od Jana Lascia o mých věcech sepsaná svědčí. Užiti sic toho sem zuplna nemohla, kromě že sem léta 1575 k společné národu svého pod obojí konfessí a léta 1610 k společné konsistoři připuštěna. Ale dejž Bůh pro milosrdenství své, (kterýž vinš já buď životem neb smrtí svou, jak Pán káže, zapečeťuji), aby třetí spojení bylo nejdokonalejší, všech ostatků dítek mých se všechněmi jinými ostatky Čechů věrných, aby dřevo Júdovo a dřevo Efraimovo bylo jedním dřevem v ruce Boží, když rozmetané kosti naše zase shromáždí, masem a kůží potáhne a duchem

života naplní všemohoucí ten Pán, jemuž nemožného nic není. (Ezech. 37 v celé kapitole.)

Páté, odevzdávám tobě také a synům tvým snažnost v pule-rování, vyčišťování a vzdělávání milého našeho a milostného otcovského jazyka, v čemž synů mých bedlivost známá byla časů předešlých, když od rozumnějších říkáváno, že češtiny lepší není jako mezi Bratřimi a v knihách jejich. Ale pilnějiť se na to ještě někteří z mých vydali i nyní, teď z vlasti vypu-zení byvše, aby přiřícením knih užitečných, a nad předešlý způsob vybroušenějším pérem psaných napomohli synům tvým k uvedení tím snáze všeliké ušlechtilé spanilosti v věcech i v řeči, v moudrosti i výmluvnosti, k šťastnému vynahrazení podešlého teď spuštění, jakž by jen časy k rozvlažení přivedl Pán. Cokoli tedy toho se najde, knih starých neb nových, to od synů mých přijmuc, za své vlastní měj k užítí toho, jak nej-lépe viděti budeš.

Šesté, odkazuji tobě mládeže lepší, pilnější, zdárnější cviče-ní, nežli bývalo. Přehlídla sem já tuto, svěřujíc se cizím, kteříž mi syny mé povášnili a pokazili; kdyby se líbilo Bohu navrátiti mne k časům zvolnějším, napravití bych v tom hleděla. Ale sama o sobě naději tratíc, tebe prosím, vlasti milá, s osvědčo-váním, aby to napravila. Popracovalif i v té věci někteří z synů mých a zhotovili pro lepší mládeže cvičení metod, jehož se již chytati začali národové jiní, bez rozdílu náboženství. Ale tobě to předně náleží, nezanedbávejž dědictví svého, kteréž tobě odvedou, když čas přijde, synové moji.

Summou, všecky své pozostalosti, jako popel po svém sho-ření, tobě, vlasti milá, poroučím, aby sobě z něho luh k smývá-ní špin dítek svých připravila; jakž mně v počátcích mých učinil Pán, že z popela Husova mne a dítky mé vzbudil.

20. Ale což více mluvití? Přestati mi přijde, a rozžehnati se s tebou, vlasti milá. Ale jakž pak? Jákob patriarcha, na smrteď-né posteli své žehnaje se s syny svými, dával jim požehnání; jako i Mojžíš odcházejce od lidu svého. Z jejichž ust já vezmouc slova, tobě také, národe český, na rozžehnanou požehnání vy-hlašuji od Hospodina Boha tvého, aby ty předce byl a zustával ratolestí rostoucí, ratolestí rostoucí podlé studnic, ratolestí vy-cházející nad zed. Ačkoli hořkostí naplnili tebe a stříleli na tebe v tajné nenávisti měvše tě střelci, zustaniž však v síle lu-

čiště tvé a ssilte se ramena rukou tvých z rukou Mocného Já-
kobova, od silného Boha, jemuž sloužívali otcové tvoji, kterýž
spomáhá tobě, a od Všemohoucího, kterýž požehná tobě pože-
háním propasti ležící hluboko, požehnáním prsů a života. Po-
žehnání mé silnější při tobě buď nad požehnání předků mých,
až k končinám pahrbků věčných (1. Mojž. 49, 22 etc.).

Živ buď, národe posvěcený Bohu, a neumírej! Muži tvoji ať
jsou bez počtu! Požehnejž, ó Hospodine, rytěřování jeho
a v práci rukou jeho zalib se tobě! Slomuj ledví nepřátel jeho
a těch, kteříž ho nenávidí, aby nepovstali! Příklad čas tvůj, aby
řikali národové: Blahoslavený jsi, Izraeli; kdo jest podobný
tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina, jenž jest pavec spo-
možení tvého a meč důstojnosti tvé? Tvoji zajisté nepřátelé
padnou a ty po vyvýšenosti jejich šlapati budeš. (5. Mojž. 33,
v. 6. 11. a 29.) Tvét jest, ó Hospodine, spasení, a nad lidem
tvým požehnání tvé, Selah. (Žalm 3, 9.)

KŠAFT UMÍRAJÍCÍ MATKY JEDNOTY BRATRSKÉ, PODLE PŮ-
VODNÍHO VYDÁNÍ Z R. 1850.

Truchlivého třetí díl

v němž se zdržuje ŘVÁNÍ HRDLIČKY, v rozsedlinách skálních a skrýši příkré dlouho zůstávající.

Žalm 74, v. 19. Nevydávejž té šelmě duše hrdličky své.

Žalm 44, v. 12. Vydals nás jako ovce vlkům k snědění.

Jonáš 2, v. 3. Z břicha hrobu křičel sem, a vyslyšels hlas můj.

Hospodine, Bože všemohoucí, kterýžs stvořil nebe i zemi se vši okrasou jich, a svázav moře slovem rozkazu svého, zavřels propast a zapečetil hrozným a důstojným jménem svým, kteréhož se všechno hrozí a děsí před obličejem moci tvé, proto že nesnesitelná jest velebnost slávy tvé a nelze odolati hněvu pohrůžky tvé proti hříšníkům; kterýž však podle nesmírného milosrdenství svého zase lituješ bíd lidských a podle množství dobroty své času přeješ ku pokání: aj, my hříšníci jdeme před obličej tvůj s nařikáním na hříchy své a na příšlé pro hříchy naše na nás strašlivé pokuty tvé. Nebo sme sklíčení mnohými železnými okovy soudů tvých, tak že hlavy pozdvihnouti nemůžeme, aniž máme jakého polehčení, vzbudivše proti sobě hněvivost tvou neostřiháním přikázaní tvých a činěním ohavností, sloužících k ourážce Božských očí tvých. Nyní pak, aj, klekáme na kolena srdcí svých, žádajíce milosti. Hřešili sme, Pane, hřešili a nepravosti své známe. A však prosíme, odpust', Pane, a nezatracuj nás s nepravostmi našimi, aniž jsa hněviv na věčnost, schovávej zlé věci na nás, aniž nás odsuzuj do nejhlubších míst země, ó ty, kterýž jsi Bůh kajících! Nebo k tobě, jemuž sme samému hřešili a zlého před obličejem tvým se dopouštěli (Žal. 51, 6.), obracíme se celým srdcem s postem a pláčem i kvílením; kterýž milostivý a lítostivý jsa a snadně želeje zlého (Joel 2, 12. 13.), říkáš: Obrat se, Izraeli, cele k Bohu

svému, kterýž padl příčinou nepravosti své! Vezměte s sebou slova a obraťte se k Hospodinu (Oz. 14, 1. 2).

Aj, my, Hospodine, obracíme se, berouce s sebou slova tvá, abychom z ust tvých mluvili srdci tvému, ó ty milosrdný Bože, kterýžs o sobě prohlásiti dal, že když trápíš syny lidské, netrápíš z srdce (Pláč 3, 33.), ale trápením odvíráš oči, aby, když soudové tvoji konají se na zemi, obyvatelé okršlku zemského učili se spravedlnosti (Iz. 26, 9).

Spravedlivý zůstaneš, Hospodine, povedeme-li odpor proti tobě; a však o soudech tvých mluviti budeme s tebou (Jer. 12, 1). Pročs jindy laskavě se ukazovával k zemi své, i z vězení zase přivodil Jákoba, odpouštěje nepravost lidu svého a přikrýváje všeliký hřích jejich (Žal. 85, v. 2. 3.), k nám pak ne navracíš se zase a přítrže hněvu svému proti nám nečiníš, aby obrátě se obživil nás zase, tak aby se lid tvůj veseliti mohl v tobě? (v. 5. 7.) Proč se i nyní nezjevíš v skutcích, o kterýchžs sme ušima slýchali a otcové naši vypravovali nám, kteréžs činíval za dnů jejich, za dnů starodávních? (Žal. 44, v. 2.) Nýbrž i nás někdy vysvobozovávals od nepřátel našich, a kteří nás nenáviděli, zahanbovals (v. 8); nyní pak zahnals nás a zahanbil, a ti, kteříž nás nenávidí, rozchvátali jmění naše (v. 10. 11). Oddals nás jim jako ovce k snědění a ostatek nás rozptýlils mezi národy (v. 12). Prodals nás, lid svůj, bez peněz a ne nadsadils mzdy naší (v. 13). Vydals nás k utržení sousedům našim, ku posměchu a potupě (v. 14); uvedls nás v přísloví mezi národy (v. 15), tak že se stydětí musíme a hanba přikrývá tvář naši (v. 16). Opustils nás, jako bychom tvoji nebyli; pustils na nás vítr z pouště, kterýž vysušil studnice naše (Oz. 13, 15). Na zemi naši uvedls nejen šelmy národů vzteklých a meč, ale i hlad přehrozný, po tak dlouhá léta trvajcí, ne hlad chleba, ani žízeň vody, ale slyšení slova Hospodinova; tak že umdlévají panny i mládenci tou žízni, a však není, kdo by pomohl (Amos 8, 11. 13). Počteni jsme již mezi ty, kteříž se dostávají do jámy, mezi mrtvé a zmordované, ležící v hrobě, mezi ty, kteříž od ruky tvé vyhlazeni jsou (Žal. 88, 5. 6). Zpus-tils do jámy nejspodnější, nejtemnějšího a nejhlubšího místa (v. 7). Dolehla na nás prchlivost tvá, vším vlnobitím svým přikvačils nás (v. 8). Nebo nepřátelé moji jsou hlavou, odpůrcům mým šťastně se zvedlo (Pláč 1, 5). Slyšíc o mých bídách, ra-

dují se, žes to učinil (v. 21). Rozdírají na mne usta svá, hvízda-
jí a škřipají zuby, říkajíce: Sehtili sme je! Toť jest ten den,
kteréhož sme čekali (kap. 2, 16). Vykřikuje srdce jejich i proti
Pánu; protož, ó vy zdi měst mých, vylévejte jako potok slzy
dnem i nocí! (v. 18.) Nebo veliké jest jako moře potření mé,
kdož přijde, aby mne zhojil? (v. 13.) Já (česká a moravská
církev) jsem ta okoušející trápení od metly rozhněvání Božího;
kterýž mne zahnal, do tmy vtlačil, zhasiv světlo mé (kap. 3,
1. 2)... .

A však uvěřivše my, že ty i v soužení našem pamatuješ na
nás (nebo to usta tvá mluvila) a že díla rukou svých neopustíš
(Žal. 91, 15. a 136, 23. a 138, 8.), my pak jsme dílo rukou tvých
(Efez. 2, 10.), ačkoli mdlého slepení, kteréž ty znáš (Žal. 103,
14.): budeš-li ty nás chtít tak předce stíhati spravedlností
svou, my tebe zase stíhati budeme milosrdenstvím tvým. A by
ty nás rozptýlil do končin země, by ty nás zakopal do hlubo-
kosti země, by ty nás uvrhl na dno moře (Amos 9, 1. etc.), by
ty nás dal vlkům a šelmám k sežrání (Žal. 44, 12.), i smrti
samé, hrobu a peklu k sehlčení (Jon. 2, 3.), my však i odtud
volati nepřestaneme. Nezbedně volati budeme jako David, až
vyslyšíš hlas náš (Žal. 55, 18). Zápasiti budeme s tebou jako
Jákob, dokudž nám nepožehnáš (1 Mojž. 32, 26). Nedámeť po-
koje jako Izaiáš, připomínajíce vždy jméno tvé, dokudž neutvr-
díš slova svého a nesmiluješ se nad Jeruzalémem (Iz. 62, 7).

I. Prosívali sme tě, jako i otcové naši, aby dal pokoj za dnů
našich církví své, a ty pak uvedls na nás zbouření, poslav an-
jela, aby vyzdvíhl pokoj z země, a aby se lidé mordovali ve-
spolek, dals jemu meč veliký (Zjev. 6, 4). My však, když hejt-
mané s zbraní hněvu tvého všecko napořád mordují, volati
s Ezechielem nepřestaneme: Ach, panovníče Hospodine, zdalíž
také vyhubíš všecky ostatky izraelské, vylévaje prchlivost svou
na Jeruzalém? (Ezech. 9, 1. 5. 6. 8.)

II. Prosívali sme, aby nedal bořiti stánků tvých, míst svatosti
a okrasy naší, v nichž tě chválivali otcové naši (Iz. 64, 11);
a tys pobořiti a popáliti a v poušť obrátiti kázal všecko, a neb
dopustil modlářstvím poškrvniti příbytky jména svého (Žal.
74, 7). My však volati nepřestáváme, aby pospíše přihlédl
k hrozným pustinám (v. 3.) a povstana smiloval se nad Sio-
nem, v jehož i rumu líbost mají služebníci tvoji (Žal. 102, 15).

III. Prospívali sme, aby nerozptyloval lidu svého, drahou krví vykoupeného, a aj, rozptýlils a po krajinách rozehnals nás! My však i od končin země předce voláme (Žal. 61, 3.), věduce, že ty můžeš zahnané Izraelské sebrati a rozptýlené Jůdovy shromážditi ode všech čtyr stran země (Iz. 11, 12).

IV. Prosívali sme, aby nás od vražedlného Kainova plemene (ne tukem víry pravé, ale dymem pověr tobě sloužících a Abelů tvých upřímých zlostně nenávidících) zachoval (1 Mojž. 4, 5.), a ty pak vydals jim nás ku pomordování (v. 8). A však hlas krve naší volá k tobě z země (v. 10.), a duše naše leží pod oltářem tvým (Zjev. 6, 9.) jako těla hovádek k obětem zbitých od těch, kteříž nás pro tebe mordujíce, domnívají se, že tím Bohu slouží (Jan 16, 2). My však u oltáře tvého ležíce, voláme hlasem velikým: Až dokud, Pane svatý a pravý, nesoudíš a nemstíš krve naší nad těmi, kteříž přebývají na zemi? (Zjev. 6, 10.) Ach, poruč nám dáti roucho bílé, nevinny a trpělivosti, s potěšením tím, že přijde čas, když se doplní počet mučedníků (v. 11.), aby krev dal pítí těm, kteříž krev svatých tvých vylévali (Zjev. 16, 6)... .

XI. Prosívali sme také s Ezechiášem a Jeremiášem za národ svůj, aby ho chránil před pýchou krále assyrského a babylonského (Iz. 37, 4. 15.), Jeruzalem pak náš, vlast naše a Sion náš, církev tvá v něm, aby zachována byla (Jer. 14, 7. 9. etc.). Ale ty anis anjela neposlal k zbití vojska Senacheribova, ani Nabuchodonozorova proti nám meče neztupil, nýbrž dopustils prolomiti všecky zdi ohrad našich a popáliti všecka města a pobořiti a neb v peleše modlářství obrátiti všecky chrámy naše a pomordovati a neb oslepiti a pozajímati knížata naše, ostatek pak rozptýliti (4 Král. 19, 25.). Pro tu příčinu my s Jeremiášem plakati a předce v naději proti naději volati nepřestaneme: Obrat nás, Hospodine, a obrácení budeme; obnov dny naše, jakž byli za starodávna! (Pláč 5.)

XII. Prosívali sme také, vidouc rozpálenou proti sobě babylonskou pec, aby ji uhasil, a ty pak neuhasils, nýbrž jí sedmkrát víc rozpáliti dopustiv, nás, Sidrachy, Mizachy a Abdenagy své do ní uvrcis dal. My však i tu jen k tobě obrácený majíce zřetel, tebe na věky živého spolu s nimi oslavujeme očekávající, aby ty sám odevřel oči Nabuchodonozorům svým, aby nás,

nevinně sem uvržené, vyvolali, plamen pak zůřivosti tvé aby samy ty nástroje ukrutnosti sehltil. (Dan. 3, 6. 12. etc.)...

XVII. Nebo kdež sme tebe poslednějších těchto dnů a let v rozptýlení svém, aby nás zase z národů shromáždil, prosívali, proto, abychom slavili jméno tvé a chlubili se v slávě tvé (Žal. 106, 477.), ty naproti tomu meč nový na nás posíláš, kterýž některé z nás již sehltil, a jiní se ho lekáme. Ach, Hospodine, právě se nám děje podlé pohrůžek tvých, že když ty lidi pro hříchy stíháš, by se kdo do země zakopal a neb do nebe vstoupil a neb schoval na vrchu Karmele a neb se před tebou skryl na dni moře, že všudy najdeš, a šel-li by kdo v zajetí (dobrovolné) před nepřátely svými, že i tam přikážeš meči, aby je mordoval (Amos 9, 2. etc.). Takť i nám činíš, a abychom i tu, kam sme se kteří v rozptýlení svém dostali, pokoje užití nemohli, novým okolních národů zbouřením nám hrozíš, nový okolo nás oheň zaněcuješ.

Ach, Pane, nevíme již, kam se pod nebem my bídní paběrkové díti a kde před vichřicí hněvu tvého ostátí, když nás tak všudy zůřivost tvá stíhá. Vidíme to, ach, již vidíme, že není kam utéci před Bohem, leč k Bohu; před rozhněvaným Bohem k milostivému Bohu. Ty sám, ty toliko sám, půjde-li jaká nová vichřice prchlivosti tvé (Jer. 23, 19. 20.), a to vichřice trvajcí nad hlavami nešlechetných (a neodvrátí-li se hněv tvůj, až by vykonal umysl srdce svého a posloužil národům k srozumění), umíš ukázati vždy předce těm, kteréž zachovati chceš, pokojíček nějaký, do kteréhož by se skryli, jakožs mluvil (Iz. 26, 20. 21). Tys tedy, ty přemocný Bože, ty spravedlivý soudce vši země, ty, kterýž pohybuješ národy jako vodami a vyléváš jako povodeň zůřivost svou na bezbožné! Jestližeť i nyní opět povstává hněv tvůj a béře se jako zapálená vichřice k navštívení nepravostí na obyvatelích země, ukažiž lidu svému, ostatkům, kteréž zachovati chceš, pokojík nějaký tu i tam a zavírej za námi dvěře, dokudž by nepřešel hněv. Jaks ukázal Noelovi koráb k zachování ho před potopou a uveda ho, zavřels za ním dvěře (1 Mojž. 7, 16); jak ukázal Lotovi horu, na niž by ujdá zachoval duši svou v čas podvrácení Sodomy, a když dostihnouti nemohl, dovolils mu do Ségor utéci a zachovals pro něho to město před podvrácením (1 Mojž. 19, 17. 21.); jakžs ukázal Eliášovi jeskyni, do níž by zajda ušel meče Jezábel (3 Král.

19.); a jak ukázal věrným svým Pellu v čas podvrácení Jeruzaléma, kdyžs na něm mstil krev syna svého a svatých proroků a apoštolů jeho (Histor. cír.): tak ukaž i nám ostatkům v ostatním tomto vylévání koflíku hněvu tvého na Babylon (Zjev. 16, 19.), jak komu chceš, koráb nějaký, Ségor nějaké, Pellu nějakou, horu neb jeskyni nějakou, a ty sám nade všecko buď všechněm v tebe doufajícím utočištěm (Žal. 9, 10.) a městem hrazeným a hradem vysokým a věží silnou, k níž by utekouce se spravedliví tvoji, zachováni byli (Přísl. 18, 10). Suď, Hospodine, lid svůj, tak však, aby služebníkům svým byl milostiv (Žal. 135, 14.), a v snižení našem pamatuj na nás (Žal. 136, 23). Smiluj se nad námi, Bože, smiluj se nad námi, neboť v tebe doufá duše naše. Dej se nám v stínu křídel svých schrániti, až přejde soužení (Žal. 57, 2). Voláme a volati nepřestaneme k Bohu nejvyššímu, kterýž při nás koná dílo své (v. 3). Onť pošle z nebe a zachová nás, pošle milosrdenství své a pravdu svou (v. 4). Vyvyšíš se nad nebesa, ó Bože, a nade všecku zemi sláva tvá! (v. 6.) Buď ruka tvá nad těmi, kteréžs zmocnil sobě! A my neodstoupíme od tebe; zachovej nás při životu, ať jméno tvé vzýváme (Žal. 80, 18. 19). Z ruky hrobu vyplat nás, od smrti vykup nás (Oz. 13, 14). Kteří nás honili, hoň je zase vichřicí svou a bouří svou ohrom je, až by hledali jména tvého a poznali, že sám ty, kterýž jméno máš Hospodin, nejvyšší jsi na vší zemi (Žal. 83, 16. 17. 19). A neb nechť hromadně padají do sítěk, kterýchž sami napletli, bezbožní, a my za tím ať přejdeme (Žal. 141, 10). Sic kdež by zůstala někdejší horlivost a veliká síla tvá? Kde množství milosrdenství a slitování tvých? Nám-liž se nyní zadržovati budou? (Iz. 63, 15.) Ó Bože, navrať se, ať nám svítí obličej tvůj, a spasení budeme! (Žal. 80, 4.) Bože zástupů, navrať se, ať nám svítí obličej tvůj, a spasení budeme (v. 8). Hospodine, Bože zástupů, navrať se, ať nám svítí obličej tvůj, a spasení budeme (v. 20). V ruce tvé poroučíme ducha svého (byť se i svět podvracoval); tys nás vykoupil, Bože silný a věrný (Žal. 31, 6. a 46, 3). Budiž milosrdenství tvé nad námi, Hospodine (Žal. 31, 22.), jakož naději máme v tobě.

TRUHLIVÉHO TŘETÍ DÍL, TO JEST ŘVÁNÍ HRDLIČKY, VYDÁNÍ BOHUSLAVA SOUČKA V EDICI TRUHLIVÝ I.—IV., EVANGELICKÁ REFORMOVANÁ DIASPORA JIHOČESKÁ, TÁBOR 1918.

Kancionál

to jest kniha žalmů a písní duchovních, k chvále Boží a spasitedlnému věřících vzdělání i dávno prvé i v nově teď jazykem českým složených a nyní spolu vydaných.

PŘEDMLUVA

Nábožným věrným Čechům pozdravení v Pánu.

Nejmilejší, podle apoštolského teď připomenutého nařízení (aby slovo Kristovo mezi křesťany bohatě přebývalo se vši moudrostí a aby se v žalmích a zpěvích poučovali a napomínali) postupujice dále, za podáním již (pominulého roku) pomoci k tomu jádrem slova Božího, plně z knih obojího Zákona vybraného, vidělo se také jádro zpěvů svatých obojího Zákona připojiti: aby milí Čechové nejen slovem Božím se krmiti, poučovati a napomínati, ale také zpěvy svatými ducha svého napájeti a rozveselovati, obojím pak tím při spasení svém se vzdělávati mohli. Čemuž Pán Bůh pro slávu svou požehnej!

Aby se pak srdcím pobožným k spasitedlnému i této pomoci užívání jak nejlépe napomohlo, umínil sem v předmluvě této o některých potřebných věcech zprávu učiniti. Jako

I. Co to jest zpěv aneb zpívání; a kde se to mezi lidmi vzalo a k čemu posavad užívalo?

II. O původu zpěvů svatých v církvi, zejména izraelské, řecké, latinské etc.

III. O zpěvích církve české, jak to i u nás šlo, až do přítomného tohoto zpěvů českých vydání; proč se stalo a proč v takové formě?

IV. Naposledy regule jisté položím, čeho šetřiti, aby zpívání naše Bohu chválu, duchu našemu rozveselení, církvi pak spasitedlné vzdělání neomylně přinášelo.

Zpěv aneb zpívání jest hlasem rozličně províjeným (t. zhůru a dolů vznášejícím a jednak spěšně skočným, jednak znenáhla rozvlačitým) sebe neb jiných obveselování; zvláště když se k tomu řeč, rozum v sobě zavnutý mající a tím liběji tak (zpíváním) plynoucí, přidá: nejvíce pak, když se to k slávě mou-drému Bohu, kterýž jazyku našemu to umění dal, děje. . . .

Pomyslí-li by kdo „Odkud pak ta líbeznot, kterouž každý člověk v zpívání a muzice nalézá, plyne?“, najde se, že poně-vadž nás Učinitel náš nad jiné tvory řemeslníky v těle, duši, mysli a rozumu i vůli a ve všech zevnitřních smyslech složil a sličněji sformoval, nemůže to jinak býti, než že kdokoli z lidí co foremného a v nějaké umělé proporci proti sobě postavené-ho kterýmkoli smyslem ucítí, hned se ho to jímá. Ku příkladu: očí krásné malování; jazyka líbeznot chutí; chřípí pochotnost vůně, etc.; i uší tedy také hlaholů pěkné stemperování. . . . Rozumí tomu satan: protož jak jiným smyslům lidským vna-d zlých podává, tak i uší nečistými zpěvy vábí a mysl naprzňuje. V čemž se jemu pohanští poetové (bujných, frejřských, mod-lářských, špinavých zpěvů skladatelé) tak užívati dali, že ne bez příčiny sv. Jeroným poésin vinum Daemonum (poetářství vínem dáblů) nazval; jakýmž satanovým traňkem i u nás všickní zlých, modlářských, světských písní a veršů skladatelé duše napájejí a tráví. Kteréž satanovo dílo aby tím méně prů-chodu mělo, povinni jsou, kdo Boha milují a Duchem moudrosti (v té částce) obdařeni jsou, opatrovati, aby mládež duchovních svatých zpěvů co nejlibějších hojnost mítí a jimi od onoho sa-tanova jedu k tomuto Božímu medu co nejmocněji vábena býti mohla. Odkudž pěkně sv. Chryzostom (u výkladu na Žalm 42) mluví, že pro tu příčinu Pán Bůh částku slova svého (jmenovi-tě žalmy) v verších a zpěvích podati chtěl, aby lidé snáze k dobrému vábeni byli. Dokládaje, že nic jiného duše naší tak od země nevznáší a jako křidel ji k vyletování z těla a z světa k Bohu nedává jako zpěv duchovní, pěkně v métr aneb ryt-m ujatý. Nebo (pry) jakož matky zpěvem dítky kojí a libě uspá-vají, pocestní pak a robotní lidé na rolí a vinnicích i plavci na lodích a ženy předouc a síjíc tesknost myslí odhánějí a práce své sobě osladčují zpíváním veselým etc., tak i toho nám Pán

Bůh přeje, abychom sobě duchovního svého života práce a ne-
snadnosti svatými duchovními zpěvy ocukrovali. Etc.

O II.

... V Novém Zákoně zpěvy církevní anjelé začali: o narození Spasitele pastýřům betlémským i kázic potěšeně i zpívajíc slavně. (Luc. 2, 13.) Kristus Pán s apoštoly svými také zpěvů užíval, i při slavení sv. večeře své. (Mat. 26, 30.) Čímž nejen starozákonních zpěvů potvrdil, ale i novozákonním grunt položil a jich posvětil. Protož apoštolové zpěvy sv. po cirkvech nařizovali: jakž nejen z epištol jejich viděti (1. Kor. 14, 26; Efez. 5, 19; Kol. 3, 16), ale i z Clémensa Římského, kterýž mezi usudky apoštolskými to klade, aby se věřící každého dne ráno a večer scházeli k zpívání žalmů a konání modliteb. (Lib. 2, cap. 58.) ...

Z kterýchž připomenutých věcí viděti:

1. Že zpěvové svatí (chval a modliteb) jsou vpravdě částka Boží pocty: poněvadž je Pán Bůh sám skrze největší proroky své, Mojžíše a Davida, do cirkve uvedl; a Kristus, Syn Boží, hlava cirkve, toho příkladem svým potvrdil a posvětil; Duch pak sv. skrze apoštoly to zřídil, a jak se konati má, vyměřil. Hřeší tedy někteří za našeho času, Božím tímto nařízením pohrdající a v shromážděných církevních zpěvů žádných (aneb máloco) neužívajíci.

2. Že zpěvové církevní konání býti mají jazykem jedné každé cirkvi známým: aby nejen na všecko cirkve Amen říkati, ale také hlas svůj a ducha svého připojovati mohla. Tak proroci izraelští svému lidu svým jazykem žalmy a písně skládali, Řekové svému lidu řecky, Latínici latinsky etc. I dodnes tedy Němci Němcům, Čechové Čechům etc. svými vlastními jazyky. A protož nerozumně se děje a proti Božímu nařízení, kde se zpěvové jazykem lidu neznámým (latinským) konají. Ó kéž takoví Ducha Božího poslechnou, a co on o tom 1. Kor. 14 (od v. 1 až do 20) nařizuje, tím se zpraví.

3. Že zpěvové církevní mají býti aneb samo čisté slovo Boží, skrze usta proroků Božích (jaciž byli Mojžíš, David etc.) vynešené, anebo na slovu Božím založení a odtud vzati, jako jsou jiné od pobožných osvícených učitelů složené písně. Tak, aby

duchovní zpěvy nic jiného nebyly než slovo Boží (pro snadnější spatování a veselejší připomínání) v rytmy (aneb métry) pojaté a zpívané. Nech se tedy zastydí, jestliže kteří co jiného zpívají.

4. Z čehož jde, že nejpřednější sklad moudrosti Boží v zpěvích obsažené jsou žalmy Davidovy, předrahy církve klénoty: proto, že nejpřednější v církvi (staré i nové) zpěvák byl David, jakožto Duchem Božím nejpředněji — v této částce (2. Sam. 23, v. 1. 2) — proto naplněný, aby celé církvi nejen příkladem byl, ale také zpěvů svatých tak mnoho, jako k veřejnému a věčnému v církvi užívání, přihotovil. Což on v duchu vida a cítě, plésal nad tím, že usty všech národů Boha oslavovati má a bude. (Jako v Žalmu 18, 50: Chváliti tě budu mezi národy, žalmy zpívati jménu tvému. Tak Žalm 57, 10 a 108, 4 a Žalm 22, 26: O tobě chvála má v shromáždění velikém. Žalm 61, 9: Žalmy tobě zpívati budu na věky.) Protož starý učitel Theodoretus napsal: Po všech městech, vseh, polích, horách a údolích, po zemi i po moři, v krajích osazených i pustých podnes David jazykem lidí pobožných Boha chválí. Protož daremně nynějších časů někteří mudrují, žalmů Davidových užívati nechtíce: proto pry, že to zpěvové Starého Zákona jsou, k nám nepatřící. Ješto jakť nemají k nám patřiti, poněvadž slovo Boží, zustávající na věky, jsou?

5. Patrné však také, že i ti bloudí, kteří naproti tomu jiného nic zpívati v církvi nechtí než žalmy Davidovy: proto pry, že samo to slovo Boží jest, co z ducha Božího skrze proroky vyplynulo, a ne to, co se lidským vtípem skládá a formuje. Ale na to jest odpověď. Předně, že ani žalmy naší (v našem jazyku) nejsou od proroka buď původně skládány, buď do našeho jazyka překládány, buď ovšem do rytmů uvedeny, ale od lidí naším lidským vtípem. Nechtě se tedy také zpívati jich v svém jazyku bojí a jen po židovsku je zpívají. Druhé odpovídám, že to mínění Ducha svatého nikdy nebylo, aby sám David, co všech věků svatí zpívati Bohu mají, předpisoval: než jen, aby příkladem předešel. Sic že i jiní po něm písně skládati měli, patrné jest z jeho o tom předpovídání a k tomu napomínání. Nebo kolikrát to v jeho žalmích stojí, Zpívejte Hospodinu píseň novou? (Žalm 33, v. 3, a 96, 1.) I kdy? Kdykoli Bůh novými zvláštními skutky příčiny poskytne. (Žalm 98, 1.) Žalmem pak

posledním napomínaje všech všudy k chválení Boha, tím zavírá: Všeliký duch chval Hospodina, hallelujah! (150, 6.) Co tedy my po Davidovi a pod Zákonem Novým nemáme již ducha? Či ten duch v nás chvalami Božími dýchati neumí? Žádných již nových divných skutků před očima našima nečiní Pán, aby k novým písním příčiny podával? (Žalm 98, 1.) Nikdy již lidu svého z propastí nevyvodí, aby lid jeho jménu jeho svatému zpíval? (Moudr. 10, v. 18. 19. 20.) Či neumí již Moudrost odvírati usta němých a jazyky nemluvnat činiti výmluvné? (V. 21.) Mudrují takoví i proti apoštolu, kterýž křesťanům zpívati velí žalmy a zpěvy a písničky duchovní (psalmos, hymnos, odas. Efez. 5, 19 a Kol. 3, 16.) Hle, ne samy žalmy, než také hymnos (chvály Boží) a odas (písničky duchovní, od kohokoli složené, když jen podle pravidla víry, Řím. 12, 6). Nýbrž hřeší takoví proti samému Duchu svatému, jako by již žádného víc nadchnouti neuměl, aneb nesměl, aneb neměl. Co víc, činí takoví církev planou, darů Ducha svatého již zbavenou. A naposledy, což pak to, že Zjevení svatého Jana cirkve Kristovy běh až do skonání vypisujíc, tolik tam nových písní klade, jako kap. 5, 9 a 14, 3 a 15, 3 etc.? Summou nejlépe jest nechati nebeského větru váti, kam chce, a nebrániti mu i v této částce a staré jeho dary a světlo spojovati s novým, nové s starým. . . .

Na otázku tedy, proč nových písní nemalo příčiněno, odpovím: Předně proto, že nemá býti sužován Duch Hospodinů, ani jemu bráněno, když dílo své dále vésti chce. Druhé, že novým časům nových pomocí třeba podle příčin, jakýchž předtím nebývalo. Třetí, že když sme se rozprchli a co jiné cirkve (zvláště německé a polské) za pěkné také zpěvy mají, srozuměli, nebylo slušné nenásledovati horlivé lásky a duchovních darů (1. Kor. 14, 1), t. dary jejich k svým připojíc, nerozhojňovati milosti Boží v sobě. Nepohrdali předešlého věku Němci a potom Poláci našich otců dary Ducha, překládavše sobě zpěvy jejich do jazyka svého: proč sme my posavad darů jejich sobě k užítku obrátiti zanedbali? Vpravdě německé Luterovy písně plné jsou Ducha a moci, jako i některých z pomocníků jeho; u Poláků pak Kochanowského, Ráje etc.; proč nemají oni také nám uděliti částku nějakou milosti duchovní ku potvrzení našemu? Zvláště, poněvadž Poláci naši předešle teď všecky nejpřednější německé písně svými učinili, a některé polské naproti tomu

Němci svými? Proč ne i my, aby jeden a týž Duch zapojoval všechny? Aj, stalo se! Jádro všech přerokošných zpěvů, kteréž nad nás oboji onino měli, teď jest! Což nech ve jménu Božím také k větší mezi námi všecněmi napotom jednomyslnosti a k umenšení roztržek svým způsobem poslouží. . . .

O VNITŘNÍ LÁSCE K DUCHU SVATĚMU,

Posvětiteli svému, a jeho v nás nekormoučení, než obveselování ctnostnými skutky. — K Bohu Duchu svatému o tři hlavní ctnosti.

- 1 Studně nepřevážená
všech božských milostí,
k tobě upí duše má,
tvých žíznic sladkostí,
Bože Duchu svatý,
jenžs posavad v dařích svých,
předrahých a rozkošných,
přehojně bohatý.
- 2 Poněvadž VÍRA pravá
dar nejpřednější jest
a od tebe se dává
těm, jenž skrz svatý křest
jsouc Bohu oddáni,
v něj samého doufají,
v něm samém všecku mají
radost a kochání,
- 3 bez kteréž pravé víry
Bohu se nelíbí
žádný, sic pravé míry
k spasení pochybí;
a co bez ní koli
i tvárně dost se děje,
pošmourností se stkvěje,
není než hřích holý,
- 4 protož tě vroucně prosím,
můj Posvětiteli,
víry pravé v mém srdci
mocný štípiteli,

- rozmnož ji i dále,
a nechť se nezmenšuje,
ale brž rozhojňuje
tvé ke cti a chvále!
- 5 A když pak víry svatté
jsou tyto vlastnosti,
že jsou s ní jako sňaté
dvě převzácné ctnosti,
LÁSKA a NADĚJE,
jenž jsou křídélka její
a spolu se ti čest děje,
kdež se vznášejí,
- 6 obdař mne tedy, Pane,
i těmito ctnostmi,
ať, dokud mne zde stane,
šetřím jich s pilností
z srdce upřímného!
Předně milujíc tebe,
potom tak jako sebe
bližního též svého.
- 7 Mrtvá ani pokrytá
nechť není víra má,
spící neb historická,
ale bdící, živá,
hojnost dávající
ovoce výborného,
sprostně z srdce věrného
ve všem se mající.
- 8 Přitom i má NADĚJE
nechť pevnou stálostí
před tebou vždy se stkvěje
bez vší pochybnosti,
nekladuc doufání
v věcech pomíjejících,
než věčně trvajících
a v tvém smilování.
- 9 Rejente můj výborný,
braň a posilň mne sám,
byť libý neb odporný

- vítr sem ani tam
 mnou nemohl viklati,
 nýbrž ať v každé době
 důvěřuji se tobě,
 rač mi pomáhati.
- 10 Ovšem pak při loučení
 s duší těla mého,
 Bože, dej posilnění,
 slouhu utvrď svého
 v přepevném doufání,
 k zásluhám drahým Krista
 byť duše má hned z místa
 šla v věčné plésání.
- 11 Když se pak bude blížit
 mých dnů dokonání,
 tu nejvíc mi dej cítit
 to pevné doufání,
 bych, dokud jest v těle
 má jediná dušička,
 jenž jest tvá holubička,
 mohl zkřiknouti směle:
- 12 Aj, hle, sem boj výborný
 šťastně dobojoval,
 běh, často dost odporný,
 vítězně dokonat!
 Víru živou k tomu
 svému Bohu zachoval,
 protože duši, kterouž dal,
 posílám mu domu.
- 13 Jižť mi zatím složena
 koruna slavnosti,
 již mi (věřím pevně) dá
 Soudce spravedlnosti;
 a ne mně samému,
 ale kdož příští jeho
 milují z srdce ctného,
 z věrných svých každému.

KANCIONÁL AMSTERODAMSKÝ Z R. 1659, EDICE ANTONÍNA
 ŠKARKY: J. A. KOMENSKÝ, DUCHOVNÍ PÍSNĚ, VYŠEHRAD,
 PRAHA 1952.

Všeobecné porady o nápravě věcí lidských
část šestá

Všenáprava

v níž se uvažuje, jak by se už konečně měl napravit (dobrodiním všech předešlých nauk) veřejný stav vzdělání, náboženství a občanského zřízení, čili jak vyvrátit rychle a od základu veliký BABYLON našich zmatků, a jak ukázat národům světa Boží SION v jeho vznešeném světle.

Zvoucí výroky Boží:

Žalm 50, v. 23. Tomu, jenž napravuje cestu, ukáží spasení Boží. Zachar. 1, v. 3. Navraťte se ke mně, praví Hospodin zástupů, a navrátím se k vám.

Apokal. 21, 9 a 19, 7, 8. Pojď, ukážiť nevěstu, manželku Beránkovu! I vznesl mne v duchu na horu velikou.

Iz. 2, v. 2 a Mich. 4, v. 1. I stane se v posledních dnech, že bude utvrzena hora domu Hospodinova na vrchu hor a vyvýšena nad pahrbky, aby se k ní hrnuli všichni národové, řkouce: Vstupme na horu Hospodinovu, aby nás vyučoval cestám svým, i budeme choditi v světle jeho.

KAPITOLA 23.

Náprava církví, zatím částečná.

1. Částečnou nazývám nápravu nikoli vzhledem na předmět, který je nutně universální, CELEK NÁBOŽENSTVÍ, nýbrž vzhledem na nositele, jímž budou jednotlivé církve, jedna po druhé. Ty budou reformovány moudře, zahájí-li se jejich reformace plně, spořádaně a pravdivě (čili, budou-li na očích vždycky cíl reformy, potřebné prostředky a způsob, jak prostředků moudře používat).

2. Reformaci církví chceme plnou; neboť taková až dosud nebyla žádná. Staly se sice v minulých stoletích pokusy o ná-

pravu křesťanské církve, ale jen místně a rozmanitě podle rozmanitých místních příležitostí, bez universální ideje nebo bez zřetele na ni. Neboť římský papež a jeho věrní se několi-krát pokusili napravovat; ale co? Rozpadlý pořádek a mravy; byla to však věc povrchní, nevalně užitečná, a vždycky všech- no upadlo znovu ve zmatek větší než dříve. Ohnivěji začal na- pravovat Hus. Ale co? Hlavně světskou vládu ve věcech du- chovních. Co Luther? Hlavně učení stran článku o ospravedl- nění a co s tím souvisí; zapomněl však na církevní kázeň jako na protijed, aby učení evangelia nepřišlo v zneužívání. Co jeho následovník Kalvín? Hlavně článek o večeři Páně a pověrečné obřady zbylé po papežství. Ani jiní, kdožkoli považovali za svou povinnost zkusit něco pro nápravu církevních poměrů, nepřikládali ruku jinak, než že se lopotili s očišťováním něja- ké stránky náboženství. Až dosud tedy žádná reformace nebyla plná, jakou vyžaduje Bůh (Iz. 26, 17). Chtěli jsme jen ustati od zla (bludů a pověr), nikoli také učit se dobru. Podle Jere- miáše (1, 9) uložil Bůh nejenom plnit a kazit, nýbrž i štěpo- vat a stavět. Ale v minulých reformacích co se stalo? Bylo sice odstraněno nadvládní papežovo, ale nebylo zřízeno panství Kris- tovo — a tak i v ostatním.

3. Všecky církevní reformace až dosud místně zahájené (skrze Wiklefa, Husa, Luthera, Zwingliho, Kalvína, Mennona, Socina, ba několikrát i skrze papeže) byly jako první akt uzdravení slepého Kristem (Mar. 8, 19. 22, 23); již je žádoucí reformace dokonalá a universální, která by odpovídala druhé- mu aktu Kristovu, jímž byl slepému vrácen tak bystrý zrak, že viděl všechno naprosto dokonale (v. 24. 25); anebo by alespoň měla být dokonalé nejbližší, majíc vzhled církve filadelfitské, poskytujíc celému světu světlo, mír a spásu; majíc klíč Davi- dův a bránu otevřenou pro vpuštění národů; aby národové ce- lého světa v ní shromáždění se poznali jako společné pokolení Boží a jako bratří, synové Boží, zpívající žalm stý třicátý třetí. Pak se ověří výrok Písne písni (6, 8): Jediná je holubice má!

Ale kdo ji tak vyzdobí? Ovšem Kristus jako ženich; jemu se to připočítá Ef. 5, 27, Iz. 61, 10; nicméně se to přičítá i samé nevěstě v Apokalypse, 19: Přišla svatba Beránkova, a manželka jeho připravila se (v. 7), poněvadž dáno jest jí, aby se oblékla v kment čistý a skvoucí (v. 8). Tedy ženichu i nevěstě přísluší

toto dílo, ženichu jako velkomyslnému dárci, ženě jako vděčné příjemtelce darů svého ženicha. Tedy církev sama má již pomýšlet na své slavné oblékání. Tedy i její přátelé. Tedy i my všichni, kterým je dáno, vidět tuto svatou výbavu.

4. Kdy a kdo se pokusí o takovou všeobecnou reformaci? Odpovídám: O universální reformaci, jakou si přejeme, o reformu všech ve všem všemi způsoby, pokusí se, bohdá, všichni s všeobecným souhlasem na onom všeobecném očekávaném shromáždění čili koncilu církve — o čemž něco níže v kapitole 25.

5. Prozatím však musíme uspořádat předehtu té všeobecné reformace, a to částečnými prozatímními nápravami, o nichž v této kapitole. Ty budou plné, bude-li podle normy Božího slova reformován celek náboženství (věci podstatné, služebné i podružné, atd.).

6. Spořádaná bude reformace, bude-li každá církev napodobovat řád školní, bude-li míti své údy rozčleněny ve tři třídy a bude-li se v každé z nich spořádaně konati povinná služba, slovo, klíče atd. V prvním sboru budtež děti a lidé beze všeho vzdělání (začínající), dokud dostatečně nepokročí. Ti se mají shromažďovat zvlášť, a to v tomtéž čase, kdy je ostatní církve ve chrámě, a budou se i s nimi zpívat snadnější chvalozpěvy a žalmy. Látka, která se má s nimi probírat, budiž takřka smyslům přístupná, to jest svatá dějeprava; aby řádně poznávali běh církve i Boží péči o ni, a tím i doslovný význam svatého textu; s poučkami nejinými, než že se z obecného tvrzení vyvozuje konkrétní případ nebo naopak. Historie Písma budtež jim vštípeny v mysl na určitých případech co nejdůkladněji, aby si vštípili v mysl, že Bůh nikdy neopustil lidské pokolení, ale lidé že se opouštěli vždycky.

V druhém sboru budtež pokračující, kteří už jednotlivé historie znají. Z nich pak musí poznávat srovnávacím způsobem harmonii, to jest souběžnost Starého Zákona s Novým, až k zasvěcenému chápání, jak vždycky byla jen jediná cesta spásy, víra ve zprostředkovatele Krista, ve Starém Zákoně předobrazaná rozmanitými podobenstvími, v Novém Zákoně hlásaná jasně. Zkrátka, nechť poznávají harmonii obojího Zákona, rozvádějíce všechno souběžně. Při tom se rozvíne podivuhodné světlo, až začnou chápat, že Bůh byl vždycky týž, že konal

i koná totéž, i když způsoby různými, v našich očích často i opačnými.

Konečně v třetím sboru buďtež dokonalí; ti mají poznávat tajemství Krista vládnoucího v našich srdcích, to jest nejen alegorie celého Písma, nýbrž i anagogie a konečně praxi, aby králování Boží pozorovali ne již jako rozlité po všech dobách církve, nýbrž jako vlité v sebe a sebe v ně, a tím proniknutí aby užívali v sobě samých klidu svědomí a radosti, převyšující všechno pochopení.

Spořádaná bude náprava církve také tím, bude-li každý její člen začínat reformu od sebe samého očišťováním chrámu Ducha svatého, jímž jest a má býti srdce jednoho každého křesťana; a pak bude-li pokračovat od svého domu a své rodiny, která není a nemá býti ničím jiným, nežli církev Boží v malém. Jak se má tato náprava zařizovat, vyloženo v předešlých odstavcích.

7. Pravá bude náprava, bude-li prováděna podle předpisu a normy slova Božího anebo podle vzoru reformace Ezechiášovy (2. Par. 29, 3), či raději podle příkladu prvopočáteční církve křesťanské, kde křesťané 1. měli slovo Boží za normu, jiných knih nedbali; 2. věcmi pozemskými se nezatěžovali, jen o nezbytnosti se starali (a to ve společný majetek, Skutk. 4, 32); 3. vzájemným povzbuzováním se povznášeli, užíváním svátostí se rozněcovali a zkouškami mučednictví se posilovali. Nebo i podle idejí věcí přirozených či lidmi budovaných, to jest podle sboru (kolegia) nebo těla, 1. Kor. 14. Neboť církev je vskutku tělo Kristovo, majíc v sobě dech života a harmonické úkony. Smysly zde zastávají úkol censorský, rozum učitelský, vůle pastýřská, ostatní údy úkol lidu. Rovněž podle ideje domu (1. Tim. 2, 15), obce (Žid. 12, 12), království dobře řízeného, školy rozdělené ve třídy atd. Nebo také podle idejí 1. svatostánku židovského, 2. chrámu Šalamounova, 3. chrámu Ezechiášova — což byly vzory a předobrazování onoho velikého chrámu, do něhož se shromáždí občané všech částečných církví jako ovečky jednotlivých ohrad do jednoho ovčince pod jedním pastýřem. Pravá tedy bude náprava, jestliže opravdu a vážně

I. budou stavovány všechny příčiny poruch,

II. budou dosazovány prostředky obnovující zdravý stav,

III. budou připojovány prostředky pro zajištění.

8. Především se musí stavovat neduhy církve v podstatných, služebných a podřadných věcech církevních a náboženských, to jest 1. modloslužebnost, 2. vloudilé pověry, 3. mnohost obřadů, 4. svatokupectví a cokoli příbuzného, 5. farisejství a pokrytectví, 6. epikurejství a světskost života.

9. Podstatně porušují církev modloslužebnost s vloudilými pověrami, ateismus, farisejství a světskost života, nevěra i zoufalost a cokoli jakkoli odstraňuje nebo zmenšuje, mate nebo zatemňuje, pokřivuje a znejišťuje víru, lásku a naději. Tyto vady musí tedy býti především stavovány a odstraňovány.

Ve věcech služebných jsou zkáza církve a) polemická kázání a žízeň po disputacích jak ve školách tak i v církvi. Neboť i když církev žije mezi nepřáteli, kteří ji utlačují disputacemi, přece není správné odnaučovat lidi bludům s kazatelnou; neboť je to věc málo užitečná, ale velmi nebezpečná. Vždyť, zápasí-li pěstní zápasník sám se sebou, jak ukáže žákům způsob zasa-zování, přijímání a odrážení ran? To už jsou užitečnější dispute školské, při nichž se utkávají dva zápasníci za účelem obléhání omylů a hájení pravdy. Ale poněvadž se to děje jen kvůli cviku, a to cizím jazykem a s mnohými zlořády, neplyne z toho církvi žádný zisk, nýbrž mnoho škody. Neboť lidé takto vycvičení a dosazení k poučování církve učí své věrné spíše hádat se pro víru nežli žítí podle víry. To není nic jiného než znehodnocování víry. Tedy disputování nepřináší konec sporů, nýbrž vyvolává hádavost, podněcuje hněv a plodí spor na spor; lid pak se mate, zneklidňuje a naplňuje vzájemnou nenávisť, jak to vidíme v tomto století. Jestliže si tedy okolnosti vymáhají utkání s nepřáteli, musí se věc zařídit jinak, podle příkladu Kristova a podle vzoru apoštolů a prvopočátečné církve církevních otců, kteří se utkávali s protivníky a ucpávali jim ústa před tvář lidu. Dovedně disputovat je jistě dovednost; ale krásnější jest, žítí svatě před tvář Boží. Disputování je totiž příbuzné tomu nebezpečí, o němž apoštol: „vědění plní pý-chou“; svatý život je bližší výroku „láska povznáší“.

b) Všelike kramaření se svatými věcmi musíme naprosto zastavovat a musíme se postarat, aby evangelium bylo bezplatné (1. Kor. 9, 18), to jest aby přísluhování učením, křtem, večerí Páně, pohřby atd. bylo zdarma, bez platu. Vždyť Kristus vyhnal

z jerusalemského chrámu všechny kupce i prodavače, a nebude tedy nyní trpět ani nás. Pokoušel se sice Simon kouzelník znovu uvésti svatokupectví do apoštolské církve (Skutk. 8, 18), ale byl stížen prokletím, tak aby kdokoli věděl, že bude také proklet, pokusí-li se tuto simonii obnovovat, nikoli opouštět. Když Kristus po prvé na začátku své služby vyháněl kramáře, farisejové tím pohrdli a pokračovali ve zlořádech; když tak učinil po druhé ke konci služby, rozhněvání a rozzuření zahubili jej (Mat. 21, 12, 15). Ale on vstav z mrtvých a vstoupiv na nebesa zasáhl je po třetí, a to tak, že je zahubil a vládne mocně, sedě na trůně. Tak i v nové církvi, v počátcích křesťanství, ukázal známým horlením Petrovým (Skutk. 8), že se mu simonie protiví. Ale když si toho nevěšimal valný dav církve, hlavně však sám — jak se chlubí — Petrův nástupce, postavil proti nim nedávno horlivost Wiklefovu, Husovu, Lutherovu a Kalvínovu; tím bylo nové pokolení farisejů uvedeno v zuřivost, i snažili se zahubit Krista v jeho služebnících, a také jich nekonečně mnoho pobili. Ale ejhle! povstává, niče své nepřátele! Kdokoli tedy vyznáváš Krista a chceš se vyhnout jeho důtkám i meči, ani sám nezaváděj do domu Božího ani jiným nedopouštěj zavádět žádné kupčení.

c) Uchvácení násilné moci nad svědomím. d) Celibát kněžstva. e) Inkvisice místo kázně. f) Zmatení stavů (aby se duchovní nemísili ve věci světské). g) Světskost. Cokoli zavání světem, budiž odstraňováno od křesťanů, v první řadě však od duchovních. Služebníci církve buďtež jako Elizeové, ne Gésiové (to jest spíše pohrdači než vyhledavači světských statků). Anebo, mají-li pod svou správou něco vnějšího statku, ať to neukracují, nýbrž rozdílejí! Budiž jako Gési, kdokoli ukládá stříbro a roucha, do domu svého pak truhlce na kupování ovčí, skotu a vinic (2. Král. 5, 24). Kovy jsou ze země, a zatěžují srdce, táhnou je k zemi. Theologům však sluší, zdvihati srdce vzhůru, od země k nebi.

Tedy budiž napravován dříve život než učení (Iz. 1, 16, 17. Jan 7, 17). Důvody: 1. Má se začínat od snazšího, 2. od usmiřování Boha. 3. Od stromu vědění dobrého i zlého třeba se vrátit k stromu života. 4. Kristus na svém soudu netáže se tak na učení jako spíše na skutky, Žalm 50, Mat. 21, Řím. 2, 16. Nyní však soud náleží Kristu: tedy se musíme zaříditi podle toho.

10. Ve věcech podřadných se musí odstranit nadbytek obřadů, zpupné názvy, uctívání svatých dní, buď pověrečné nebo žádné, jména chrámů, modlářské malby a skoro nekonečně jiných věcí tomu podobných. Celkem vzato, cokoli je s to, jakýmkoli způsobem kazit, zohavovat nebo aspoň odkrašlovat Boží církev, to musíme stavovat a odstraňovat; a musíme uvažovat o dosazení oprav a pokusit se o nápravu opravdově.

VŠENÁPRAVA (PANORTHOSIE). VŠEOBECNÉ PORADY O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH ČÁST ŠESTÁ. PŘEL. JOS. HENDRICH.
ORBIS, PRAHA 1950.

JAN AMOS KOMENSKÝ

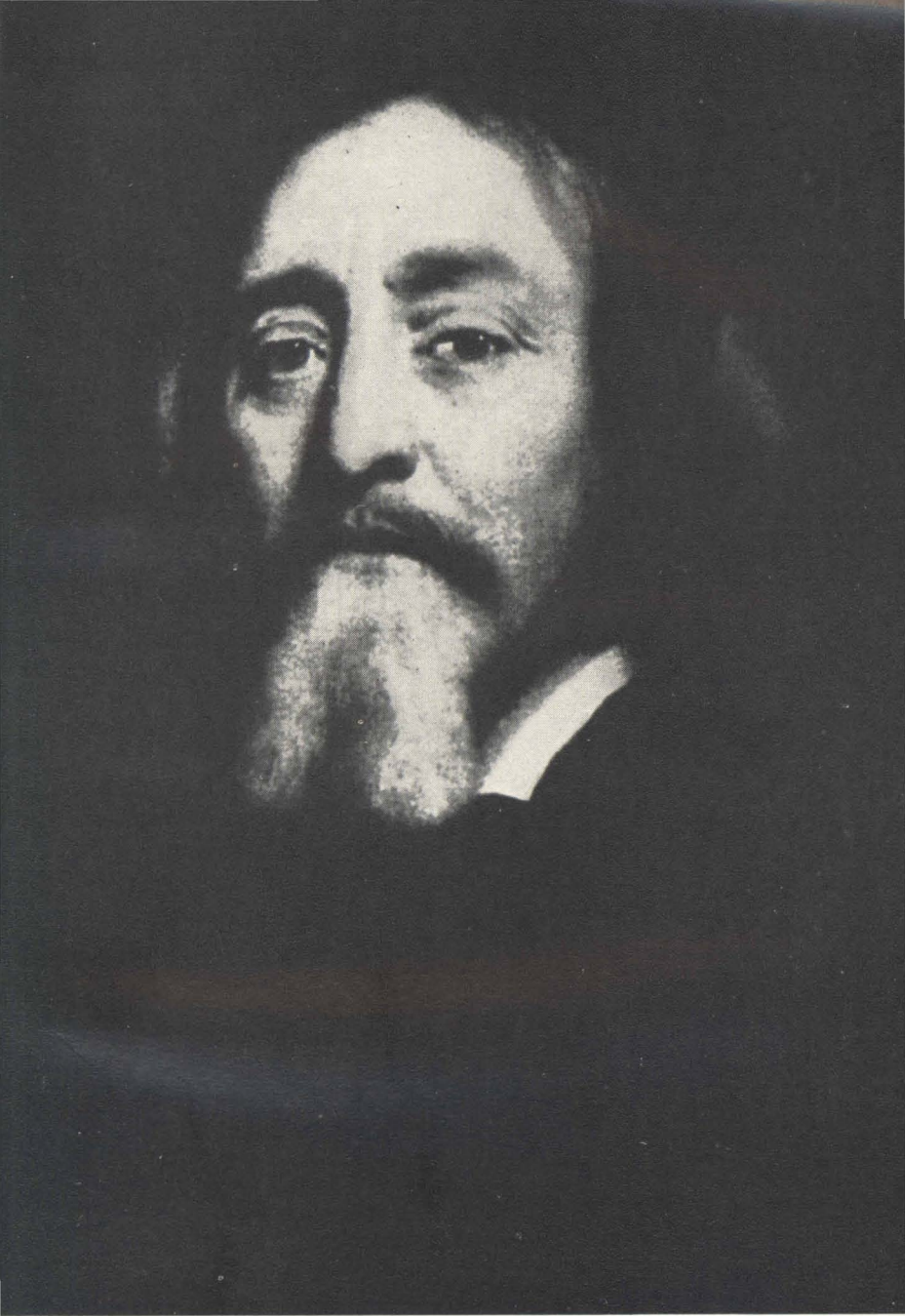
muž víry, lásky a naděje

RUDOLF ŘÍČAN

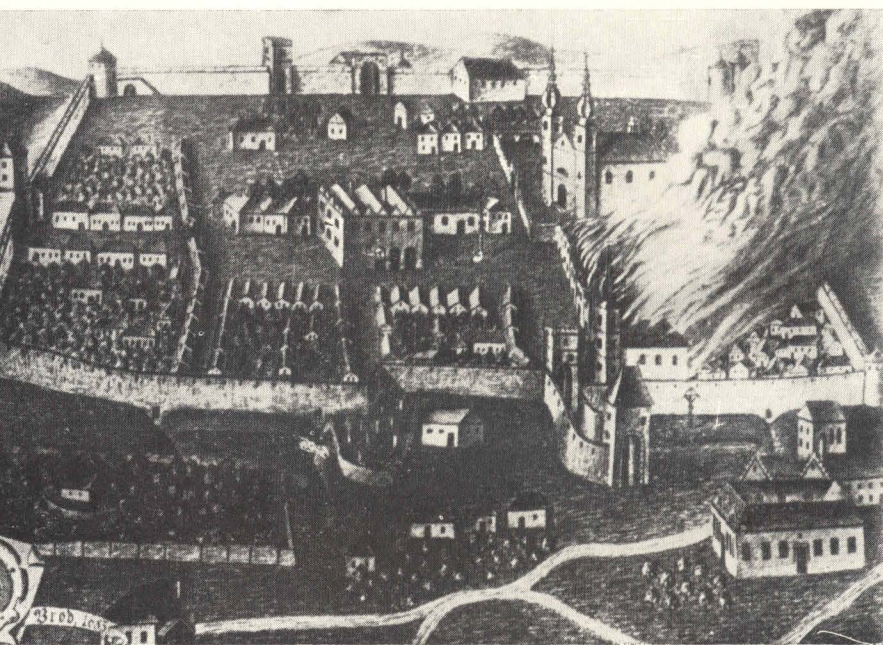
Obálku a grafickou úpravu navrhl prof. Jaroslav Šváb. Obrazovou přelohu připravila Ema Suchá. Vydal Kalich v Ústředním církevním nakladatelství v Praze, 1970. Vydání první. Odpovědný redaktor edice Kalich Luděk Brož.

Tisk: Středočeské tiskárny 04, Praha 1, Myslíkova 15. AA10 (z toho ilustr. AA2), VA 10.2

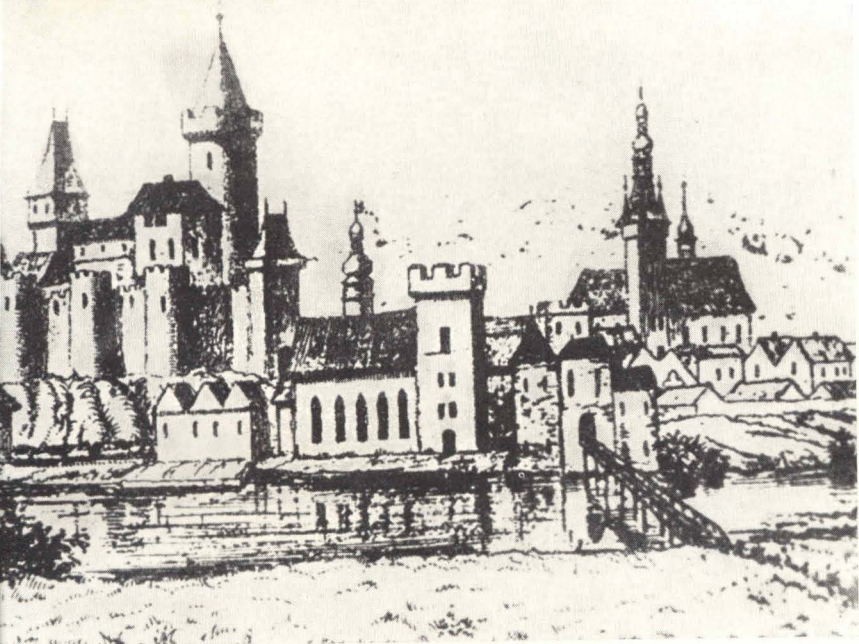
Cena výtisku Kčs 18.—

Jurjaen Ovens, portrét zobrazující pravděpodobně J. A. Komenského

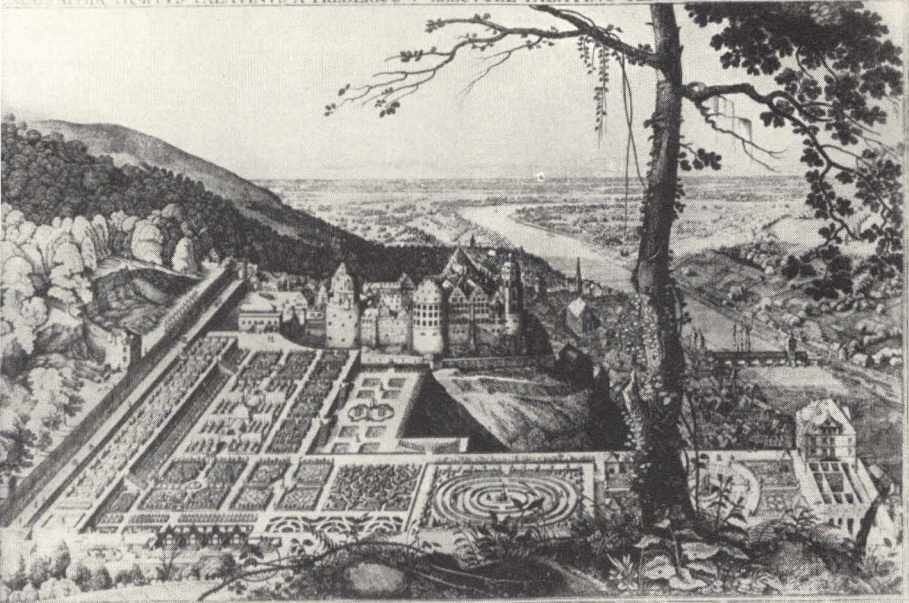
- 1 Rodný kraj Komenského — výřez z jeho mapy Moravy (z r. 1627)
- 2 Uherský Brod — požár z r. 1683

erov — podle dobové kresby ze 16. století
erov — žerotínský zámek

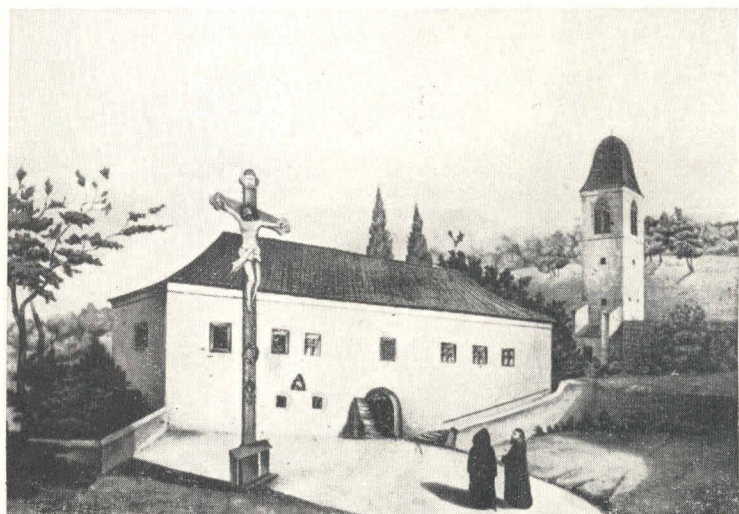
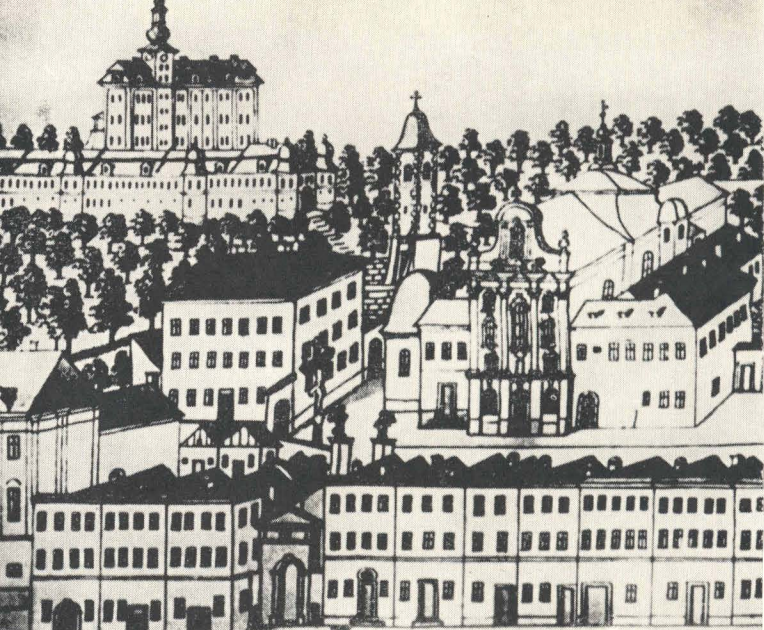

- 1 Herborn v době studií Komenského (1611—1613)
- 2 Herborn — zámek

1 Heidelberg — zámek, rytina Václava Hollara

2 Zámek v Heidelbergu po požáru

1 Fulnek — působiště Komenského v letech 1618—1621

2 Budova bývalé bratrské školy ve Fulneku — kopie obrazu neznámého autora

LISSA

1 Lešno — trojí pobyt Komenského v Lešně zahrnuje léta 1628—1640, 1648—1650, 1654—1656

2 Krištof Kotter

3 Kristina Poniatovská

Engraving by J. Glover
 The title page of the book 'A Reformation of Schooles' by Jan Amos Comenius, published in London in 1642. The engraving shows Comenius with a beard and a dark cap, looking slightly to the right. Below the portrait is a block of handwritten text, likely a dedication or preface, which is partially illegible but appears to be in Latin or Czech.

A
 REFORMATION
 OF
 SCHOOLES.

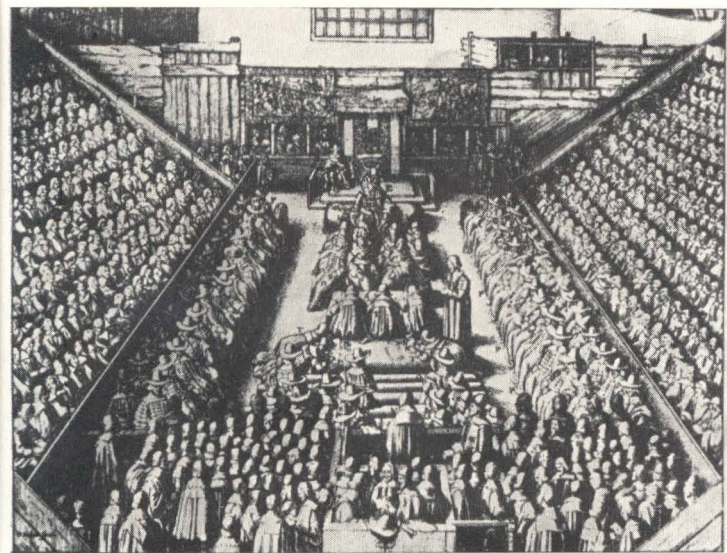
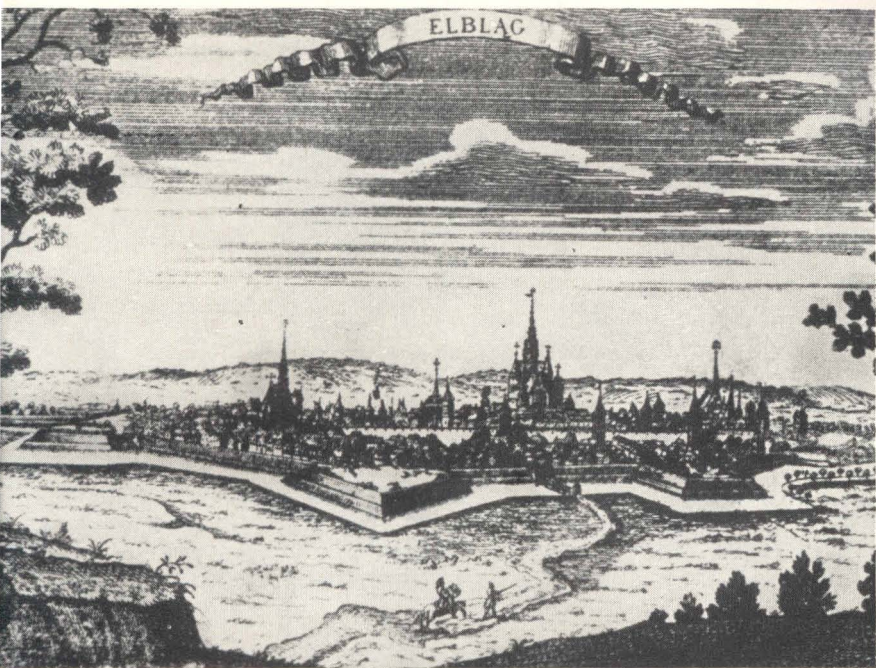
To all those that love *Wisdom, Light, and Truth, Health,*
and Peace from Christ, the fountaine of them all.

Wisdom is said (by *Aristotle*) to be the know-
 ledge of many and by marvellous things: (by
Cicero) the knowledge of divine and huma-
 ne things, as also of the causes in which
 they are contained: (by *Salomon*) the ma-
 jor and teacher of all things: which with
 how great praises it hath of old bene cele-
 brated, those who have spent any endeavours
 in the study of it, cannot be ignorant. The
 wisest of men saith, "It is more precious than
 Rubies, and all the things thou canst desire
 are not to be compared unto it. Length of
 daies are in her right hand, and in her left
 hand riches and honour. Her wayes are wayes
 of pleasantnesse, and all her paths are
 peace. She is a tree of life to them that lay
 hold on her, and happy is every one that
 retaineth her, *Prov. 3. 15.* *Cicero* saith, There
 is neither
 A 2

- 1 Komenského návrh na reformu škol [Londýn 1642] s portrétem Komenského od J. Glovera
- 2 Václav Hollar, Londýn — detail

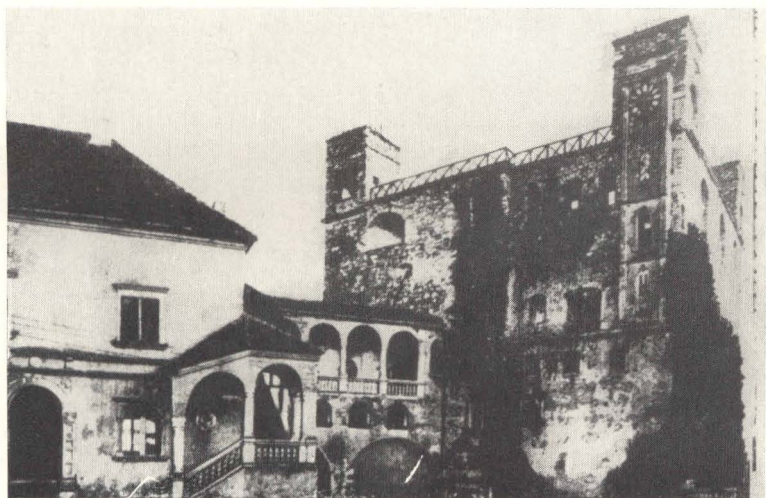
1 Elbink — Komenský tu pobýval v letech 1642—1648

2 Václav Hollar, londýnský parlament z r. 1641

1 Holandský průmyslník Ludvík de Geer (1587—1652)
— podle soudobé rytiny

2 Stockholm — rytina z r. 1632

1 Švédský kancléř Axel Oxenstjerna (1583—1654)

2 Blatný Potok (Sárospatak) — působiště Komenského v letech 1650—1654. Pohled do hradního nádvoří.

AMSTERDAM

1 Amsterdam — z r. 1654

2 Mikuláš Drabík (1588—1671)

Omnes gentes, quas fecisti Domine, venient et adorabunt coram te. Psal. 86. 9.

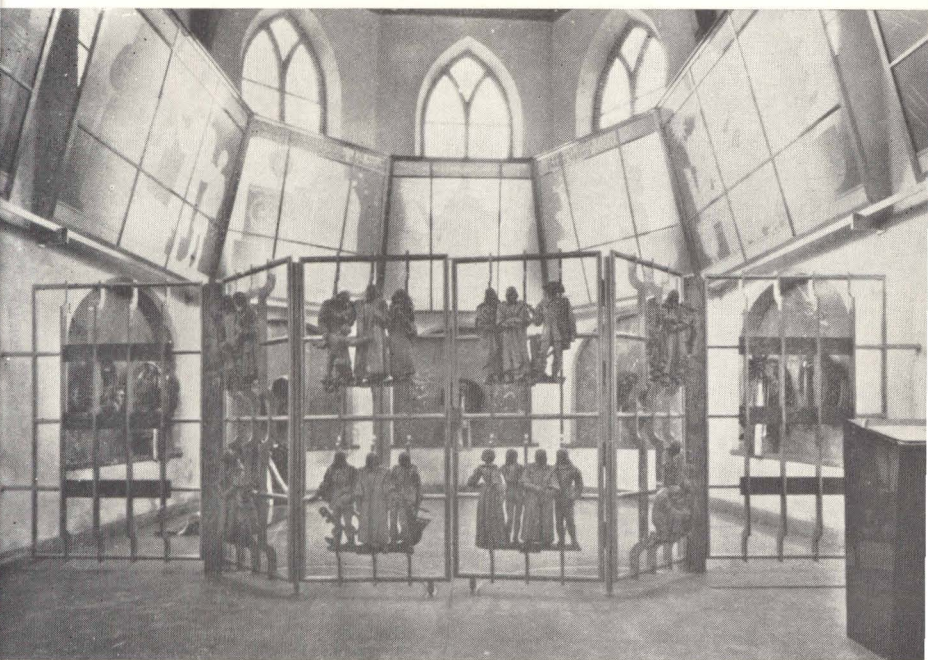
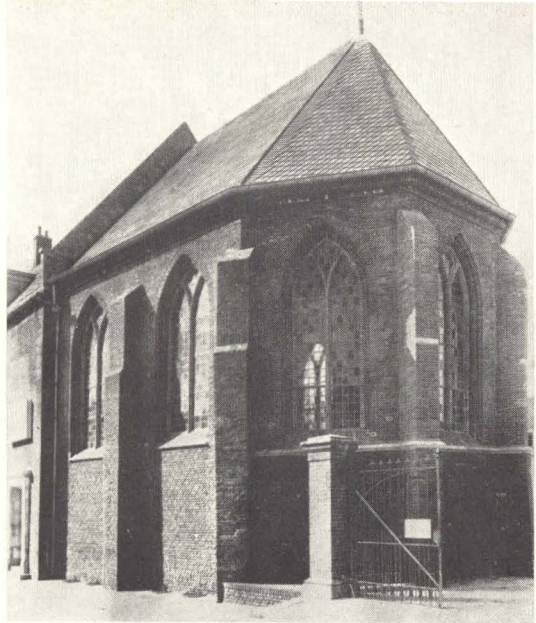
B 23 d. 10 -

8 Johanne Amos Comenius. Enterré le
 C'est apparemment le fameux & Auteur du 22. novembre
 Janua Linguae 1670.
 On y a enterré Monsieur Mathias Enterré le Vendredi
 Brouwerius Van Nide, Auteur de 15 Juin 1742.
 divers de vains livres imprimés sur les Antiquités
 de la Pais et sur les Antiquités Grecques et Romaines.
 On y a enterré Monsieur Paul Guerre Capitaine Enterré le Samedi
 des Invalides et Ancien de cette Garnison. 11 Vend. 1758.

9 Dans la N° 5 Tombeau de 1741. de Wallon de No
 de Faber et Frederick Collignon ont

- 1 Zapis o úmrtí J. A. Komenského
- 2 Naarden — poslední útulek J. A. Komenského

1 Valonský kostelík v Naardenu, v němž b
Komenský pochován

2 Interiér kostelíka v Naardenu

Předmluva.

Dužetto má milá M. Klénote má a po
 Pánu Bohu nezdražší / poněvadž
 wíte a dopustějí Bohjho, před wostělo
 ší lidstwu vstupuoe, tebe sem se wydaliti musel /
 a tobě talem přítomen býti nemohu / z čehož wim
 že zamutek a tesknost, aichž y gá prázdne ne-
 sem / twého srdce častí asau hoste; ay teď gá tobě
 Knjižku tuto místo sebe, propotěsnej odsplam.

Nebo kráčege gá smutnými cestami swými /
 w negedna přemyslowánj o diwném Bohj
 nás wywolensč hzenj / kterak newzodyčy při-
 gemné, wzdodyčy wšak spasyedl něbřwá, sem sero-
 dal, a sřze to rozličné stadkosti pod horčostí tau-
 se křpakj seznáwage, wložil sem wžlibyčj dále
 od tebe zassel, abyč w mistecku tomoľdež sem
 stin msti mohł / za některj den se pozdrj, sobě y
 tobě w rozlaucenj nassem k potěsnej, a neb aspoň
 tesknosti k zmenšenj, o těch wěcech něco napsal
 a tobě geden Exemplár possle, druhj místo Do-
 waryšse cesj s sebau wjal. V wrodil se ten-
 tokrátj w slowjch, ale hogny w smyslu, Spiseč
 o Dokonalosti Křestanské; w čem záleži / a gál
 dwonými k nj cestami Pán Bůh wede kohož ráči.
 Z kterých Traktátů budeš mocz wyrozuměti

21

ti, že darmo gest na Swětě sobě galby člowěk
 Boha weden býti chtěč, wybjrati / než že neplí
 gest powolně, býť y s pláčj bylo za Pánem B
 hem giti / a wšlečno štěstj, nestěstj, radost y
 mučel, smjch y pláč s pedělowánjmi z rufy ge-
 přijimati. Nagaes tam negedny wicy
 nichž se a neb w pamatugeš, a neb powějs / a n
 potěšsi / a neb k snášenj dalššjho křjže nastrogě
 a neb naposledy / gal potěsnej toho k němuž na
 po přegaji kážně, wěrjme nawrátj Pán Bůh na
 pobožně wjřwati naučjs.

Etjž tedy pil-
 Knjižku tuto / a negen čti, ale bedliwě rozwo-
 žjž, a w přemyslowánjch swatých se wic; w
 uně přitom wřášse Wodlitbami swatými, ga
 náleži křáskwě wzpomjnage: Ale wice na B
 ha / kterž twá y má negwěšsi ač gest wěča.

Wřeg se dobře: a Pán Bůh tobě y nasto-
 wagešho twého křjže wyřtati pomáheč / aby
 společnému nassemu potěsnej bylo.

Datum; y místa Bohu známého / kterž y
 w wřtánj naše, a sly naše w káhwicy swau
 břř / a kwaltowánj naše dofněh swých zapřisug
 (Zákat 56. y 8.) Léta 1622. 18. Febrwarj

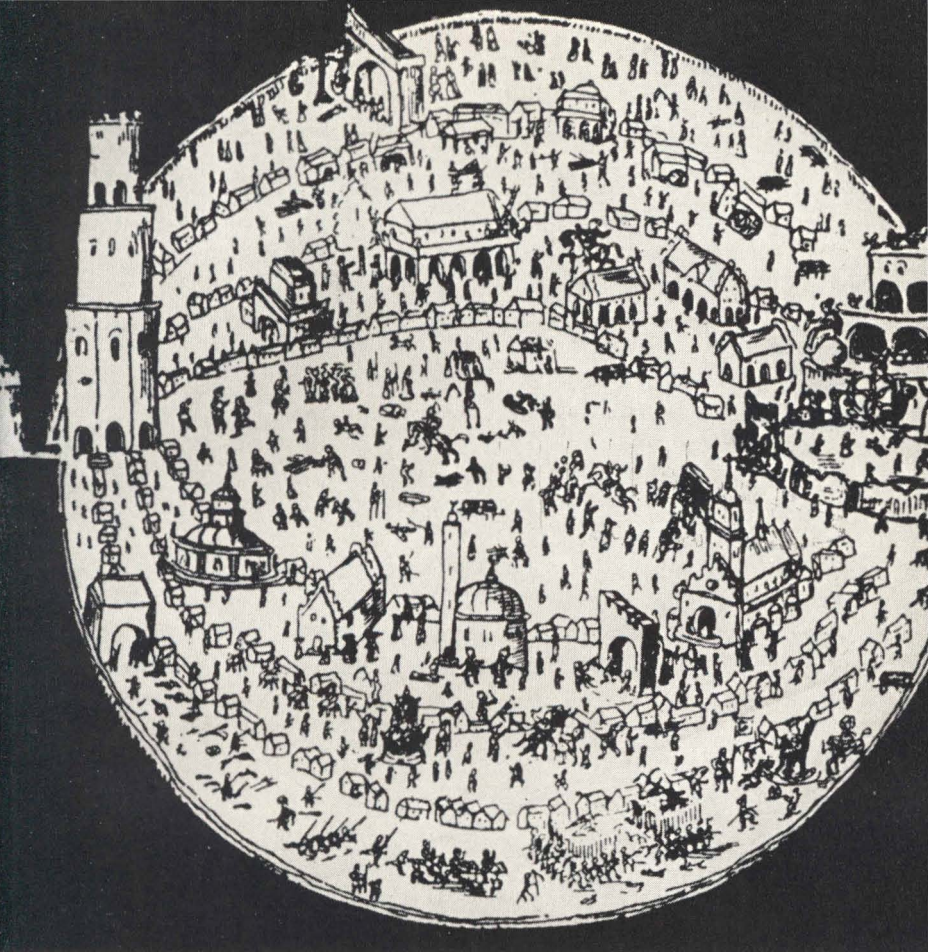
Swjg wěrnj Man-
 žel do smrti.

J. A.

*in fine volucis Galbris. Velle te spiritus
 aut corollam adire. Santum Cantico.
 Wm Salomonj amor fuit spjse
 um spjse suo whjz - wthos, spjse tuo. si
 Vm, wponamj alios, q: opom non wmdant.
 Velle autē Alexander nawnj ab spjse sui.
 si. Vde. Lefzra, 22. Martij
 1539.*

*Tuus in Christo
 Comenij.*

- 1 Předmluva k Přemýšlování o dokonalosti křestanské (1622), s věnováním manželce Komenského, Magdaléně Vizovické
- 2 Ukázka rukopisu J. A. Komenského

Město jako obraz světa, Komenského kolorovaná kresba z rukopisu
Labyrintu světa

THEATRUM UNIVERSITATIS RERUM

To gest

Divadlo Světa a mysl
chůněch vsjudy předivných vě:
co gebe, klerz na lebi, na zemí,
pod zemí, v hradach, v povětřj,
a kde koli v Světe glau
aneb se dějy a diti bu.
dau od počátku Div
ta až do skonany ge
ho; a aš narve
ty vědív.

Vodte, miste Slutky Sopodinorov

ÐIDACTICA

to gest

Vměny uměleho myslorový

Stručky tojz klauit

Vjeto nes na Ede vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.

Co se vesse

Mocni zadržky spameho jsi vjem myslj; vjroste;
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.

Co 2 de ho

Vjeto nes na Ede vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.

Vjeto nes na Ede vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.
všim v to vj to vjroste aštan smj jaice.

1. Prvního Půlnočního svátku předvádějí se
všecky děti v ústavě a dle toho, v čem jsou. Děti
v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle toho, v čem
jsou se dle toho, v čem jsou.

2. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

P XIX. Záběhy se Duffe vědy a Světem.

3. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

4. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

5. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

6. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

7. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

8. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

9. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

10. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

11. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

12. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

13. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

14. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

15. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

16. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

17. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

18. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

19. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

20. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

21. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

22. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

23. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

24. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

25. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

26. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

27. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

28. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

29. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

30. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

31. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

32. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

33. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

34. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

35. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

36. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

37. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

38. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

39. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

40. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

41. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

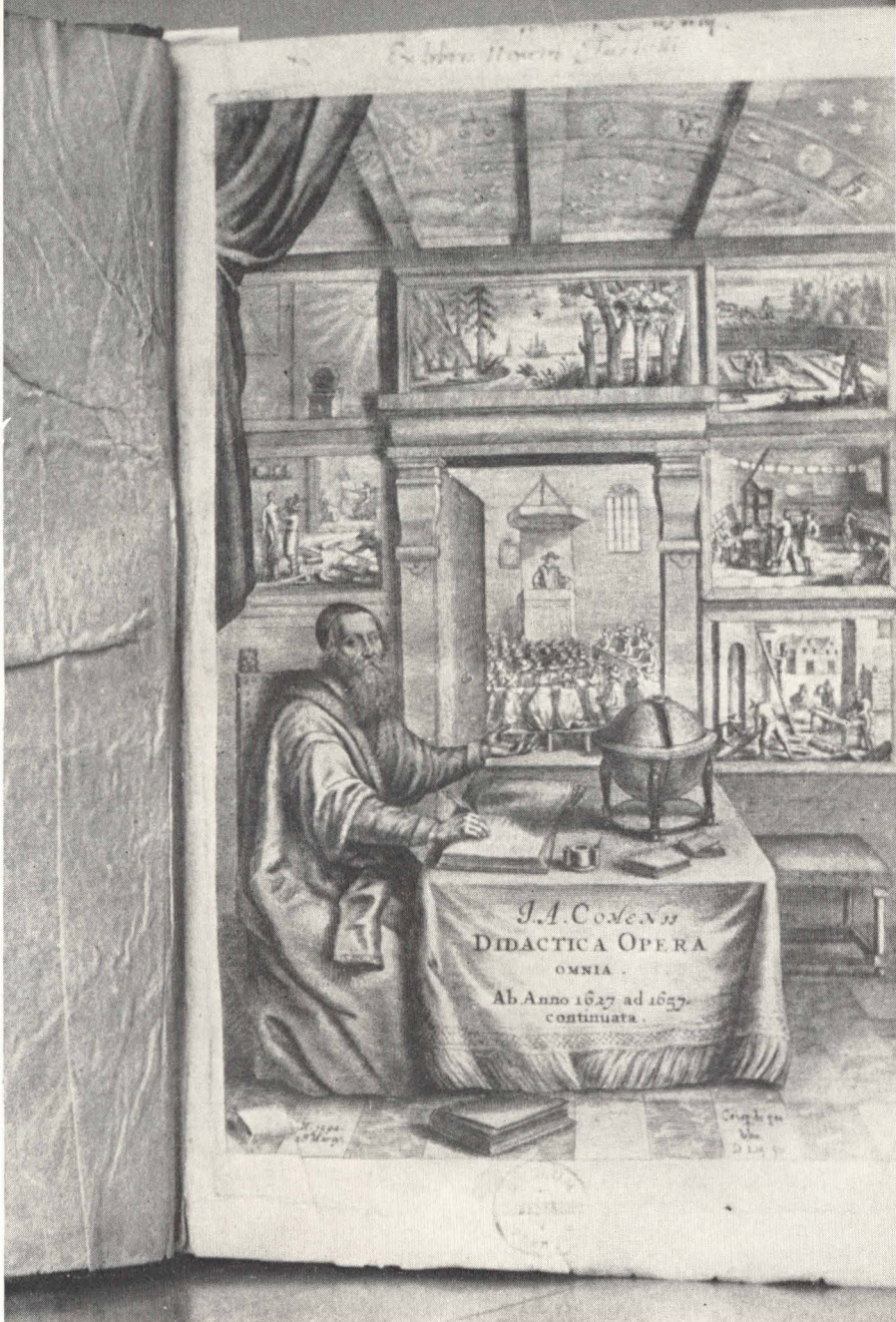
42. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

43. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

44. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

45. Děti v ústavě jsou v ústavě, v ústavě a dle
toho, v čem jsou. Děti v ústavě jsou v ústavě,
v ústavě a dle toho, v čem jsou.

- 1 Theatrum universitatis rerum... — titulní list
- 2 Rukopisný titulní list Didaktiky české
- 3 Str. 712 a 713 amsterodamského Kancionálu z r. 1659 s dvěma skladbami Komenského

Opera didactica omnia (Sebrané spisy didaktické), 1657

	<i>Felis</i> , clamat die Katz mauset.	<i>nau nau</i>	Nn
	<i>Auriga</i> , clamat der Fuhrmann /rufft	<i>ó ó ó</i>	Oo
	<i>Pullus</i> pipit. das Küchlein pipet.	<i>pi pi</i>	Pp
	<i>Cuculus</i> cuculat. der Kuckuck tucket.	<i>kuk kn</i>	Qq
	<i>Canis</i> ringitur. der Hund marret.	<i>err</i>	Rr
	<i>Serpens</i> sibilat. die Schlange zischer.	<i>si</i>	Ss
	<i>Graculus</i> , clamat der Heßer /schreyet	<i>rae rae</i>	Tt
	<i>Bubou</i> lulat. die Eule uhuher.	<i>ú ú</i>	Uu
	<i>Lepus</i> vagit. der Hase quäcket.	<i>vá</i>	Vv
	<i>Rana</i> coaxat. der Frosch quacket.	<i>coax</i>	Xx
	<i>Asinus</i> rudit. der Esel ygaet.	<i>y y y</i>	Yy
	<i>Tabanus</i> , dicit die Breme summet.	<i>ds ds</i>	Zz

Cesta Pokoje

To gest,

Bravny, neomplyny, gediny prostředek,
kterýmž Episkop Boží v pokoji, stvornosti, a lásky, za-
chovaná býti můž: za přičinou nepolegnych Spisů
K. Samuele Martynia, s Vysem Svatých
vypředaná, vskázaná, a vřechněm věr-
ným Čechům pobaná /

es

Staršlych Kněž Jednoty Bratrské

Ljtn. 14. 17. 18. 19.

Království Boží není pokrm a nápoj: ale Spre-
vednost a Pokoj a Radost, v Duchu Svatém.
Kdo v tom stauží Kristu, mltý gest Bohu, a lidem
přigemny. Protož následáme toho cožby
staužilo ku Pokoji, a k vřechlání
vespolek.

V Lešně Léta, 1637.

Kšaft

Umírající Matky

Jednoty Bratrské,

kterýmž

(v Národu svém a Dobyřádnosti své
dofonávajíc)

Stvěřené sobě od Boha Poklady mezu
Syny a Dědice své rozdělug.

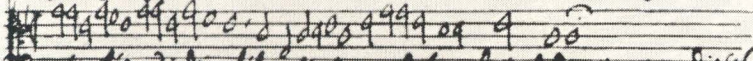
Léta Páně

1650.

J. U. R.

První znova vydan w Berlíně Léta 1757.

násleho, nejen f. chleboholonj gich, ale také aby jim roza,
měti vrodznanu napoto a se hoditi moglo. Du přijela,
du, kdybyže ště roiny mo dvan letě pjavat mofau

Op, ne má panti, Op, má, folant, Op, má, bahu, fajt, fadina, ki, chz, dít, ktho,
Angel Boží, z mého opatungj, má, bde, aby, ište, ppele, wydrany, z, d, w, p, n, lo, z, i, t, k, t, h, o.

Ne čtortém, pátém, šestém létě w Jožgy prospěch bráti-bu,
Janu šerze včeny se na pamět vřechlání pobuznych; o nich při

- 1 Titulní strana spisu Cesta pokoje, 1637
- 2 Kšaft umírající matky Jednoty bratrské — titulní list
- 3 Ukolébavka z rukopisu Informatoria školy mateřské

Truchlivého

Díl čtvrtý a ostatní.

To gest:

Smutný Glas

zapláceného hněvem Božím

Pastýře /

z rozplácenému hynáčmu

Stádu.

Ostatní již rady dáním se všechněmi se
žehnají.

Plác Ser. 4. v. 18.

Príbízilo se stončení naše / doplnilo se dnové naše /
přišlo stončení naše.

in Amsterdamě / Léta M. DC. LX

Heslo Komenského ze spisu Opera didactica omnia:
„Omnia sponte fluant, absit violentia rebus — Všechno ať volně jen
plyne, buď násilí vzdáleno věcí.“

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

za str. 16

Jurjaen Ovens (holandský malíř, žák Rembrandtův), portrét J. A. Komenského z let 1658—1660. Rijksmuseum Amsterdam.

Rodný kraj J. A. Komenského — výřez z jeho mapy Moravy (z r. 1627).
Uherský Brod — požár z r. 1683, podle dobové olejomalby.

za str. 32

Přerov — podle kresby z Paprockého spisu Zrcadlo slavného Markrabství moravského z r. 1593.

Přerov — žerotínský zámek

Herborn z doby Komenského studií (1611—1613) — vyobrazení z knihy M. Zeillera, Topographia palatinatus Rheni, 1645

Herborn — zámek

Heidelberg — zámek, rytina Václava Hollara, 1620

Zámek v Heidelbergu po požáru

Fulnek — působiště J. A. Komenského v letech 1618—1621

Budova bývalé bratrské školy ve Fulneku, obraz neznámého autora.

za str. 46

Lešno — rytina. Trojí pobyt Komenského v Lešně zahrnuje léta 1628 až 1640, 1648—1650, 1654—1656.

Krištof Kotter

Kristina Poniatovská

Komenského návrh na reformu škol (Londýn 1642) s portrétem Komenského od J. Glovera.

Václav Hollar, Londýn — detail

Elbink — Komenský tu pobýval v letech 1642—1648

Václav Hollar, londýnský parlament z r. 1641

Holandský průmyslník Ludvík de Geer (1587—1652), podle soudobé rytiny.

Stockholm — rytina ze 17. století

za str. 64

Švédský kancléř Axel Oxenstjerna (1583—1654)

Blatný Potok (Sárospatak) — působiště Komenského v letech 1650 až

1654. Pohled do hradního nádvoří, kde Komenský uspořádal představení své školní hry Schola ludus (Škola na jevišti).

Amsterdam — podle vyobrazení z knihy M. Zeillera, Topographia circuli Burgundici, 1654.

Mikuláš Drabík (1588—1671), z knihy Lux e tenebris, 1665

Titulní list Komenského spisu Lux e tenebris, 1665

Zápis o úmrtí J. A. Komenského

Naarden — poslední útulek Komenského.

za str. 80

Valonský kostelník v Naardenu, v němž byl Komenský pochován.

Interiér pohřební kaple v Naardenu.

Předmluva k Přemyšlování o dokonalosti křesťanské (1622), s věnováním manželce Komenského, Magdaléně Vizovické. Státní pedagogická knihovna Komenského, Praha.

Ukázka rukopisu J. A. Komenského

Město jako obraz světa — Komenského kolorovaná kresba z rukopisu Labyrintu světa (rukopis je nyní uložen v Universitní knihovně v Praze).

Titulní list spisu Theatrum universitatis rerum, to jest Divadlo světa... (1614—1627). Titulní list zlomku z knihovny Národního muzea v Praze.

Rukopisný titulní list Didaktiky české (1628—1630)

Rozevřený amsterodamský Kancionál z r. 1659 (str. 712 a 713) se dvěma skladbami Komenského.

za str. 96

Opera didactica omnia (Sebrané spisy didaktické), 1657. Jeden ze sedmi v Československu známých výtisků amsterodamského vydání. Kresbu navrhl Komenský (je na ní znázorněn), provedl Crispin de Pass, ryl David Loggan.

Živá abeceda z knihy Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech), 1658.

Titulní list spisu Cesta pokoje, 1637

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské — titulní list, 1650 (reprod. exemplář z r. 1757)

Ukolébavka z Komenského rukopisu Informatoria školy mateřské

Čtvrtý díl Truchlivého, 1660 — titulní list. Jediný známý výtisk věnovala knihovně Husova domu v Praze rodina Dlabajova z Klečůvky, sbor Zádveřice, nyní v Gottwaldově.

za str. 112

Kresba stromu ze spisu Hlubina bezpečnosti, znázorňující stavbu světa.

Heslo Komenského ze spisu Opera didactica omnia: „Omnia sponte fluent, absit violentia rebus“ — Všechno ať volně jen plyne, buď násilí vzdáleno věcí.